

HORVÁTH DEZSŐ

PARASZTPASSIÓ

Szerkesztette
Tóth Károly

© Horváth Dezső, 2002

TARTALOM

Lakodalom van a mi utcánkban

Akolpuszta
A répás szekér
Az örök passió

Füzes

A harmadik tükör

Lakodalom van a mi utcánkban

Öreg ember Jusznák József. Végebb, mint az országút. Neki már az egy bot is kevés, kettővel jár. Annyira megöregedett, csúfolni se merik a gyerekek.

Sanyarú terhet hord a vállán. Az élet nyomorította meg.

Vagy a történelem?

Rábeszéltem, jöjjön el velem a levéltárba. Soha nem járt ott. Meg se fordult a fejében, hogy benézzen valaha is. Azt se tudta, hogy levéltár is van a világon. Nem levelezett senkivel, mit keresne? Hogy ott nemcsak olyan levelek vannak? Nem tudta azt se. Amikor mondtam neki, hiábavalóságnak tartotta, némely emberek könnyű pénzkeresési lehetőségének. Dologra képes emberek mások titkaiban turkálnak? Azért hívtam, hogy együtt nézzünk bele életébe. Nem akarta elhinni, hogy ott nézhet bele igazán.

Az újságot az első betűtől az utolsóig elolvassa, szemüveg nélkül, csak a hirdetéseket ugorja át. Feje tiszta, amit elolvasott, megmaradt benne. Előtte ilyeneket mondott:

- Kimondom én, kedves öcsém, az őszintét. Minden úgy volt, ahogy volt.

- A nóta másként tudja. Ahogy lesz, úgy lesz. Maga megfordítja?

- Nekem már az is elég. Tudom, hogyne tudnám, a múltat lehet átfösteni legjobban, füstik is kismillióan, mindig úgy, ahogyan legjobban esik, de ilyen földi számárságok engem már nem érdekelnek. Köpönyegforgatás? Valamire való köpönyeg, ha sokat forgatják, hamar olyan, mint a szúnyogháló. Ritka, mint a rosta lika. Többször olvastam, se húsz fillérrel, se fél szóval nem maradna adósa senkinek, ha magán múlna. Nem akarom utánózni, ölég baj az magának, de hajszaúra így vagyok én is vele.

- Magának is elég baj.

- Meg azt is szokta mondani, se fizetésért se szívességből nem ártana senkinek. Hogyan tudunk mi ennyire stimmelni? Hitványságot nem akarok hitványsággal törleszteni én se. Nem is áll kézre semmi gyalázat, hogy fizessek vele. Akik a bőromet is le akarták húzni, és sokszor, hej, de sokszor meg is nyúztak, azoknak se. Felsőbb hatalmak kezeibe se utalom őket. Biztosra veszem, többen odaálltak már a nagy trónus elé. Istenüknél a kegyelem. Akik meg még ideát vannak, azoknak elég büntetés a nyugdíjuk kamata.

- Minden kamat járandóság, miért lenne az büntetés?

- Nem egy vágányon járunk. Elég büntetés nekik, hogy még élnek, és minden hónapban, amikor a nyugdíjukat fölveszik, a kamatot is mellé adják.

- Tótul méltóztatik beszélni.

- Az élet legnagyobb ajándéka maga az élet, de ha jön a nyugdíj, emlékeztet. Számolhatják minden hónapban, hány embert dugtak be érte a föld alá. Akármennyire vastagra nőtt is ábrázatukon a bőr akkor, idővel vékonyodik. És a lelkiismeret is kolompol bennük már évtizedek óta. Mindig erősebbek az ütések. Ahogy közelednek a sírhoz. Ha van másvilág, fönnáll a veszélye annak is, hogy szembe kell nézniük minden áldozatukkal. Normális ésszel elképzelni se lehet ezt a kint.

- Maga az áldozat, és megbocsát?

- Csak azt szeretném, ha minden lacibetyárság számba lenne véve. Azt is mondogatom, minden ember feje leginkább az alfelét formázza. Az meg az alatta lévő székhez igazodik. Ezeknek ilyen szék jutott. Láttam, a minap azt hajtogatta, minden megíródik egyszer.

- Biztosan.

- Legtöbbször azok írónak meg, amik soha, de soha meg se történhetnek, de legalább egyszer-egyszer legyen igaza magának is. Kezdhetjük?

- Kezdjük.

- Hogyan kerültünk mi ide?

- Körbebóklásztam irataiért a fél világot. Eszembe jutott ez is. Fölhívtam az igazgatót. Régi cimborám, ő mondta, leadták már. Sokáig úgy volt, hogy a koncepciók anyagát soha nem adják, egyszer aztán értesítés jött, már el is indították. Megkérdeztem, akkor már kutatható is? Ami itt van, kutatható. Újságírónak is? Nevetve mondta: láttál már nálunk olyan táblát, hogy kutyáknak és újságíróknak tilos a bejárás? Mondtam neki, vigyázzon, mert az újságíró a kutyánál is rosszabb. Képes megírni mindent. Amit nem lát, azt is. Arra szabályok vannak, neked is be kell tartanod mindet. Holnap is mehetek? Holnap még ne gyere, mert másik épületben van, de hétfőn már jöhetsz.

- Ezt értem. De hogyan kapott gusztust éppen rám?

- Ennek messzebb kanyargóznak a szálai. Írtam valamikor, még az öregátkosban az egyik idős bíróról, Laci bácsiról. Tudtam róla, hadifogoly volt a háború után. Ott ragadtunk le, hogy hiába volt bíró a civil életben, ő is lopott. Nem latorságból, az éhség vitte rá. Kenyeret lopott a lágerban. Nagy úr az éhség.

- Nekem kenyérlopáshoz se lehet közöm.

- Akkor mondta, hazatérése után tagja lett a statáriális bíróságnak. Bízta benne, átnevelte a hadifogság, tudja, merről fúj a szél. Ő említette magát, mint az első kulákpör áldozatát.

- Név szerint?

- Dehogy. Kopik már az ő emlékezete is. A neveknél kezdi a felejtést.

- Meg is írta?

- Utaltam csak rá. Névtelenül. Őt is neve nélkül, mert szívességből se ártanék senkinek. Eltettem agyam egyik rekeszébe, majd ha változik az idő, talán előszedhetem.

- Maga el tudta képzelni, hogy megváltozik?

- Olyan nagyon nem, de könnyű volt ráhagyatkoznom, amikor mást nem tehettem. Nem lehetett megírni akkor.

- Aztán mégis megváltozott.

- Nem mindig arra, amerre kellett volna. Olvastam egyszer az egyik falu ötvenhatos eseményeiről egy kicsike könyvecskét.

- Nem a mi falunk, és nekem ötvenhatos szerepem nem is lehetett. Hogyan kerültem bele?

- Elhoztam, itt van. Istók írja:

„Még egy adalék körzetünkől erről az időről. A szentesi tanyavilágban kigyulladt egy szalmakazal. Mintegy 100 mázsa szalma égett el egy 60 holdas gazda szérűskertjében.

Nos, megindult a nyomozás, mert hát kulák van a háttérben. Aztán a nyomozás kiderítette, hogy a szalmakazlat a kulák értelmi fogyatékos cselédje gyújtotta fel.

- Így is jó! - mondta a vádat képviselő ügyész.”

- Lehet, hogy az ügyész ezt mondta, de ez nem az én pöröm. Nem a mi kazlunk égett, és soha nem volt értelmi fogyatékos cselédünk.

- Menjünk végig, majd meglátjuk. „A nyomozás kiderítette, a cselédet a gazda bérelte fel, hogy gyűjtsa fel a tulajdonát képező szérűskertet. Még szerencse, hogy a népi hatalom tűzoltó testülete hamar intézkedett, így a kuláknak csak ennyi kárt sikerült okozni.

Nosza, kirakatper, és a kulákat halálra ítélik. Az akkori Járási Bíróság udvarán a meghirdetett nagy nyilvánosság előtt felakasztották.”

- Itt vagyok most is, ha négy lábon is. Tehát nem én voltam. És a járásbíróság küszöbét se léptem át. Az én lépcsőim följebb vittek.

- Nagy legendacsináló az idő. Hadd nevezem akasztófa-szőkevénynek. Hány év telt el azóta? Az élet sokszor csinál nevetséges dolgokat, de az akasztáson a bolond se nevet. Hónapokig kutattam maga után, kikopott már a telefonunk tengelye, annyit tekertem. Akik visszarévedtek rá, mind úgy emlékeztek, valóban fölakasztották. Még az is előjött, hogy a megyei bíróság ponyvás autón vitte az akasztófát.

- Erről se tudok semmit.

- Azért még lehetett így. Biztosra mentek. Kegyelmi tanácsá alakult a statáriális bíróság, és mivel semmi enyhítő körülményt nem talált, kihirdette a halálos ítéletet. Amikor elővezették magát, akkor derült ki, útközben valahogy kicsúszott az akasztófa. Micsoda szabotázs! Akasztanák, de nincsen mire. Gyerünk vissza, Szegedre, hozzunk másikat! Valahol Lúdvár környékén megtalálták, az árokparton, a fűben. Hányan látták addig? Hányan vakarhatták a fejüket, mint a röplőt először látó három paraszt vakarta a libalegelőn:

*Nézd, koma, micsoda eketaliga,
Hogy az istencsudájában került ez oda?*

Ismeri?

- Mi is danoltuk. Sokat értek már, és sokat nem. Mit akar tulajdonképpen?

- Sok az én rögeszmém, egyet még előhozok. Amikor tanítani kezdtem az iskolában, már akkor belém gyökeresedett. A Hetvenhét magyar népmeséből olvastam a gyerekeknek. Vasgyúró és Hegyhengergető úgy próbálta ki, melyikük az erősebb, hogy mindegyik birokra kelt Fanyüvővel. Amikor pedig már az alvilágban járt Fanyüvő, és észrevette, hogy hazavágta buzogányát a sárkány, fölkapta, visszazúgatta dupla messzeségbe.

- Se Fanyüvő, se Vasgyúró nem voltam, nem tudom, mire akar kilukadni.

- Olvasom inkább, mert már leírtam. *Azt mondja a sárkány: No, gyere! Birkózzunk egy kicsit, melyikünk erősebb?*

Kiálltak az udvarra, elkezdtek birkózni. A sárkány Fanyüvő komát belevágta a földbe bokáig. Fanyüvő koma abban a pillanatba kiugrott, belevágta a sárkányt a földbe térdig. De abban a pillanatban az is kiugrott, belevágta Fanyüvő komát derékig. Fanyüvő koma is kiugrott, és a sárkányt rögtön derékon kapta. Úgy belevágta a földbe, hogy csak a sok feje maradt ki. Előkapta a fejszáját, és levagdosta a fejeket sorba, a nyelveit meg a tarisznyájába dugta.

- Jó csontjaik voltak, ha még a bokájuk se ficamodott ki a sok vagdosásban, de most se tudom, mit akar.

- A gyerekeknek mondtam már akkor, hogy így birkózott a zsírosparaszt meg a kódisparaszt is. Belevágta, kiugrott, belevágta, kiugrott. Csak a komázás maradt ki belőle. A legnagyobb beleveregetés Dózsa alatt megtörtént, ennek lett égetthús-szagú következménye Temesváron a tüzes trón, és a Hármaskönyv. Fájdalmasan hosszú csönd jött utána, de a kuruc-korban újra gyakorolták, hazafias buzgalommal párosulva. Századunk elején és közepén még bőven termett példa. Tömörkény, Móra és Móricz már ebből lett nagy író. És a fél lexikonra való többi írónk is. Ki ne emlékezne Kis Jánosra, Móricz nekikeseredett hősére, a Tragédiában, Sarudy Pál lányának lakodalmán? A mindig kicsi Kis Jánosra! A gyerekeknek akkor is előhoztam.

- Nem maradt meg a fejemben.

- Aztán a töltött káposzta...Hatvanat megennék belőle..., de ha ötvenet nem, egyet se... Először lesz a tyúkhúsleves... Ebből megeszek egy dézsával... Egye meg a fene a vén Sarudyt, ma ki-eszem a vagyonából. Eleget kapáltam neki.

Amint a három hatalmas töltelék után ilyen darab szívós, fővetlen, rágatlan húsdarabot le akarta gyűrt, rémülten állott fel. A szeme kidagadt, szinte kiugrottak a szemöldei alól, nyakán az erek kötélvastagságra dagadtak. Utolsó józan eszével kirohant a házból.

Az eperfához ért, amikor megszabadult a bajtól. A torkán szorult darab, amely már szinte megfojtotta, visszacsúszott a szájába. Szemébe könnyek gyűltek, s állkapcsát olyan keményen vágta össze, hogy éket se lehetett volna közé verni.

Dögölj meg, kutya!

Újra lenyelte a húst.

És most is képtelen volt rá. Megakadt a torkán, s többet nem ment se le, se fel.

...

Senki se vette észre, hogy eltűnt, mint ahogy azt sem, hogy ott volt, vagy azt, hogy élt.

Fölhívtam a gyerekek figyelmét arra is, hogy derék jó Zsiga bátyánkat is cserben hagyta az egyes szám meg a többes szám egyeztetése. *A szeme kidagadt, szinte kiugrottak...?* Vagy csak a nyomda ördöge tette be a szőrös lábát?

- Példának jobbat nem is találhatna.

- Micsoda tusák származtak abból is, hogy a cseléd zsizsikes babot kapott ebédre. Aki megjárta a hadifogságot, eszébe jutott róla a csalánleves. Vastagon úszott a tetején a levéltetű, az szolgáltatva a húst bele. A mese mértékével mondhatjuk, ez volt a derékig földbe vágás. Kiugrottak Kis János utódai, derékon kapták a zsíros parasztot, és belevágták nyakig. Tekergőzött tizenkét feje, mintha krokodilusok tartották volna közgyűlésüket, és tüzet okádott, de legszívesebben visszahúzta volna mindet. Elővette kicsi fejszóját a Szaladj János, Rohanj János, a föld alól is előbányászták őket, de mielőtt levágta volna a tizenkettedik fejét is, megállt a kicsi fejsze a levegőben. Ez volt az osztályharc. Jusson is, maradjon is!

- Mesének egészen szép. Próbálta volna meg! Az az egy fej, ha megmaradt, téesz-elnök lett a második fordulóban.

- Most az osztályharc legvadabb szakaszánál tartunk. Amikor még napról-napra élesedett. Amikor az otthon kalapáló suszter is szülte volna a kapitalizmust, ha nem belőle lett volna a párttitkár. Az a baj csak, suszter marad, akinek a nevelője suszter. Csokonai Vitéz Mihály után szabadon.

- Pedzem már, mit akar. Akkor kezdhetjük?

- Azért hívtam.

- Csoda történt otthon. Háromszor kihirdették a templomban, hogy én, a Jusznák Józsi elveszi a harmados krumplit kapáló kanászék lányát, a Sánta Rozikát. Nagy szó volt az ilyen akkoriban is. Nekünk soha nem kellett a szomszédba mennünk egy falat kenyérért, Roziék viszont máról holnapra élő szegények voltak. Esküvő után lakodalom. Nagy lakodalom. A szegény ember leginkább rokonokban gazdag. Rozika apja kürtös kanász, de még nagyapja is az volt. Az én familiám elejétől fogva ellenezte egybekelésünket, de semmit nem tehettek, mert szép lány volt a Rozi. A neve Sánta csak, valóságban maga a megtestesült tündér. Most is azt mondom, pedig szépen megaszalt minket is az élet. És dolgos is volt. Azt gondolták apámék, legyen úgy, ahogyan mi akarjuk. És ha már így hozta az élet, lakjon jól a kódisnépség is.

- Töltött káposzta volt?

- Nálunk az nem számít lakodalmi eledelnek. Nem tudom, tudja-e, volt akkoriban egy külön parancsra szervezett társaság. Setét elvtárs volt a feje.

- Tudom. Szerette, ha agytrösztnek nevezik, pedig a tröszt szó maga is imperialista csökevény volt. Sok nagy porbe beírta a nevét.

- Barna Jenő lett belőle, Bankovicsról magyarosítva, de mivel barnából létezik világos barna és sötét barna is, legkedvesebb barátja ragasztotta rá a Sötét előnevet.

- A Sötét nem Setét.

- Ez maradt rajta mozgalmi álnévként. Olyan, mint amikor a Süketből Siket lesz. Ugyanúgy nem hall, mégis más.

Ennek az embernek legkedvesebb dallama a Passió volt. Mondhatnám a föld férgének is, nem embernek, de félek, az is nagy dicséret lenne neki. Amikor leült asztalához, hogy a legközelebbi pör tánc lépéseit kiókumulálja, mindig ezt dúdolta magában. Volt hangja a Kántorra, és volt Jézusra is. Talán azért volt ez a legkedvesebb neki, mert lelke mélyén ugyanúgy készült ártatlan embereket keresztre feszíteni? Lehet ez is, de semmi bizonyíték nincsen rá. Láttam a minap egy képet, vászonra volt téve. Mintha magamat láttam volna rajta. Paraszti göncökben, csula kalapban lógtam a keresztfán. Tehát dúdolta mindig, meg-megcifrázva. Én csak utánozni tudom:

Kezdődik a mi urunk, Jézus Krisztus kinszenvedése szent Máté evangéliuma szerint. Az időben kiment Jézus az ő tanítványival a majorba, mely Getszemánnak neveztetik, és mondá nekik:

Jézus: Üljetek itt, míg amoda megyek és imádkozom.

Kántor: És maga mellé vevén Pétert és Zebedeus két fiát, kezde bánkódni és szomorkodni. Akkor mondá nekik:

Jézus: Szomorú az én lelkem mindhalálig. Várákozzatok itt, és virrasszatok velem.

Szerette ezt többször is ismételni. Szépen hajlítgatta: *Szomorú az én lelkem mindhalálig.*

- Hol ragadt bele ez a dallam?

- Amikor még ministrált, nagyhét minden passióját hallotta, és magában énekelte. Csak azt nem tudta eldönteni soha se, kántor szeretne benne lenni, vagy maga Jézus Krisztus, noha nálunk mindkettőt mindig a kántor énekelte. Egy biztos, Júdás lenni soha nem akart. Minden évben gond a templomban is, ki legyen a Júdás. Legtöbbször az is a kántorra maradt. Akkor még a föld férgének tartotta maga is az árulást, de kinőtte. Belevésődött a fejébe a dallam. Olyan gyökere van annak, mint a taracknak. Figyelje csak!

Kántor: És egy kevéssel elébb menvén orcájára borula, imádkozván és mondván:

Jézus: Atyám, ha lehetséges, müljék el e pohár, mindazonáltal nem amint én akarom, hanem amint te.

Kántor: És méne tanítványihoz, és alva találá őket, és monda Péternek:

Jézus: Így nem virraszthattok velem egy óráig? Vigyázzatok és imádkozzatok, hogy kísértésbe ne essetek. A lélek ugyan kész, de a test erőtlén.

Kántor: Ismét másodszor is elméne és imádkozék, mondván:

Jézus: Atyám, ha e pohár el nem múlhatik anélkül, hogy meg ne igyam, legyen a te akaratod.

Amikor a pohár elmúlásához ért, mindig töltött magának egy pohár vörösbort. Még mielőtt elmúlna. Megitta szertartásosan, és folytatta:

Kántor: És eljőve ismét, és alva találá őket, mert szemeik el voltak nehezedeve. És elhagyván őket, ismét elméne, és imádkozék harmadszor, ugyanazon beszédet mondván. Akkor tanítványihoz jöve és monda nékik:

Jézus: Aludjatok már és nyugodjatok, íme, elközelgett az óra, és az ember fia a bűnösök kezébe adatik. Keljetek fel, menjünk, íme, közeledik, aki engem elárul.

Ezt is ismételte. *Aludjatok már és nyugodjatok, íme, elközelgett az óra ...* Néha-néha az is eszébe jutott, szabad neki egyáltalán ennyire pártos helyen egyházi éneket mormolni? Neki szabad volt. De csak neki. Másodszor: szabad-e neki azt csinálnia, amit csinál? Mintha-mintha Júdához kezdene hasonlítani legjobban? Elütötte magában egy csúfondáros fordulattal: ha valaki kurva lesz, ne kényeskedjen, amikor meg akarják kefélni. Ilyen csúfondáros dolgokat kevert bele a szent passióba. Itt van ez a Juszna Józsi, mármint én magam. Soha nem ismert, azt se tudta, hogy a világon vagyok, de ha Gémes elvtárs azt mondta, pusztulnom kell, akkor pusztuljak.

- Munkásokól vasököl, oda csap, ahova köll.

- Most ide köll. Hadd szóljon! Állt a lakodalmunk javában. Kicsivel éjfél előtt ponyvás teherautó gurult a házunk elé.

- Bitófával?

- Miért lett volna velük a bitófa?

- Csak azért, mert Istók bitófával írta a ponyvás autót.

- Akkor még nem volt rajta a bitófa. Remélem. Két rendőr szállt le először, aztán a csasztuskások. Betüremkedtek a sátor alá. A rendőrök színjózanok voltak, de a banda 36 maligánfokos hangon kezdett rá. Körbeálltak. Ugyanúgy, mint gyerekkorukban, amikor záptojásost játszottunk. Egyikünk kívül körbejárt, zsebkendőt lobogtatva, mintha ez lenne a legnagyobb jó a világon. Senki nem tudta, miért kell ezt így csinálnia, de ha így volt kiadva, akkor mese nincsen.

*A gazda rétre megy, a gazda rétre megy, a gazda rétre megy,
Ki a rétre, ki a rétre, ki a rétre megy...*

Aztán sorba. A fia vele megy, a lánya vele megy, kiénekelték a sátoralja násznépet. Csak néztek az emberek. Kik ezek? És hogyan kerültek ide? Most kezdődne a restatánc, már morzsolgatta mindenki a szásasát, amit majd az ifjú párnak ad, ezek meg ide rontanak? Ki hívta őket? A Kanász Rozi oldala talán? Kállátósok lennének? Azok maskarában járnak, és nem ponyvás autón. Nem is annak van itt az ideje. És képesek végig énekelni az összes strófát. A végén így:

Vajon hova, vajon hova, vajon hova, vajon hova megy?

A gazda szavazni megy...

A jövő héten lesz a szavazás, föl kell készülni rá. Nehogy az ellenség lepje el a tanácsot. És mit ad Isten, a zenekar először csak cincogni kezdi a dallamot, aztán húzza.

Még mindig nem elég? Az előénekes dallamot vált:

Mögismerni a kanászt ékös járásáruul...

Belevágott a muzsikások bandája is.

Mögismerni a kulákot kényős járásáruul,

Tükröfényös csizmájáruul, pörge kalapjáruul.

Hej, élet, élet, kulák élet, ez ám a rongy élet!

Amennyi van belőle, a fene önné mög!

Szegény Rozi népe közül néhányan jární kezdtek rá a csárdást.

Tejbe' fürdik, vajba' fürdik, füstöl a pipája,

Szalonnával jól megrakva hájas a tokája.

Hej, élet, élet, kulák élet, ez ám a rongy élet!

Amennyi van belőle, a fene önné mög!

Ezt a változatot eddig senki nem hallotta.

Kapuban ül a kulák, újságot lapozgat,

Vajon benne mit látott? Egyre sóhajtozgat.

Hej, ez a világ, cudar világ, csak fordulna jóra,

Kimulatnám magamat akkor úri módra.

Rozika családjának még tetszeni is kezdett a nóta.

Mögszólíjja komáját: Idehallgass, Pista!

Eltörölte a kormány, nem lösz kuláklísta.

Hej, régi világ, te jó világ, jöjj vissza egy szóra,

Jobban jutna az asszonynak selyöm viganóra.

A fene meg nem ette! Cifrázni, azt tudják.

Szomszédban a sövénynél egy újgazda hallgat,

Nézi, nézi, hogy a kulák újságot olvasgat.

Hej, te kulák, te gyönyörű, vigyázzál magadra,

Möglehet, hogy a kolera elvisz még tavaszra!

Ide való, mert ő-vel beszélnek. Lehet még fokozni? Hogyne lehetne! Lakodalomban mindent lehet.

Búzába mönt a disznó, csak a füle látszik,

Árok partján a kulák kurvájával játszik.

Hej, élet, élet, kulák élet, ez ám a rongy élet!

Amennyi van belőle, a fene önné mög.

Rozika rémulten lesütötte a fejét, és elfordult. Az öregasszonyok is rémuldöztek. Hogyan jön a kurva a lakodalomba?

Tehát innen fújják a dudát? Valakinek a bögyében van a Jusznák kölok, az már biztos. Csak én nem tudtam róla semmit, de semmit. Nyelt egyet a gyülevész banda, húzott is a körbejáró kezebeli üvegből, aztán folytatta:

*Kossuth Lajos, azt üzente,
Nem fogy már a regimentje.
Mióta Rákosi vezet,
Az emberek egyre gyűlnek,
Éljen a magyar szabadság, éljen a haza.*

*Szentes város parasztváros,
Nem lesz itten jelölt gyáros.
Parasztember a jelöltünk,
Kit az országházba küldünk,
Éljen a magyar szabadság, éljen a haza.*

Megint váltottak:

*Mikor ezt a magos fenyőt kivágták,
Nem tudták, hogy bitófának faragják.
Ítélethez bitó kell, harchoz marad a golyó,
Így gondolta Hencz Miklós, a népbíró.*

Mit akarnak ezek? Népbíró - vérbíró - menyasszonytánc előtt? És akasztófát? Mi történik itt? Ha kutyának adnák be, az is fölfordulna tőle. Ennek a dallamát kihagyták a muzsikások, ez nekik is új volt.

Kivonult a hívatlan sereg, de a *golyó* bent maradt. *Harchoz marad a golyó*. Miféle harc folyik itt? Nincsen az a lakodalom, amelyiken ne a zenészek csinálnák a hangulatot. Rá is rántották mindjárt, még ki se húzták lábukat az idegenek: *Sejde! Lakodalom van a mi jutcánkba...* Nem nagyon akaródzott táncra kelni egyik rokonságból se senkinek. Valaki odasúgta nekem: menjek ki egy kicsinkét.

- Most?

- Most.

- Most nem mehetek. Mindjárt indul a restatánc. Mindjárt kiabálják, hogy eladó a menyasszony! Én most nem hagyhatom itt a legkedvesebb feleségemet.

- Pedig az a legjobb, ha kimész.

Forrt bennem a méreg, majdnem fölrobbantam. Odahajoltam hozzá: rögtön jövök. Puszt is adtam neki. Előkelő lakodalmakban már láttam ilyent is.

Két bürkabátos toppant elem odakint. Tudja, mi a bürkabát? A bőrkabát az bőrből készült, de a bürkabát más. Bőrből van az is, de mozgalmi szaga van. A libbenése is olyan, talán az elefántot is leverné a lábáról.

- Maga Jusznák József?

- Én volnék. Az ifjabbik. Merthogy az apám is az.

- Velünk jön!

- Én?

- Maga.
- Most?
- Most.
- De nekem most van a lakodalmam.
- Tudjuk.
- Mindjárt húzzák a menyasszonytáncot.
- Tudjuk. Mi mindent tudunk. De magának mi akarjuk elhúzni a nótáját.
- Miért?
- Maga lesz az első, aki megtudja, abban biztos lehet.

Megugrottam volna, hej, de megugrottam volna, de a kisebbik búrkabátos úgy megmarkolta a karomat, majdnem kicsavarta.

- Nem hallottad? A százados elvtárs azt mondta, velünk jössz!

Tehát százados? Volt ott egy fekete autó, két házzal arrébb, függöny is volt rajta. Mindig éjszaka szaladgált, és szívbajt hordott magával. Kuvikbatárnak mondták. Ahol az megjelent, nagy baj lett abból. Belevágtak, és úgy elporzottak velem, mint a vihar.

Ki mondja meg Rozikának? Ott várt szegény harmatos lelkével, készülve élete legszebb pillanatára, és volt ember, nincs ember. Később tudtam meg, édesanyám jött ki. Még látta a fölvert port.

- Mi volt az?
- A batár.
- Kit hozott?
- Kuvikot. Inkább azt kérdezze kend, kit vitt!
- Kit vitt?
- A Józsit.
- Melyiket? Csak nem a mi Józsinkat?
- De pedig azt.
- Hej, te bűdös Gémes!

Amikor megmondták Rozikának, kifutott orcájának minden vére, és összeesett. Utolsó szava neki is ez volt: a Gémes!

Gyerekkori pajtása volt a Gémes Feri. Egészen addig, amíg gimnáziumba be nem iratkozott. Hogy mi történt vele ott, mi nem, egyszercsak azt hozták a hírek, kicsapták. Amikor tavalyelőtt még Mária-napkor búcsúba ment a falu, beállt a sorba, végig énekelt velük, hogy *Téged gyüttünk köszönteni, ó Szűz Márija...*, meg is ette a neki szánt rántott csirkecombot, aztán eltűnt a szemek elől. Ment vissza a következőkhöz, énekelni, és csirkét enni. Az nem lehet, hogy ezért kicsapták volna, hiszen mindenki tudta róla. Inkább csak gúnyt akart űzni a búcsúsokból, de úgy, hogy csirkecomb is jusson neki. Főkolompos lett igen hamar, ez pedig azt jelenti, amit szabad Jupiternek, azt neki is szabad. Valami szaftos botrány érhetne váratlanul, de senki nem tudta, micsoda.

- Pedig nem csapták ki. Kell az ilyen megbízható ember felelős posztra. Majd befejezi a gimnáziumot esti iskolán, ha egyáltalán szükség lesz rá. Most az a legjobb, ha azonnal dolgozik.

- Csordás volt azelőtt, ahogy az apja is. Ökörcsordás az uradalomban. Ugyanúgy cseléd, mint a többi. Istenáldotta jó ember az öreg, az összes ökör megszavazta volna róla a legjobb káderlapot. A többi cselédre átragadt az általános divat. Ha velük úgy beszélt az intéző, mintha valamennyien süketek lettek volna, azt adták tovább, amit kaptak. Ütötte őket a fölsőbbiség? Kézzel, bottal és korbáccsal? Ütöttek ők is. Asszonyt, gyereket, de leginkább a rájuk bízott állatot. Hogy az apja gondolt-e rá, vagy nem, nem tudhatom, de mindenestre úgy cselekedett, embernek kell lennünk, mindenáron. Ha mi mindenből az alját kapjuk, legalább ne adjuk tovább. Legalább az ökörral bánjunk úgy, ahogy velünk kellene bánnia másnak. Nem bántotta ő a jószágot se ostorral, se bottal, de még kézzel se. Az ő keze csak simogatásra nyúlt, nem fenyegetésre. És szóval is tudott simogatni.

- Gondolom, a fejére nőtt a többi cseléd.

- Most tessék megkapaszkodni! Mindenki tisztelte. Még csak gorombán se beszélt vele az intéző se. És a gróf, ha arra vitt az útja, leszállt a lováról, vagy kiszállt a csézából, és beszélgetett vele.

- Tünneményszép örökség a kis Gémesnek is.

- Belekóstolt már az életbe ő is, de sokban nem formázta az apját. Annyi előnye volt, mindig tudta, mit kell tennie. Beállt a bűrkabátosokhoz. Nem a tehén farától, nem a csordától, nem a páskomból, a gimnáziumból. Beosztották Setét elvtárs alá. Ő lett az új értelmiségi. A félig kész értelmiségi. Erre a posztra az a legjobb. Mert azt lehet kormányozni. De az apjától talán nem örökölt semmit. Vagy egycsapásra elfelejtette.

- Mégis megesik, hogy messze esik az alma a fájától?

- Nálunk ezt másként mondják. Mintha vasvillával hányták volna el az anyja alól, olyan volt. Cselédebb lett a leghitványabb cselédnél. Kőbölcsőben ringatták. Csalánba fűrésztöttek. Bivalyvakaróval simogatták. Az anyja is olyan volt, mint az apja. Mint a falat kenyér. Mint a csöppentett méz. Nagyobb kedvesség emberbe bele nem fér, mint amekkora benne lakott. Ez meg? Mintha az összes cseléden esett sérelmet akarta volna megtorolni, de a többi cseléden. Ha ezer évig beleverték a sárga földbe, beleverlek én is, akárki vagy. Ha kulák vagy, dupla cölöpverővel. Ha nem vagy kulák? Majd az lesz. Kiköpött bakatempó ez. Engem ugráltattak kopasz koromban, ugráztatlak én is, amikor már ugráltathatlak. Ráadásul ha neki azt mondják, ezt a dolgot így kell látni, úgy látja. Ha kettőbe hasítják, akkor is úgy látja. Eddig még senki nem ment a Teremtő nyakára, amiért neki csak fele annyi ész adott, mind azt hiszi magáról, ő a világ legokosabb embere. A kicsi Gémes is azt hitte. Vagy elhitte. Aki a passiózó főnöknek is a körmére tud nézni alkalomadtán, nagy jövő előtt áll.

- Hosszú a mese.

- Ez vetett szemet az én kedves Rozikámra, ne felejtse. Most, amikor meghallotta, hogy hirdetnek minket, szólt Setét elvtársnak. Mert eszébe jutott, hogy a csordáshoz illik legjobban a kanász lánya. Az meg leült az asztalhoz, eldúdolta magában a Passiót Szent Máté evangéliuma szerint, és munkához látott.

- Ilyen lakodalom se volt még a világon. Hogy éjfélkor vigyék el a vőlegényt.

- Mindent éjjel csináltak. Már megvetve a nászágy, csak a fölkontyolás van hátra. A mennyország küszöbéről visszarántani a pokol fenekére? Szegény Rozika, egyedül tért magához az ágyon. Arra tették föl, amikor összerogyott. Úgy feküdt rajta, mintha ravatalon feküdne. Mire

fölmosták, fölpofozták, hazaszédelgett a lakodalmas népség. Pedig rendes lakodalomból addig nem indul el az ember, amíg enni-inni való van. Vagy ha hazamegy is, megetetni, megitatni, visszajön utána.

Ekkora csúfságot se ért még meg Pityer.

Akolpuszta

Nincsen előre kicövekelve szavunk pályája, bár megegyeztünk, nagy kanyarokat nem teszünk. A Tiszáról azt mondja a legenda, amikor medrét kiszántotta a teremő, a száma hol ide kapott, hol meg oda, azért lett olyan kanyargós. Jó száma az emlékezet is, kapkod ide, kapkod oda. Néha-néha rá kell szólni, hogy benne maradjon a barázdában. Ahogy a Tiszát megszabályozták annakidején, levágva kanyarulatait, körülyesegetem én is a kalandozó beszédet. Kitűnő horgászvizek maradtak a kanyarokban, lehet, hogy az lesz a vége, egyszer majd haszonra fogom én is az összes nyesevéket. Menjen az eke a maga útján.

- Hogyan is kezdődött? Hájszára igaza van, amit eddig mondtam, az már folytatás. A Gémes Ferit én akkor se ismertem, ha familiája az uraság csordása volt. Tudtam, hogy van, de legfölyebb egészen kicsi korunkban találkozhattunk. Másik iskolába járt, másfelé csatangolt, de azért ő is megvolt nélkülem, és nekem se hiányzott.

Az esküvőnk előtt egy évvel, nyáron volt, augusztus 20-át megelőzően két nappal. Vége az aratásnak, itt az ünnep, fejembe vettem, hogy elmegyek füvészkertet látni. Szép helyen van a füvészkert, az ország legszebb pontján, azt nekem látnom kell. Összetanakodtam Borsodi Lacival, az iskolaigazgató fiával, hogy együtt megyünk. Be az iskolába, falitérképről írtuk le, milyen falukon kell átmennünk. Három napra terveztük az utat, kinéztük, az első éjszakát Akolpusztán töltjük. Biztosan megvan még az iskola, és annak tanítója is van. Laci apja ismerte is. Együtt jártak képzőbe, hivatkozzunk rá bátran, biztosan ad egy szalmazsákot, és a tanteremben megalhatunk. Nyáron úgyisincs tanítás még.

Nem kellett nekünk se kezebeli térkép, se iránytű. Könnyen mondom, hogy nem kellett, mert nem is volt. Minden falu határában megkérdeztük, merre kell mennünk a következőbe. Hegyre föl, völgybe le, rengeteg erdőkön átal, ez is nagy szó az alföldi legényeknek. Madárfütyü augusztusban már nem nagyon van, de láttunk nyulat, őzet, vaddisznót, még szarvast is. Elhitték, hogy nem ártalmukra járunk, nem is nagyon futottak előlünk. A vadállatokkal tehát nekünk semmi bajunk nem lett.

Öreg parasztember legeltette a tehenét az egyik faluvégen, megkérdeztük őt is:

- Bácsi! Merre menjünk Bányanémetibe?

Olyan szőrös az ábrázata, mintha egyenesági leszármazottja lenne akármelyik majomnak. A szája is előreugrott. Az is látszott rajta, nagyon akarna mondani valamit, rángatóztak izmai, de szó nem jött ki a száján. Sváb falu ez, jutott eszébe Lacinak, lehet, hogy nem is ért magyarul? Keverék konyhanyelven meg is kérdezte:

Wo ista Bányanémeti?

Még jobban látszott rajta, nagyon mondani akarja, de még mindig nem tudja. Végre szétnyílt pici résre két ajaka, és megszólalt a szőr közül:

- Ahun van a, lenn a vőgyben.

Botjával is mutatta. Úgy tele volt tömve a szája bagóval, előbb félre kellett neki taszigálni, hogy szóhoz jusson.

Így mentünk faluról falura. Hol találtunk turista jeleket, hol nem, de el nem tévedtünk. A másik faluban mást kérdeztünk, akkor még nem volt divatban, hogy valakit is félrevezessenek. Mondogatta éppen a rádió, hamarosan kijön a gyárból a magyar fényképezőgép, és Útitárs lesz a neve. Hej, de jó lenne, ha már kijött volna! Micsoda útitársunk lehetne! Most lefényképezhattuk volna az öregét is, bagóval megtömve.

- Mire meglett a fényképezőgép, belépett az Úttörőbe, és Pajtás lett belőle.

- Azt én már nem tudom. Délben leültünk az egyik fa tövébe, iszákából, köröm közül megebédeltünk, hunytunk egy kicsit, aztán mentünk tovább. Estére kelvén mintha két boton járnánk, úgy elfáradtunk. Bementünk a tanítólakba, amikor megtudta a tanító és felesége, hogy kinek a fia áll előtte, kedvesen fogadott bennünket. Szalmazsákot? Hogyne adtak volna! Menjetek be a téeszcsébe, kérjete egy tömésre való szalmát. Mondjátok, hogy a tanító úréba lesz, akkor nem kell reggel visszavinnetek.

Ment minden, mint a karikacsapás. Megtömtük a zsákot új szalmával, jó keményre, és bejelentettük, reggel kérnénk egy liter tejet is, ha lehetne. Áraban, persze. Hogyne lehetne, itt van a tehenészet, a szövetkezetbe beadott teheneket itt fejik, csak edényt hozzatok hozzá.

Besötétedett, mire visszaértünk az iskolába. Letettük a szalmazsákot a dobogó elé, hátrább igazítva kicsit az asztalt, lefeküdtünk, és reggelig úgy aludtunk, mint valaha édesanyánk ölen. Gyönyörű reggelre ébredtünk, száz ágra süttött a nap, mentünk mindjárt a tejért. Ha így indul, szép lesz a mai nap is.

Ahogy beléptünk az urasági major nagykapuján, a téglából rakott két kapubálvány mögül két davajgitáros ávós katona lépett mögénk. Na, ezt az egyet nem kalkuláltuk bele a máj napba. És azt parancsolták, menjünk a cselédházak irányába, de szó nélkül. Hosszú-hosszú sorház volt a cselédeké, az első bejáróján majdnem beestünk. Lefelé emeletes volt, talán két lépcső is vitt lefelé, és mi éppen nem a lábunk alá néztünk. Földes konyhában találtuk magunkat, az asztal mellett hárman ültek. Nekem a Szentháromság jutott eszembe róluk, de nem nagyon volt időm elrágódni a hasonlatosságokon, és azon se, hogy galamb képében egyik se látható, mert az egyik legény előlépett mögülünk, és jelentette, a gyanúsítottakat előállították.

Minket gyanúsítanak? Mivel? Azon túl, hogy szalmát kértünk a tanító szalmazsákjába, és tejet reggelire, az égadta világon semmit el nem követtünk. Tegnap még azt se tudták, hogy a világon vagyunk, ma meg már gyanúsítanak? Igaz, mi se tudtuk, hogy léteznek egyáltalán. Akkora tévedés lesz ez, a legszebb szarvas agancsa is fönnakadna rajta. Ha megátalkodott gonosztevők lennénk, akkor se lett volna rá idejük se, hogy kilessenek bennünket.

Mit gondol, ki ült a szentháromság közepén? Setét elvtárs. Előtte az asztalon a dobtáros géppisztoly. Szenvtelen arccal kezdte tudakolni, kik vagyunk, és mit keresünk éppen itt? Ja, hogy a fűvészkertet akarják látni? Ilyen átlátszó dumával azért ne jöjjünk, őt se a karácsonyfáról rázták le. Ki küldött, és miért? És azt tudjuk-e, hogy az a fűvészkert a barátoké volt annak előtte, a klerikális reakció bitorolta, noha a dolgozó nép hozta létre. Most vette néptulajdonba a dolgozók állama. Mondtuk, hogy mi ezt se tudtuk, de ha a nép hozta létre, akkor a nép fia talán bemehet. Csak világot látni jöttünk, és holnap már indulunk is vissza.

- Nana! Csak ne siessünk! Abba még nekünk is lesz beleszólásunk.

És kezdték előlről, aztán megint, megint, és mindig megint. Hűvös volt a konyha, de mi gatyára izzadtunk. A középső atyaisten egyre ingerültebb lett, már éppen kilátásba helyezte, kivereti belőlünk az igazságot, mert azt a bolond is látja, hogy a piszkos imperialisták ügynökei vagyunk, és azért dobtak át bennünket az Alföldről a Dunántúlra, az új alkotmány szent ünnepén, hogy fölfordulást szítsunk a dolgozó parasztok között, amikor besomfordált a

Gémes gyerek. Egy darabig csak hallgatott, aztán engedélyt kért, hogy a gyanúsítottakhoz kérdést intézzon.

- Nem a Jusznák bácsi fia vagy te?

- Nem nagy észre vall, ha ezt kérdezi. Ha én Jusznák József vagyok, ahogy hetvenhét-szer elmondtam már, abból a bolond is kitalálhatja, hogy az apám is Jusznák. És uraságod kicsoda, ha szabad kérdeznem?

- Uraságod? Te megbolondultál? Hát nem ismersz meg? Így múlik az idő? Ne magázz engem, hallod-e! Gémes vagyok. Mink voltunk a csordás.

- Te vagy, Ferkó? Látod, hézagos lett a fejem. Ez a hacuka is más rajtad, meg máskülönben se nagyon hasonlítasz otthoni formádra. Hogyan kerülsz te ide? Én úgy tudtam, gimnáziumban vagy.

- Ide szólított a kötelesség. A dolgozó népet szolgálom.

- Tehát Ön ismeri őket? - kérdezte Setét elvtárs.

- Hogyne ismerném. Nincsen ezekkel semmi baj azon kívül, hogy mindig mindenbe szerették beleütni az orrukat. De ezt ne írjuk rovásukra, szende kíváncsiságnál ez soha nem vitt tovább. Az én apám meg az ő apja legkedvesebb ivócimborák voltak a faluban. Vagy még most is azok? Mert ugye él még az édesapád? Az a fűvészkert is csodálatos valami, én már jártam benne, de megnézném még egyszer. Akár százszor is. Olyan fák vannak abban, minden szála kész csoda. Aki erdőn-mezőn nőtt föl, annak mindenképpen. Belefárad az ember nyaka a sok fölfelé nézésbe.

Setét elvtárs először vakaródzott, hogy elszállt a legszebb madara, aztán megenyhült, és abbahagyta a vallatást. Föl is állt a szentháromság közepéről, bal kezében a davajgitárral, és a jobbal kezét nyújtott. Kiköpött udvariassággal bocsánatot kért tőlünk, és addig is elment már szóban, hogy ideadta volna a katonai dzsipet, hogy bevigyen minket a fűvészkert kapujáig, ami immár a dolgozó népé, ha nem szólítaná őket máshová az éber kötelesség. Én is hártottam, Laci is tisztességgel, köszönjük szépen a szívességet, de gyalogolni jöttünk. Eljárnánk a saját lábunkon száz esztendeig, ha szabadlábban járhatunk. Legszívesebben indulnánk is, mert úgy megizzadtunk idebent, ha megcsap bennünket a huzat, tüdőgyulladás nélkül nem ússzuk meg.

- Menjenek csak, menjenek, és vigyék meg a hírt, hogy hamarosan mi is útba ejtjük a kerti csodát.

Kezet nyújtott Gémes is, és indultunk kifelé. Meg is ígértük Setét elvtársnak, fölszólításra persze, hogy erről aztán senkinek egy szót se. Soha a bűdös életben. A két gitáros most is mögénk zárkózott, és az öreg kapuig kísért. De már nem szigorúan, már beszélni is mertek, nagyokat röhögve. Dehogy jutott eszünkbe, hogy valójában tejért jöttünk. Összekapkodtuk cókánkunkat, elköszöntünk tanítóéktól. Nekik se mondtuk meg, mi történt, és azt se tudtuk, észrevettek-e valamit is rajtunk. Csak gondoljuk, tudniuk kellett, hogy megszállták a majort. Mentünk, mentünk, szóhoz is alig jutva. Szinte gyorsfuttában jártuk be a csodát. Láttuk is meg nem is, és délben már indultunk is vissza. A fene tudja, mi történik mostanában, és nem biztos, hogy a falu csordásának kilencedik fia képében mentőangyal érkezik.

Elképzelheti, milyen volt a két lábunk, mire este vonatra ültünk. Tegnap két karón jártunk, most meg már elefánt lett belőlünk.

A répás szekér

Még értetlenkednem se kellett, hogyan kerül ide ez a történet. Elmondtam, amikor én Ungváron jártam, iskolai térképen néztem meg én is, miből áll valójában Kárpátalja. Sokra nem mentem vele, mert azon se volt föltüntetve semmi. A nagy Szovjetunió legnyugatibb pontján voltunk, sokszorosan határsávban, jól is néznénk ki, ha akármelyik iskolában tájékozódhattak volna az ügynökök. Vagy megtanulták volna a gyerekek, melyik falu, melyik város van a szomszédban. És én, a balgák bolondja, még odamentem az egyik újságos bódéhoz, és megkérdeztem, kaphatnék-e turistatérképet. A kicsike egérlukon dugta ki csodálkozó nyakát az újságos: mit akar? Térképet? Hol él maga? Honnan jött maga? Azonnal a hivatalos szerv vallató székébe képzeltem magamat, és elsurrantam a szeme elől.

Beszédünk ugrabugráló szamarát megint egyenesbe rángattuk.

- Azt se tudhatja, kedves öcsém, a falu kocsmájában ütötte föl alkalmi tanyáját Setét elvtárs. A legsötétebb sarokban. A sötét és Setét, nagyon egybe illettek. Ha akárki is tudta volna, ki is ő, mindjárt kitalálták volna, nagy veszedelem lesz ebből. Ide fonja a pók a hálóját, és abba vagy előbb, vagy utóbb, de valaki beleröpül. Egy üveg bort rendelt, és a Passiót dúdolta. Kigombolt bürkabátban libbent be Gémes Feri, és azt mondta, lehet ma itt valami.

- A Feri nem ismerte meg a kocsmáros? Az apja után?

- Nem tudom, hogyan volt, hogyan se, akkor még nem voltam ott. Bolond fejjel akkor indultam el hazulról. Három kilométerre van a tanyánk, van mit intézni lakodalom előtt. A falu legszélén találkoztam össze régi cselédünkkel, a Harangozó Janival. Annyira mindig futotta, hogy cselédünk is legyen, de Janival azon túl is gyerekkori pajtáságban éltünk. Ebből is gondolhatja, nem lehetett gyöngelméjű. Maradt a barátság akkor is, amikor belépett a téeszcsébe. Azt hitte szerencsétlen, most jött el az ő idejük. Ökrös fogatával cukorrépát szállított az állomásra.

- Gyere vissza, Jani komám! Megiszunk egy felest.

- Mennem kéne, több lenne az egység. Még fordulhatnék egyet.

- A világot se egy nap alatt teremtette az Isten, neked is marad holnapra is. Akkor gyere, amikor hívlak.

Öreg nyárfa állt az út mellett, tizenketten összekapaszkodva se tudtuk átfogni a törzsét. Hajsza, Jámbor, hajsza Lamos, a fene azt a nagyszarvú mocskos pofádat! Megkerülte a nyárfát, és szépen vissza is fordult a szekér. Mennyivel több esze van az ökörnek, mint a lónak. A szóból is ért, amaz pedig csak a szája rángatásából.

Nem akarok dicsekedni, de engem apám után ismert a kocsmáros. Kikértem én is egy liter bort, és két üveg szódát, aztán leültünk az ajtó mellé. Nem volt abban semmi szándék, hogy oda telepedtünk, csak valami ösztön lehetett. Sose lehet tudni, mikor kell futni a szegény embernek. Csókolgattuk a pohár szélét, leginkább a Jani emelgette. Tudtam, hogy nekem még lesz elintézni valóm, oda kótyagos fejjel nem mehetek. Először csak nyalogattam, de úgy vagyok vele én is, ha beleöltöm a nyelvemet, nem tudom abbahagyni. Magamnak is elmondtam, hogy hat nap alatt teremődött meg a világ is, és holnap is nap lesz. Kértem még egy litert, aztán még egyet. El is szopogattuk rendesen. Azt mondta a Jani, erősen bódult fejjel már, vinne belőle haza is, ha pénze lenne, de a téeszcsében munkaegység van, pénz nincsen. Lássad, komám, nem akárkivel van dolgod, majd én fizetem. Szóltam is a kocsmárosnak. Azt mondta, adná, de üveget hozunk. Bora van, üveg nincsen.

Janiban dolgozott a kutyatermesztet, amelyik a rókát is kihajtaná a lukból. Addig nem nyugodott, amíg két hétdeciset nem szerzett a szomszédoktól. Megtöltötte a kocsmáros, de már nem tudott vele fölszállni a szekérre. Úgy rakták föl a többiek. Nem tehetek szemrehányást neki, engem is úgy raktak föl, amikor ő még az üveget kajtatta. Elnyúltam a fenékdeshán, észre se vettem, hogy mellém fektették őt is. A rudat fölemelték jármostól, a Lamos meg a Jámbor belevágta a nyakát, befördítették őket a célirányba, rájuk kiabáltak, és megindult velünk a répás szekér.

- Lamos és Jámbor? Miféle név a Lamos?

- Urasági ökröknek adtak ilyen nevet. Nagyszarvú szilajmarha volt mindegyik. Az istálló ajtaját is az ő méretükhöz szabták, hogy ne kelljen tekergetni a nyakukat, amikor kijöttek vagy bementek.

- Mit jelent?

- Mocskosat, lucskosat, latyakosat. Tinó kora óta ismeri a cseléd mindet, azt a nevet adja neki, amelyik legjobban illik rá. Gondolom, ez sokszor belefeküdt a maga piszkába, azért lett Lamos. Aztán volt a Hangász. A Gálánt elegánsat jelent az ököranyakönyvben is, a Báró előkelőt, a Büszke az büszke, a Gombos a szarva végére tett gombra utal, a Dalos jókedvű, eleven, a Gyarmat talán nem közvetlen tulajdonságra megy vissza, a Bicskás lehet ez is, az is, de akár a hajtója is, a Kardos, a Kökény, a Kozák - a fene tudja.

- A Gyilkos?

- Az emberneveket se lehet mindig kitalálni, pedig a legtöbbje annak is lelki finomságokra vagy eszeveszett durvaságokra utal. A Gyilkos azonban nem gyilkolt, de közel állt hozzá.

- Mégpedig?

- Szabadnak érezhette magát minden ökör, amíg be nem törték. Akár a gyerek. Az, hogy bikaságát elvették, amikor kiherélték, és tinó lett belőle, sokáig bánthatta, de talán el is feledte. Vagy meg se tudta, mit veszített. Isten szabad ege alatt, a csordában csupa ilyen volt, föl se tűnhetett neki. Játszásból ugyan ugráltak egymást, de semmi gond nem lett belőle. Amikor azonban járom alá érett, kikerítették a többi közül, és istállóba kötötték. Hadd szokja meg legalább a kötelet a szarva tövén. Táncolt, tipródott, aztán elcsöndesedett. Szekér után kötötték, és elballagtak vele a másik majorba. Ceremóniája volt a betörésnek is.

- Szedjük össze.

- Előállt az öreg Gémes, az ökörcsordás cseléd. Beszédes kapcsolata volt a csorda minden ökrével. Akármelyiket akármikor magához szólította, az odament hozzá. Befogtak a szekérbe két nagyon öreg, nagyon nyugodt ökröt. Elibük tették a tézslát a két ficákolóval. Ki nem tudták hozni sodrából a két öregot. Másik kettőt is elébük fogtak, szintén tézslával. Ezek fiatalabbak voltak, de már ígához szoktatva. Fél napig is hagyták állni mind a hatot. A többi tudta a leckét, ha állni kell, akkor álltak. Elunták magukat? Talán ökörnyelven intette a másik négy, hogy ne izgágáskodjanak már. Előbb-utóbb csillapodtak. Kifogták, vezették volna be az istállóba a Gyilkost. Új volt neki ez a másik istálló, vagy csak eszébe jutott a csorda? Fölforrt benne a szabad vér, kirántotta kötelét a béres kezéből, és farkát fölragva elfutott. Be van építve az iránytű az ökör fejébe is, futott vissza a szülőmajorjába. Utána a kutyák, hatalmas csata támadt. Röpültek is egy nagyot, szarva hegyével hányma széjjel őket.

- Aztán mégis elfogták?

- Még nem. Kukoricáson keresztül vitt az útja. Babot szedtek éppen az asszonyok, hatalmas zsinatolással. Szeretnek hangoskodni az asszonyi népek, ha magukban vannak, de itt az is számított, hogy a bab elszórtan volt bokronként ültetve a táblában. Ha csöndben szólnak, nem hallják egymást. Az emberhang jobban vonzotta az ökröt, mint a kutyák csaholása. Megrémültek az asszonyok is, amikor meglátták, de megtorpant az ökör is. Asszonyt sokat látott, de olyant, amelyik guggolt volna, még nem. A kutya is megretten, ha leguggol előtte valaki, netán négykézlábra áll, ő se tudta eldönteni, mi lenne az, ami látásra kupac, hallásra meg asszony. Leszegte a fejét, két hatalmas szarvára kapta az egyik lányt, arrébb dobta, és futott tovább.

- Ide kellett volna híres nevezetes Toldi Miklós. Aztán?

- Szerencsétlen a marha, bemenekült a csordába. Habos volt, elkínzott volt, a többi csak nézte. Az öregbéres, a Gémes Feri bácsi szépen szólt hozzá most is, és szalmacsutakkal elkezdte törölgetni. Kedvességnek vette, hagyta, hogy újra megkössék. Szekér után kötve kénytelen volt visszaballagni Újmajorba. Akadt olyan béres, amelyik legszívesebben megnyúzta volna, de nem az övé volt. Hagyták megint, hadd csillapodjon. Előállították újra a hatos fogatot, középre a két virgonc ifjú titánt. Csak álljanak, ennyi volt a lecke. Sok idő múlva mondta az öregbéres, aki megcsutakolta: na, ballagjunk! Ennyit csak, semmivel se többet. Megindult a másik négy, vitte magával ezt a kettőt is. Megállni tanultak, és indulni. A katonaságnál is evvel kezdik. Indulj, állj! Indulj, állj! Az ököriskolában is. Föl is ült Feri bácsi, de úgy, hogy előtte végigcsúsztatva tenyerét az újak hátán. Mondott is nekik valamit, mert a jó csordás mindig szót ért velük. Föntről is dirigálta egy darabig, de csak szóval, aztán kiértek a legelőre. Ott a fordulokat gyakorolták. A hajsza volt az első. Ne ide, hajsza, ennyi volt csak a vezényszó. És közben a hosszú ostor hegyével pöcögtette jobb oldalát. Nem ütötte, nem csapkodta, csak biztatta. A többi értett a szóból, megtanulták ezek is. Utána jött a másik forduló, a cselő. Most a másik oldalát pöcögtette. Aztán leakasztották az első tézslát, négyesben gyakoroltak. Itt már első lett belőlük, szokhatták a felelősséget is. Csak elfutni nem tudtak, a másik kettő ha megvetette négy lábát, mozdonnyal se vontathatták volna el őket. Most már haszonnal jártak, meg-megrakták a szekeret is. Szalmával először, hogy akármi történik, baj ne legyen belőle. Később már a cséplőgépet hajtó gőzgépnél is szolgálhattak. Nyolcökrös kötelékben. Ott se kellett attól félni, megugrik majd szeleburdiságában valamelyik. Ráadásul szokhatták is a hatalmas gép tűzokádó szuszogását. Szerencsétlen Gyilkos, észre se vette, hogy beletanult a robotba. Tanulj tinó, ökör lesz belőled. Csak az a cselédlány akarta kiszedni a szemét, amelyiket megröppentette.

- A Hangász kimaradt.

- Nem is tudom már, mit jelentett.

- Én sejtem. A zenész vagy a muzsikos régi neve.

- Na, ha annak ezt mondták volna, még csak vissza se bögött volna rá.

- Akkor talán sárgarigó trilláján bögött, ha nekividámodott? Az ökörnevekbe is belekövesedett a múltunk. Legalább kétszótagosnak kellett lennie, a muzsikás már ezért se jöhetett volna szóba. A zenész meg a napi használatban se terjedt el. Úri cincogásnak tartották. Ha azonban az anyakönyvet fölmondta, még azt mondja meg, hogyan kerül ide az urasági ökör?

- Ja, maga ezt se tudja? A földosztáskor az ökröket is osztották. Amit addig szét nem hordtak. Amikor a téeszcsét szervezték, az újgazdából megint cseléd lett, azért hívták annakidején tovább szolgáló cselédnek. Rövidítve az is TSZCS. De csak akkor merték mondani, amikor senki meg nem hallotta. Jaj volt annak, aki fél szót is mert nyögni ellene. Engem is vádoltak vele, pedig észnél se voltam, annyira berúgtam, de a téeszcsétől akartam eltéríteni Harango-

zót. Megörökölte szépen az ökröket is téeszcsé. A Gyilkos név azonban nem jól mutatott a szocialista nagyüzemben, átkeresztelték Jámbornak. A jó ökör tudja, merre van a haza, mondtam, be van építve a fejébe az iránytű, de most megbicsaklott bennük a szándék. Az egyik a régi tanyába akart menni, a másik még mindig a majorba. Régen nem volt már ott a csorda, semmit nem talált volna ott, de valahogy megképzett előtte ifjúsága. Addig tanakodhattak, amíg fönn nem akadtak az útszéli fa derekán. Meddig álltak ott, meddig se, nem tudom, de estefelé volt már, amikor fölérzettem. Addig elszórakozhattak avval is, hogy melyik nagy szarv melyikhez tartozik. Állt mind a kettő, mintha jármára vette volna a jegenyefát. A Jani komám mellett üres volt már a két hétdecis, tehát ő útközben még rányakalt a korábbira, és úgy aludt, mint a bunda. Nehezemre esett, de leszálltam, kivezettem őket a kétféle igazságból, tovább küldtem a kolhoz irányába, én meg hazatántorogtam. Rázuhantam az ágyra, és aludtam reggelig.

Másnap arra ébredek, hogy ég a szalmakazal a téeszcsében. Úgy is mondhatnám, hogy a Janiék tanyájánál, mert úgy fordult a sorsuk, azt a tanyát kapták meg, amelyikhez a szérú is tartozott, meg a tehénistálló is. A tisztesség is úgy kívánta, hogy menjek oltani én is, mert ha baj van, nem azt nézi az ember, kié a kár, hanem azt, hogy a mienk is fölgnyulladhat egyszer. Ha nem tartunk össze, odaveszünk.

Akkor még sejteni se sejtettem, hogy nyakravaló kötelemben készülök belelépni.

Az örök passió

Nyelt jó nagyokat, könnyű volt észrevennem, egy kis nyakolaj most jól jönne neki, de a levéltár nem kocsma. Száraz a levegő, az biztos, mert az a rengeteg akta, ami itt van, évszázados porokat őriz, de bár most is igaz, hogy nem egy nap alatt teremődött a világmindenség, nem föltétlenül muszáj nekünk azonnal elvégeznünk mindent, mégse lenne jó elszédelegnünk máshová. Átugorhattunk volna a szomszédba, eldarvadozhattunk volna egy kicsikét, de azt se akartam, hogy a bor beszéljen belőle.

Aztán eszembe jutott, nem is kell kimennünk a házból, itt van a büfé az alagsorban. Már biztosan nyitva van. Hagytunk mindent az asztalon, hadd lássák, munkában vagyunk, és lelifteztünk nyakat öblíteni.

Ülhettünk volna a magaslesre is, mindjárt a pult elé, de láttam, nem pályázik arra a helyre. Aki két bottal botorkál, annak idelent a jobb. Magassági iszonyom van nekem is, nem szeretem a föltűnőséget. Senki nem foghatja rám, hogy presszópacsirtává lettem volna évek folyamán, csak akkor tértem be valahová, ha már lekoppanóban volt a szemem az álmoságtól. Kávét ajánlottam most is, de Józsi bácsi azt mondta, nem szokott hozzá, ennél fogva nem is uzoválja. Nem akar azok közé tartozni, akiknek az itala is, a lelke is fekete.

- Már bocsánatot kérek. Nem sérteni akarom vele.

Bort inna, ha lenne.

Nem szabad nekem hozzám idomítanom a világot, ha bort kíván, nem tagadhatom meg tőle. Magunkhoz intettem a fölszolgálot, és mondtam neki, ha kicsit is tudna szeretni, most előadna egy üveggel.

- Sajnos, szeszes italt nem tarthatunk.

- Tudom, tudom, de nem is szeszt kérünk, csak bort. Egy kicsikét. Csak egy picinykét. Teremtett lélek sincsen se közel, se távol, az üzletnek se árthatunk vele.

Összetettem két kezemet, és fejemmel a vendég felé intettem. Nem kínálhatom narancsos libafröccsel. Volt annyi belátás az asszonyban, elővette legrejtettebb borát, kitett elének két pohárkát, töltött is a Szürkebarátból, de el is tette mindjárt. Dugott bornak nem kell cégér. Akármikor betévedhet az ezerszemű szörny, nem tenne jót, ha észrevenné. Kitett mellé egy üveg libafröccsöt, alibinek. Kértem még egy kávét is, aztán koccintottunk:

- Isten-Isten! Egészségünkre.

Józsai bácsin meglátszott, olyan lehet a torka, mint amikor a bányában szénport nyelt vödörszámba. Egyetlen korttyal eltüntette a gallérja mögé.

- Hát kegyelmed?

- Csak módjával.

- Tán nem beteg?

- Nekem még észnél kell lennem.

- Ami azt illeti, nekem még jobban. El is kerülöm a poharat, ha csak tehetem, mert látja, akkor akadtam horogra, amikor a kocsmában ittam. De magának, remélem, nincsen ökrösszekere?

- Csak biciklim van. A gazdámnak volt, idestova hatvan esztendeje. Olyan jámbor két jószágot nem láttam még, amilyenek azok voltak. Az istállóban etetés után levették róluk a kötelet, ballagtak a váluhoz, ittak egy nagyot. Ha elfogyott, vártak, amíg valaki húz nekik. Ha elég volt, megcsapkodták fejükkel a hátukat, annyi légy gyűlt rájuk, aztán mentek a rúd mellé. Soha el nem tévesztették, mindegyik tudta, melyik az ő helye. Amikor a másik is odaért, kivette a két igaszeget a gazdám, fölemelte a rudat jármostól, egyszerre vágta bele mindegyik a nyakát, és megvárta, amíg a szeggel kalodába zárják. Na, ballagjunk! Ennyi volt az indító szózat, és megindult a napi robot. Ostor ott soha nem volt szolgálatban.

- Úgy látom én, némelyik ökör mind egyforma.

- Ha a gazdáik is közelítenek egymáshoz.

Maca néni, a büfés előhúzta megint az üveget, és teletöltötte a poharát.

- Nem a megkívánás végett, de meginnám ezt is, ha szabad. Nagyon kaparja a torkomat az itteni levegő. Mintha áporodott lenne.

- Ez a történelem. Ami itt van, az mind volt. Egyik hamarabb, másik később, de itt csak a múlt idő létezik. És porlad, rendületlenül. A lapokat először megsárgítja, aztán porlasztja. Talán valami gombaféle is beleszól a játékba, de soha nem jártam utána. Aki allergiás rá, megcsik, szájkosarat köt, akár az operáló orvos.

Megint összeütöttük poharunkat, és én most is csak egy kortyot ittam. Kavargattam a kávémat.

- Cukor semmi?

- Drága a cukor. Huszonvalahány évvel ezelőtt rám ijesztettek a cukorbetegséggel. Sikerült kitörülköznöm, de azóta elkerülöm. Egyszer mindenkiből lehet bolondot csinálni, de aki másodszor is hagyja, az valóban bolond.

- Magának mindenre van kádenciája?

- Szegény ember, ha nincsen, csinál.

- Szegény ember? Jégtörő Mátyás. Ma van jégtörő Mátyás. Ha nem talál, csinál.
- Tudja, mi a konyak?
- Láttam is, kóstoltam is, de meg nem kívántam soha.
- Pedig az a dolgozók itala.
- Csak nem?
- Nem én találtam ki, csak eszembe jutott. Olvastam. Föl volt téve a kérdés: mi a konyak? És a felelet rá: a dolgozók itala, amelyet a munkásosztály és a dolgozó parasztság választott képviselői útján fogyaszt.
- Csavarintos esze volt, aki kitalálta, de eltalálta.
- Ismertem valakit. Fő-fő népfrontos volt. Leginkább az volt a dolga, hogy gyűléseket nyitott meg, és gyűléseket zárt be. Tisztes pocakja volt, peckesen állt mindig.
- Seggbevállasnak mondták az ilyen embert.
- „Az MSZMP Megyei Bizottsága, a Megyei Tanács nevében és megbízásából köszöntöm a kedves megjelenteket”, ez volt mindig a kezdés, és nagyjából ugyanez a zárás is.
- Nem lehet rá mondani, hogy megerőltette magát.
- Biztosan kapált is, kaszált is annak előtte, de az már régen lehetett. Amikor nyugdíjba ment, elkezdtek számolni, mit végzett életében. Én komiszul hetvenkedtem, ő a legkomolyabban tette. Hány gyűlést nyitott meg, és hányat zárt be? És előtte, utána a sekrestyében hány konyakos poharat kívánt az elnökség egészségére?
- Miféle sekrestyében?
- Maga az első, aki megkérdezi. A bányában nem voltak ünnepségek?
- Hogyne lettek volna.
- Elnökség is volt?
- Hatalmas elnökségek. Volt rá eset, hogy három sorban alig fértek.
- Na, hogy ne féljenek fölmenni az emelvényre, konyakot ittak.
- Akkor mégiscsak nekem volt igazam. Egyszer egy nagyfejű ült a bal szélen, úgy lógott a feje, azt hittük, mindjárt odakoppan az asztalra. És vörös volt, rettenetesen vörös. Leginkább az orra, de a füle cimpája is. Megböktem a szomszédomat: mit gondolsz, mennyi mehetett le a torkán? Azt mondta, ne helytelenkedjek, mert azon a poszton, ahol ő van, nem lehet inni.
- Elhitte?
- Hiába akartam, nem tudtam. Ráadásul föl is szólalt. Na, akkor kiderült, hogy betanult a szöveg, kismilliószor elmondhatta már, itt-ott összegabalyodtak mégis a mondatok. De sekrestyét én csak az oltár oldalában láttam.
- Nekem sokszor meg kellett ott fordulnom. Az újságírás nem abból állt, hogy megírjuk, mi történt, azt írjuk meg, ki ült az elnökségben. Ha lelőtték volna a templomtornyot, csak akkor került volna bele a lapba, ha elnökség is ült alatta. Szigorú sorrend volt, azt összetéveszteni nem volt szabad. Az öregátkos vége felé már a szocializmust is eladhattuk volna, de előbbre tenni valakit a protokollban, mint a helye kívánta, borzasztó nagy véték volt. Akit megelőzött, attól tartott, azt hiszik, leváltották.
- Annál rémségesebb eset elő se fordulhatott volna.

- Amikor a grófi kastélyból bolondokházát avattak, hetvenkéttagú elnökséget kellett sorba szednie kollégámnak. Nem is hagyott ki egyet se, és össze se keverte őket. A pártbizottságiak sorban, föntről lefelé, aztán a megyeháziak, úgyszintén sorban, a járásiak, elől itt is a pártemberek, utánuk a tanácsiak, a népfrontbéliek, a magyar-szovjet baráti társaság tagjai, az ideiglenesen hazánkban tartózkodók, rang szerint, aztán a helybéliek, hivatali létrájuk betartásával. Egyet se vettett, pedig ő is megitta a magáét a sekrestyében. Igaz, akkor már kezében volt a lista. Ez számított a legnagyobb újságírói teljesítménynek.

- Gondolom, a konyak se volt új a falak között.

- Nem tudhatom a gróf gusztusát. De hogy sokan rá hivatkoztak, az biztos.

- Éspedig?

- Sokszor megképzik előttem az akkori ember. Öntelt volt, magabiztos, nála okosabbat még nem hordott a föld a hátán. Kikétszerkettőzte, ha az a lökött gróf, az a gügye, az a bolond, az a degenerált de genere megtehetette ezt meg ezt az ökörséget, és követhette egész ármádiában a többi, mert senki az égarda világon meg nem kontrázta még gondolatát se, akkor én, a dolgozó nép fia, a megyei pártbizottság és a megyei tanács nevében és megbízásából ne tehetném meg? És megtette. Többet is. Mert a gróf, ha jól tudom, félre tudott vonulni, amikor már pörgött vele a világ, de a dolgozó nép fia ezt nem tanulta el tőle. Láttam tulajdon két szememmel, hogy valaki győzelmi díszében Kinizsi Pál utódjának képzelte magát, aki tudvalévően holtak hátán ivott-evett, és török hullát fogai között tartva ropta a táncot, szintén szájába kapta a rántott húst, úgy leffegtette, mint kutya a nyelvét, és táncolt a legcsinosabb lánnyal, amíg rá nem jött a rókafogás kényszere. Nekiterpeszkedett, behajolt, és kidobta a taccsot a terem közepén. A kislány elé.

- Kinizsi, de talán a gróf se tette volna meg.

- És azt tudja-e, kiből lett a legjobb sofőr?

- Ne tessék nekem nehéz kérdéseket föladni. Aki vezetni tud.

- A cselédekből. És azok gyerekeiből. Évekig jártam nagy fene Volgán azzal, aki annakidején a grófot vitte el Győrbe, amikor menekült a front elől. Milyen fájdalmasan szállt az föl a vonatra! Ne felejts el, Józsikám, ha megmaradsz te is egyáltalán! Aztán szolgált katonatisztet is, akkor, amikor legnagyobb hatalom a katona volt, hozott-vitt pártembereket rakásra, de a grófot nem felejtette el. Nála pedánsabb masinisztát nem hordott autó, de még a föld se. Minden főnökéből legalább olyan teremtetett jó embert csinált az emlékezete, amilyen az őrgróf volt a búcsú pillanatában. El szokta mondani, melyik kollégája kit vitt haza hajnalok hajnalán. Nem ő, nála ilyesmi természetesen soha elő nem fordult, csak a többi. Kit vitt föl szinte az ölében, átadva a hites feleségnek. Mit gondol, ki kapta a letolást? Nem a káder uram, mert az észnél se volt. A sofőr. Hogy mindig együtt dorbézolnak! Nyelt egy nagyot, aztán reggelig csutakolta az autó belsejét, hogy a hányadékszag ne érződjön. Mert másnap is gálába kellett mennie.

- De bolond világ volt, jóságos Istenem! És nem őket ítélték el, hanem engem. Pedig valójában én se tettem mást, csak akkor az egyszer elittam az eszemet.

- Ha a sofőrök szava megnyílna, érne annyit, mint a levéltárak legtitkosabb fiókjai.

- Miért engem vegzál? Miért nem őket vallatja?

- Mondom, róluk így is sokat tudok. Beállított egyszer a második ember a klubba. Rosszul mondom, nem egyszer, hiszen kőhajításra lakott tőle, de én csak ezt az egyet mondom. Nagy légyfogyó az a klub, több rendőr járt bele, mint a rendőrségre. És több, mint újságíró, pedig ők

is kötelező tartózkodási helynek tartották. Nem nagyon kellett ott besúgó, első kézből hallhattak mindent a belső dolgokról. Mert aki iszik, annak mindig jár a szája. Kocsival érkezett a mi emberünk. Jól is nézne ki a világ, ha valaki azt hinné, talán leváltották már, és a kocsmába is gyalog kell elmennie. Este nyolctól éjfél záróráig bent ivott, aztán kitántorgott az ajtón egy szatyor sörrel, beült a kocsiba, és körülkerülte a háztömböt. Egyirányú utca volt, a sofőr tudta a rendet. Megállt a házuk bejárata előtt, ami, mondom, legföljebb ötven apró lépésre volt egyenes úton, fölcipelte, és átadta a feleségnek. És meghallgatta a feleség szapuló áradatát. Neki négy órán át ott kellett rostokolnia, mert hátha eszébe jut valami még. Esetleg kiderül, itt csak alapozott, de a nagy buli máshol lesz.

- Mi minden előfordulhatott volna az ötven lépés alatt.

- Közbejött volna egy fa, mint a két ökörnek, vagy az utcasarok? Másik sofőr mondta, az ő főnöke annyira adott magára, hogy megkérdezte, amikor rövid nadrágban látta, mi az, Feri, hosszúra már nem telik? Ha Pesten jártak, hazainduláskor maga elé vette a konyakos üveget, és hazáig megitta. De szólni fél szót se szólt közben. Hogy pletyka ne legyen belőle. Nem is egy szinten voltak, mit beszéltek volna egymással? Hogy nagyjából ugyanabból a kódis-bolyból indultak, az már régen el volt felejtve. Az egyikből nagy ember lett, a dolgozó magyar nép fia, a másik megmaradt a mindenkori nagyok cselédjének. Nagy hepajokat szoktak csapni, mert ugyebár a dolgozó nép fiai is szeretnek elvegyülni a magafajtájúak között. Terített asztal, csinos menyecskék, nagy gonddal válogatva. Csak a legmegbízhatóbbak jöhettek számításba. Nehogy elkényeskedje magát valamelyik, ha netán meg találja csipkedni a gömbölyűségét valamelyik vendég. Vagy a szoknyája alá tévedne a keze. Na, a Feri főnöke addig a leveses asztalhoz se ült le, amíg az egy üveg konyakot egyesegyedül le nem eresztette a torkán.

- Nem lett ezeknek semmi bajuk? Miből volt a májuk?

- Amíg hivatalban voltak, addig éltek. De ha leváltottak valakit, mert már nem lehetett elviselni disznóságait, másnap már a klinikán kötött ki.

- Amikor a rostát rázták, gondolom, tele lett a klinika.

- Maradjunk annál az egynél. A Feri főnökénél. Akkora sárgaság öntötte el, mintha padlósárgítóban fürdették volna naponta háromszor.

- Remélem, kigyógyították.

- Hónapokba tellett. A májzsugor elvtársi betegség volt.

- Istennek hála, túlélte.

- Az utcán találkoztam egykori szerkesztőnkkel. Arra akart megkérni, beszéljek a leghíresebb professzorral. A családorvosa megállapította, elzáródtak a fejbe menő erek, meg kéne operálni.

- Beszélte vele?

- Nem. Olyan ember az, közvetítőre nincsen szükség. De nem hagyhattam ki: mégiscsak igaz?

- Micsoda?

- Tizenöt évvel azelőtt már a fülébe kiabáltam, hogy nem jut vér az agyába. Hogy tökhülye. Egyetlen éjfél el nem jött úgy, hogy be ne csiccsentett volna. Konyakbajnok volt. Nem a magáét itta, mindig fizettek neki. Akiknek az írását beletette az újságba. Mivel én soha nem fizettem, alig-alig jelenhettem meg. Csak akkor, ha benne szerepelt a tegnapi szó. Mert az esemény volt.

- A főnök engedte?

- Azt mondta, akkor nyugodt, ha ez az ember szerkeszt. Mert azt tökrészen is tudta, mi kerülhet be az újságba, és mi nem. Amiért másnap reggel csörgött volna a telefon, biztosan nem. Kipucolták a fölfelé menő ereit. Temetőben találkoztam vele, láttam, elkezdett pöndülni. A bagót is abbahagyta. Azelőtt csont-bőr volt csak, a füst tartotta össze. Inni láttam, de enni soha. Parancsba kapta, egyetlen slukkot se többet. És egyetlen kortyot se. Azelőtt? Vízét csak akkor látott, amikor borotválkozott.

- Maga több csodabogarat tud idekint, mint én bent.

- Nem versenyezni jöttünk, de egyet még elmondok. Tegnap hallottam a másik főnökömtől. Agitálni jártak éppen. Frissen végzett az egyetemen, veterán elvtárs mellé osztották be. Jártak tanyáról tanyára, és hirdették az ígét az egyedül üdvözítő szövetkezeti mozgalom mellett.

- Még most se szégyellte magát?

- Másként látja már ő is a világot. Azt mondja, veterán társa minden este jelentést írt az aznapi benyomásairól. Megírta például, hogy ez meg ez a kulák teljesen reménytelen eset.

- Mert?

- A klerikális reakció hatása alatt áll. Annál égetőbb bélyeg akkoriban talán nem is létezett. Legföljebb a szovjetellenesség.

- Miből derült ki?

- Most tessék megkapaszkodni. Ott volt előtte a könyv, lefelé fordítva, ahogy félbehagyta az olvasást.

- A biblia?

- Rosszabb.

- Mondja már!

- Az Isten malmai.

- A Szabó Pál könyve?

- Az.

- Pedig azt én is olvastam. A rabkönyvtárban is megvolt.

- Csak a veteránok könyvtárában nem volt meg.

- Szegény Szabó Pál! Hogy ő lökte volna bele a klerikális reakció karmaiba azt a szerencsétlent.

- El volt maradva néhány brosrával.

- De remélem, azért adtak mellé fiatal kísérőt, hogy legyen valaki, aki fölhívja rá a figyelmet.

- Ezt már nem tudom. Azt hiszem, nem. Ő csak tanuló-kísérő volt. Azonnal elkergették volna, ha lejárta kökemény ideológiákon edzett vezetőjét. Ráfogták volna, hogy a kulákat védi.

Jól belegondolt az élet mikéntjébe az én emberem. Hitvány ember bent is volt, az örök között is, a rabok között is, de ennyire talán egyik se füstötte magát. Te vagy a hitvány kulák, téged úgylis megnyuvasztunk, én meg vagyok az uralkodó osztály. Ennyiből állt a világ, ennyit kellett csak tudnia mindenkinek. Aki nem tudta, megtanították.

Kínáltam volna még egy pohárral, de elhárította. Nem jó az, ha elissza az ember az eszt, mielőtt gondolkodni kezdene. Visszaindulás előtt ő kezdett rá.

- Volna egy kérdésem. Lehet?
- Ma olyan világban élünk, mindent lehet. Megírni is lehet mindent. Legföljebb senki nem figyel rá.
- Kihez húz maga? A magamfajtájúakhoz? Aki a maga erejéből is élni tudott? Hozzávéve, persze, elődei erejét is. Biztosan nem. A hajdani cselédekhez? Vagy az utódaikhoz? Azokhoz se húzhat, mert jól leszólta őket. Az egyszeri szegényparaszthoz? Vér szerinti sok köze nem lehetett hozzájuk. A melóshoz? Nem hiszem. Nekik csak a munkához volt erejük, de gyarapodásukhoz már nem.
- Ebből aztán levonhatja a következtetést: ez egy olyan pasas, az istenek legjobb rendszere se lenne jó neki.
- Eltalálta. Éppen ezt gondoltam. Mindenben a bűntudatot keresi?
- Ilyen embernek is kell lennie. Hagyjuk. Nem fontos.
- Nekem fontos lenne. Tudnom kéne, kinek tálalom tálcán a lelkemet.
- Kevés ide a szó, Józsi bátyám! Mondhatnám én magamat földre szállt angyalnak is, ha kilógna a lóláb. Játshatnám az ördögfattyút is, akkor meg angyalpihéket venne észre rajtam. Egyszázból kíváncsi vagyok csak. Mindenre kíváncsi, ami a földkerekségen történik. Az igazságra is. Elég ennyi?
- De mi hajtja a kíváncsiságát? Kinek az igazságát keresi?
- Mindig másét. Aki éppen kapóra jön, de valahogy elcsavarodott a törzse. Látott már körtefát, hétszer megcsavarodott derékkal?
- Látott kend már elefántot? Ismeri ezt a viccet? Láttam egyet, de a' nem a' vót. A körtefa törzse se csavarodott meg. Abba már benne volt a sodródás ösztöne, amikor kibújt a magból. Az már nem is tudott volna egyenesre nőni.
- Biztos benne?
- Nagyon biztos. Sövénynek kezdtem nevelni a kertben, egész sort, egymás mellett. Én ültettem, én szemzettem, keresztre feszítettem. Kikötöttem az ágait, kemény dróthoz, a forgószél se tudott volna csavarni rajta, mégis úgy látszott, mintha becsavarodott volna.
- Látja, most is tanultam. Én is azt hittem, az idő hozta rá a tekeredést.
- De azért el ne siessük a dolgot. Senki nem mondhatja, hogy teljesen egyenes. Ha meg van csavarodva, még csak deszkának se jó. Semminek se jó. Fejszenyélnék se. Kalapácsnyélnék se. Tűzre való az már leginkább.
- Oda akartam kilukadni, hogy az ember dereka is tekeredhet.
- Ha benne volt már a magjában. Úgy hallottam, Veres Péter mondta, csak az romlik, ami romlandó.
- Nem kéne nekünk helyet cserélnünk? Többet tud, mint én.
- Egyrészt nem igaz, amit mond. Nem tudok többet. De ha netán valamihez sejdíték, az se nagy szégyen. Se rám, se magára.
- Az előbb megtalálta, amit keresett. Azt mondta, tűzre való a hétszer tekeredett fa törzse. Tűzrevaló emberek is vannak, ők az enyéme.
- Fűteni akar velük? És erre jönnek talál engem is?

- Azt kérdezte az előbb, kihez húzok. Ha megint azt mondom, az igazságot keresem, nagyzolásnak veheti. Még csak azt se mondhatom, amit Arany János mondott: aki megbánt, visszabántjuk. Nekem azt is vissza kell bántanom, aki nem engem bántott. Mentségemre szolgál, az én fejembe beleláltak, bele is nyúltak.

- Bosszút állna érte?

- Holtomig biztosan hálás leszek, de utána is szeretnék. Inkább tanultam belőle. Először megfűrták a fejemet, kéményt építettek a koponyámba, aztán vasalódeszkára fektettek, betoltak a kemence szájába, és tőkgyaluval belenéztek.

- Olvastam az újságban. És most?

- Én se tudtam azelőtt, hogy zölddiót nevel az agyam. Minden felelős poszton lévő embert betolnék a kemence szájába.

- A képviselőket is?

- Ott kezdeném. A parlamenti ülésterem minden ajtajában fölállítanék egy fejbenező tőkgyalut. Összeszedném, kinek a fejében hogyan gabalyodnak a gondolatok. Félre állítanám mindet, akinek bogár mozog benne, és megkérdezném az agysebész professzort, tudna-e állítani egy kicsit az ő srófjukon is.

- Flúgosok viszik előre az emberiséget.

- De ilyen töménységben? Ma már ki merem mondani, annak is a fejében van a flúg, aki jelölteti magát.

- Ki kéne ezt terjeszteni a bírákra is.

- Igaza van. Gyanús ember, aki mindig elő tudja kapni a törvény ostorát, és úgy a nyaka köré tud csördíteni az előtte reszketőnek, de úgy, meg se rezzen a lelke csücske. A legnagyobb veszély azonban a törvény oldaláról fenyeget. Ha nem lett volna meg az a törvény, amelyik minden gyújtogatást statárium elé utal, magát se ítéltették volna el.

- Ennyire naiv maga? Találtak volna másikat. Jégtörő Mátyás közöttük is akad. Ha nem talál, csinál.

- Ezért veszélyesek.

- Maga tudhatja legjobban. Sok emberbe belebotlott, sokat tapasztalt. És a sajtó nagyhatalom.

- Igaz is, meg nem is.

- Ilyet én nem ismerek. Vagy igaz, vagy nem. Ami se nem meleg, se nem hideg, az a langyos.

- Ne folytassa. A langyosat kiköpi az Isten. Csakhogy én nem összekeverni akarom a hideget meg a meleget, az igazat meg a nem igazat. Ha igaz lenne, hogy az emberek az újságok után mennek, akkor még mindig ott járnánk, ahol a Rákosi-korszak köllökkorában voltunk. Vagy még visszább. Mert azt se számlálta meg senki, hány nyilasból lett véresszájú kommunista. Most már tudom, anélkül persze, hogy a dereka megcsavarodott volna.

- A magjában benne volt a tekeredés. De biztos maga abban, hogy nem ott vagyunk még mindig? Mondjon egyetlen pártot a mostaniak közül, amelyik nem rohamléptekkel futott vissza ahhoz a bizonyos köllökhöz.

- Ez így nagyon tömény. Vigyázzon rám, mert ha én ezt leírom, most is van bíró, amelyik azonnal előveszi a törvény kutyakorbácsát, és úgy a nyakam köré vág, belegebdek.

- Nem maga mondja. Én mondom. Nekem pedig már fújhatják, trombitával is. Csak azt akarom mondani, hogy lélekben és eszmékben mégiscsak ott maradtunk, ahonnan elindultunk. Visszatalált minden párt oda, amitől elszakadnia kellett volna. Nem arról beszél most is? Ha maga le mer írni valamit, azonnal két körme között akarja szétnyomni valaki, mint amikor a bolhát megöli. Darabokra szedi, ahogy mi szedtük szét a cserebogarat. Másként jár a szád? Vigyázz, nagyon vigyázz, mert betapasztjuk.

- Még Sövényházának hívták Ópusztaszer, amikor Árpád szoborbéli lába előtt üvöltötte a szónok, mint a fába szorult féreg: *de a hatalomból, elvtársak, amelyet kemény harcokban megszereztünk, egy jottányit nem engedünk*. Kottázni tudnám, a *jottányit* is benne, annyira a fülemben maradt.

- Erre ment rá fél évszázadunk.

- Közben volt egy nagy futás, ötvenhat napjaiban. Bebújtak az ürgelukba is, ott hangolták magukban a *jottányit*, de amikor előjöttek, olyan erősek lettek, mint az elefánt. És minden megtorlás újra folytatódik, kicsit más eszközökkel. A legközönségesebbet mondom. Írtam valamit a minap a kenyérről. A mindennapi kenyerünkről. Sokszor írtam már, mert még mindig kenyérpusztító vagyok, és ha azt látom, hogy rosszul sütik, megakad rajta a szemem. Most azon akadt meg, hogy hetvenhét féle kenyér van, de közös bennük: ruháskosárnyi morzsa marad mind után, és úgy kifordul a bele, zsíros kenyeret se lehet kenni.

- Én is azt mondom, nagyon igaza van.

- Megjelent az írás, aznap fölhevített az egyik pék.

- Kitaláljam? Nem megdicsérni akarta.

- Avval kezdte, hogy ő a pékszövetség elnöke, és bepöröl hitelrontásért. Lehet, hogy galamb-lelkű egyébként, lehet, hogy tíz bárány lakik benne, de most vicsorgó farkas bőrébe bújt.

- A hatalom az hatalom. Nagy mocsokság a politika. Ha nem akaszthat, agyontapos. Mit mondott neki?

- Bolondságokat. Azt például, vegye kitüntetésnek, hogy eddig az ő kenyerét ettem.

- A maga szavában is van ám egy kis csavarodás. Ez, például, soha nem jutott volna eszembe.

- Meg azt is mondtam neki, ne képzelje magát az Isten bárányának, aki magára veszi a világ bűneit, mert rá csak annyi vonatkozik, hogy készülök elpártolni tőle. Egyelőre nem tudom, melyik pék kenyeréért nyúljak, mert mind morzsálódik.

- Meggyőzte?

- Látványos megtérés eddig még nem környékezett senkit, aki rám támadt. Azt mondta, továbbra is fontolgatja, hogy bepöröl. Fél órával később fölhevített egy női hang. Még vadabbul támadott. Soktonnás cölöpverővel veregetett bele a sárga földbe. Mit gondol, ki volt?

- Honnan tudhatnám?

- A pék alkalmazottja.

- Előjött benne a cselédlélek?

- Magára vette, hogy ezek szerint ő dolgozik rosszul. Én azt írtam, divatba jött a sodrógép, pedig az ő műhelyükben ilyen nincs is.

- Tehát ő kézi erővel tud olyan hitványul dolgozni, mint mások géppel?

- Hagyjuk. Menjünk inkább, aztán csapjunk a lovak közé!

Fölkászálódtunk. Ő szemben ült le velem, én az irataim elé, a régi helyemre. Jót tett a két pohárka, megeredt a nyelve. Akár magnóra vehettem volna minden szavát.

- Rendes helyen szüret után van az esküvő. Minálunk szüret nincsen, de igazodtunk hozzá. Bor is kell az esküvőhöz, és bor is szüret után van. A falunkat avval csúfolták, hogy trágyaléből állják a lakodalmat.

- Bolondot azért ne beszéljünk. Hogyan lehetne trágyalével lakodalom?

- Hajszálla olyan, mint a hagymapálinka.

- Ugratni akar?

- Nem én!

- Azt tudom, hogy bocskortalpból is lehet pálinkát főzni, csak cukor legyen hozzá, de hagymából nem lehet. Gorbacsov is abba bukott bele, hogy meg akarván reformálni a viszonyokat, szesztilalommal kezdte. Az egész Szajuz főzte a pálinkát, és a Krasznaja Moszkva nevű kölnit is megitták. Hagymapálinkáról azonban onnan se jöttek hírek.

- Meg ne sértsem, de nem sokat ért maga ehhez. Én ittam is hagymából való pálinkát.

- Bűdös volt?

- Egyáltalán nem.

- Fokhagymás?

- Az se. Olyan egyszerű ez, kedves uram, mint a pofon. Eladják a hagymát, és cujkát vesznek rajta. Szilvából főzték, mégis hagymából lett. Megrakták a kocsit trágyával, elvitték a homokra, és bort hoztak érte. Mit tettek az asztalra? Trágyalevet.

- Megint tanultam.

- Annyi csak a lényeg, hogy benne jártunk az októberben, amikor a kocsmában berúgtunk. Másnap egy nappal beljebb voltunk. Történt tehát október közepén, hajnalok hajnalán, hogy égett a szalmakazal.

- Az a bizonyos száz mázsa, amit Istók írt?

- A fene se tudja mázsára, de az egész kazal égett. Ürgelukból jött-e elő, vagy honnan, de percekben belül előkerült az ÁVO nyomozója, Bankovics. Akkora volt az éberség, odáig is elért. Az a bizonyos Setét elvtárs, aki pillanatok alatt kiderítette, kulákkéz van a dologban. Körülszaglászta a tanyát, és bűnjelként lefoglalt egy skatula gyufát, meg egy megégett kukoricacsövet.

- Gyufa minden tanyában volt, de honnan talált októberben megégett kukoricát?

- Hogy találta-e azt is, még nyárról maradvá, vagy maga dobott bele egyet a góréból, hogy megpörkölődjön, nem tudhatom, de a tárgyaláson ott volt. A lényeg az, hogy Setét elvtárs fejében azonnal összeállt a koreográfia.

- Hacsak nem koreográfia írta elő már a kazaltüzet is! Amelyik az agytrösztí fejben született.

- Talán már a kocsmasztalnál? Amikor meglátott bennünket? Én akkor nem akartam fölhívni magunkra a figyelmüket, pedig nagyon sütött még Akolpuszta emléke, de holtbiztos, hogy tudták, ki vagyok. Mondom, akkor már hirdettek bennünket a templomban.

- Ne szaladozzunk előre mindig, mert akkor soha nem érjük el magunkat. Tehát elment maga is, oltani a tüzet.

- Jó erőben voltam, én mertem a kútból, és öntöttem bele a kiöntő váluba. Mindig alatta volt az üres vödör. Hamar megszerveződik ilyenkor a vízhordó lánc, sorba áll, aki csak mozdulni tud, és adja kézről kézre. Markos legények vannak a végén, ők öntik a tűzre. Visszafelé egy másik lánc, az meg az üreset adja. Ha elfáradnak, cserélnek, mint amikor francia négyest járnak a tévében. Az ott lévőket ide állnak, az ittenieket meg oda. Még csak meg se billen a lendület. A hortobágyi négygémű kút is kevés lett volna, olyan gyorsan járt a lánc. Én tehát húztam és öntöttem, húztam, és öntöttem. Oldalra nézek egyszer, hát látom, Setét elvtárs le nem veszi rólam a szemét. Meg-megrándult a kezemben a kút ostora, mintha görcs ugrálna bennem. Mit akar itt ez az ember? Most nincsen szentháromság, nincsen mögöttünk zárkózó ávós katona, csak egyedül van, de oka van, hogy itt van. Mit szaglászik? Kire vadászik? Ha a róka kóvályog a ház körül, mindenki tudja, tyúkhúsról van gusztusa. Biztosan nem az érdekli, hogyan ugrálnak elő a mezei egerek a kazalból.

- Ne találgassunk, itt van a papirokban minden. Mondtam már, törvény volt rá, hogy a gyújtogatás a rögtönítélő bíróság kompetenciájába tartozik.

- És ő azonnal tudta, hogy gyújtogatás történt? Netán hamarabb tudta már, hogy azért statárium jár, ezért lett a tűz.

- Lehet, hogy ő tudta legjobban. Kiszállt tehát a statáriális bíróság 1949. október 29-én, öt bíróval, a helybéli kocsma nagytermébe.

- Abba, amelyikben látszólag észre se vettem a két főszaglászt, és amelyikben berúgtunk. Oda fért be a legtöbb ember, hogy minél többen elrettenjenek a galád cselekedettől, illetve megnyugodjanak, hogy a munkásosztály ökle mindig lesújt. És a vádlottak padján ott voltam én, Juszna József, mint kulák, Harangozó János, a fogatos, és Harangozóné. A falu szegényére.

- Mert itt maga már kulák?

- Én nem, de az apám az lett. Varjúnak varjú a fia, a kuláknak meg kulák. Ha kulák kell a pörhöz, akkor kulák lettem én is. Énekelték a csasztaskások: Ítélethez bitó kell, harchoz marad a golyó. És örülnöm kell, hogy nem az apámat keverték bele.

- Nem hiszem, hogy édesapja is ennek örült legjobban.

- Sírt szegény, pedig a parasztember nem síró fajta.

- Szívét melengette az akkori hivatalnokoknak, ahogy a bíró fogalmaz. *Ifj. Juszna József, mint a 200 holdnál nagyobb földterülettel rendelkező id. Juszna József egyik gyermeke, aki az apja ajándékozása folytán 1936 évtől 63 hold földön gazdálkodik, osztályhelyzeténél fogva mint kulák - a dolgozók ellensége. Évek során alkalmazottainak munkájából kényelmes életet biztosított magának, s most - amikor népi demokráciánk a kapitalista rendszer megdöntésével, a kizsákmányoló elemek felszámolása és korlátozása kapcsán a dolgozók életszínvonalát magasra emeli - mint a korlátozott kisebbség tagja - a mezőgazdaság terén fejlett, kollektív termelést célzó - uralkodó rendszer megdöntésére vágyakozik. Nem szép?*

- Olyan csavarintós, nyakba lehet akasztani. Kötélnek. Egyedül az életszínvonal magasra emelésével lehetett valami baj. A virágzó mezőgazdaság akkor jött divatba. A virágzó gazból a kukorica se látszott ki.

- Nekem azért is nagy tanulság, mert a „biztosít” szó már ebben is benne van. Ma nem lehet hallani fél mondatot se a rádióban, hogy valaki ne biztosítana valamit. Folytathatom? *Az osztályharc mai kiélezett szakaszában a szokatlanul adakozó ifj. Juszna József terheltnek ifj. Harangozó János terhelt által vallott magatartása és rábeszélő tevékenysége érthető, s az*

eljárás egyéb adataival is támogatottan valósnak fogadható el. Ami érthető, az van. Ami elképzelhető, az tény. Az Isten malmairól is el lehetett volna képzelni, hogy klerikális alkotás. Hogy nem az volt? Netán az ellenkezője? Ki tehet róla? Az eszmei lándzsa tehát le van szúrva. Akármelyik korabeli vezércikkben jól föstenének ezek a mondatok, miért ne lennének jók bírósági ítéletben is. Ideológiailag tökéletes. Aki az uralkodó rendszer megdöntésére vágyakozik, kapja meg a magáét.

- Meg az is, aki Rozikát akarja feleségül venni.
- Tudom, hogy fájdalmas pont volt ez is, talán a legfájdalmasabb, de ne ugráljunk, mint a számár az eke előtt, mert összegabalyodunk. Az ügyész fölolvassa a vádiratot. Jusznák József kulák a vasútállomásról jövet a szövetkezeti vendéglőben ivott.
- Az, persze, nincsen benne, hogy Setét elvtárs már hamarabb ott ivott.
- Cukorrépát szállított ökreivel az állomásra Harangozó, hazafelé menet találkozott Jusznákkal. Jusznák mértéket tartott, öt-hat fröccsöt ivott csak, Harangozó azonban egy-másfél liter tiszta bort.
- Nagyon megnézhetette, mégis rosszul hordott a szeme.
- A ceppet a kulák fizette. Mivel a kocsmáros üveg híján útravalóul nem tudott bort adni, Harangozó a szomszédoktól szerzett két üveget, és abba is méretett másfél litert.
- Pontos. A két hétdecis, majdnem másfél.
- Mondta a kocsmárosnak, írja a kulák számlájára, de ő erre nem volt hajlandó.
- Azért nem, mert nem akarta, hogy a két Jusznák összekeveredjen. Tudta, hogy nem egykenyéren élünk.
- Kiment Harangozó a kocsmából, elkérte a bor árát, és visszament, kifizetni.
- Nem emlékszem rá, de meglehet. A legnagyobb hazugságot pontossággal lehet legjobban megtámogatni.
- Ketten ültek fel az ökrösszekérre. Útközben fölbiztatta Jusznák Harangozót, gyűjtsa fel a termelőszövetkezeti csoport takarmányát, hogy a közelgő télen ne legyen mivel etetni a jószágokat. Szolgálati fejében egy lovat ígért neki. Harangozó ki akart válni a téeszcséből, kubikmunkára akart menni, ehhez jött volna jól a ló. Kordéval többet lehet keresni, mint talicskával.
- Álljunk meg! Szalmakazal égett, maga meg takarmányról beszél.
- Nem én beszélek, hanem a jegyzőkönyv.
- Nagy ínségben megesett, hogy tél végén szalmát evett a jószág, de ekkor még csak október volt. És ez az év még nem olyan volt. Setét elvtárs nagyot tévedett. Nem tudta megkülönböztetni a szénát a szalmától?
- Október 25-én, reggel ötkor Harangozóné felöltöztette kétéves István, és négyéves János nevű kisfiát, és kiküldte őket a szalmakazal tövébe, süssenek kukoricát.
- Ne szaladjunk. Itt meg már szalma lett a takarmányból? És októberben, reggel ötkor még csak nem is hajnallik. Setét elvtárs nem tudhatta, ő nem szokott olyan korán fölkelni.
- Szokott maga reggel kukoricát sütni?
- Ez meg a másik. Hajnalok hajnalán soha.

- Más nem tűnik föl?
- Dehogynem. Tejes a kukorica, amikor sütni lehet, októberben pedig csak kőkeményre érett van.
- Soha nem lett volna magából Setét elvtárs, ha ilyen kicsin is fönn tud akadni.
- Az ügyész se tudta?
- Lefogadom, egyik jogi iskolán se tanítják, milyen a kukorica októberben. Mindig olyan, amilyennek Setét elvtárs leírja. A bűnjelek közé, említődött már, le is foglalt egy megégett kukoricacsövet, a skatula gyufa mellé.
- Csak azt tudnám, honnan vette?
- Én meg azt, miért csak egyet foglalt le. Két gyereknek az egy cső kevés.
- De abba a magasságos statárium se akart beleharapni? Mindjárt bele törött volna a foga.
- Maradjunk az írás mellett. És azt is mondta a két kicsi gyerek anyja...
- Várjunk! Hány évesek a gyerekek?
- A nagyobbik négy, a kisebbik kettő.
- És már tudnának kukoricát sütni?
- Jó nyomon jár, de nem maga a Setét elvtárs. Mit nyavalyog állandóan? A két gyerek annyira koravén volt, ezt is tudta. Volt annyi sütnivalója, hogy érett kukoricából is tudott sütni valót csinálni.
- Megesik, persze, hogy belekerül a góréba egy-egy idétlen cső is, de az októberre már úgy megpenészedik, a négyéves gyerek is tudja, hogy ehetetlen.
- Ide figyeljen, Jóska bátyám! Komoly ember maga? Nincsen az a meggárgyult lélek a földön, aki ezt beveszi.
- Kivéve a gyevi bírót. Kivéve a statárium öt bíróját. Mert az fönn se akadt rajta.
- Tehát parancsba kapták anyjuktól a gyerekek, gyűjtsák föl a kazlat. Negyven méter hosszú, nyolc méter széles, hét méter magas volt.
- Ki mérte meg?
- Tudja a fene. Setét elvtárs. Lelépte.
- Volt rá ideje, miközben égett az egész. És fölfelé is tudott lépegetni? Mert a magasság fölfelé megy.
- Ne tessék velem kötekedni. Annyi volt, és kész. Szalma vagy széna, mindegy, de komoly pörhöz számadatok kellenek. Szabó István talált rá először a gyerekekre. A négyéves János azt mondta, a kétéves Pista gyújtotta fel.
- Tudott maga kétévesen gyufát gyújtani?
- Még négyévesen se, de nem is rólam van szó.
- Maguknál sütöttek szalmával kukoricát?
- Ha disznót lehet pörzsölni vele, miért ne lehetne kukoricát sütni is?

- Most huncutkodik, igaz? Fa ezen a vidéken még nem nagyon volt, az ántivilágban árvaganén is sütöttek, de az igen régen volt. Akkor már ákácán is süthettek volna, mert körül volt ültetve a tanya ákácával. Micsoda jó parazsa van az ákácnak!

- Minek ide akác, ha itt a kazal?

- Látja, ezt megint elfelejtettem. Azt viszont tudom, hogy átokverte rossz anya az, aki hajnal előtt fölveri két kicsi fiát, reggelit se ad nekik, kizavarja őket a szalmakazal tövébe. Ha éhesek, süssenek kukoricát. Érettet, szalmalángnál.

- Koreográfiában mindent lehet.

- De mi bíróságról beszélünk.

- Koreografált pör volt, nem érti? Sütöttek ott egyáltalán valamit?

- Most én mondom, hogy a koreográfia szerint sütöttek? A két gyerek mindenesetre azt hangoztatta a nyomozás során, hogy a kazal véletlenül gyulladt föl.

- Az itteni változat szerint anyjuk bírta meg őket vele. Vigyázzunk, mert lényeges dolgok maradhatnak ki. Az orvos-szakértők is képesek voltak írásba adni, hogy az elfogyasztott bortól annyira lerészegedett mindkettő, hogy fölszállni se tudott a szekérre, úgy rakták föl mindkettejüket. El is aludtak nyomban, tehát nem köthettek alkut hazafelé menet.

- Beleszólhatok?

- Persze. Egyedül magának jogos.

- Ezt például honnan tudja éppen az orvos-szakértő? Tudtommal nem volt a környéken se.

- Mindent én se tudhatok. Így fogalmaz a bíró: *A terheltnek október 16. napján bekövetkezett részeg állapotát nem találta olyan mérvűnek - a kihallgatott orvos-szakértők véleményével ellentétben -, hogy abból akaratelhatározó képességüket kizáró öntudatlan állapotukra vonhatott volna le következtetést.*

- Ne tessék rám fogni, hogy magát utánzom, de ez is szépen van mondva, nem?

- Még örülhetett a két orvos-szakértő, hogy nem keveredett kulákpártiság gyanújába. Azonnal elcsapták volna őket a szakmától. Ahogy később dr. Gál Márton ügyvédnél is indítványozta az újság, zárják ki az ügyvédek sorából, mert kulákot mert védeni. Egy percre se higgyünk a kuláknak! - írta akkoriban egyik munkatársunk. A suszterszékből szegődött be ő is újságírónak, de hű maradt tanult mesterségéhez. Barátom szokta mondani, a háromlábú szék a fenekén maradt. Amikor a Tájékoztató Iroda meghozta határozatát Tito ellen, pörlöketek indultak a szerb kulákok ellen. Deszkiek, szőregiek álltak a vádlottak padján, szinte havonta. Tudott az újság is kezdeményezni, büszke is volt rá, hogy tud, de belehergelte az illetékes helyeket is, hogy ne lazáljanak. Jaj volt annak is, aki csakazértis hazavitte a cséplőgéptől a gabonáját, és csupán másnap hordta a begyűjtőbe. Azonnal kulák lett belőle. Amikor dúlt a gyapotkampány, hadjárat indult a gumipitypang, az ágasbúza, a lépegető exkavátor meg a nagy folyók eltérítése érdekében, nem feledkezve meg arról a tudományos fölfedezésről se, hogyan lehet tőzegtől kokszot csinálni, a kor stílusához igazodva adja hírül az újság, hogy az átkos Királyhalomból Várostantya lett. Elszunnyadt azonban a szerkesztői éberség egy pillanatra, mert ugyanaz a szám még azért lelkesedik, hogy a *királyhalmi erdész-szakiskola* sikerrel teljesítette sztalini munkafőlajánlását. Nem tudta, hogy Ásotthalom lett belőle? Amikor kelletlenül hírül adják a Nagy Imre programot, hogy a rosszul sikerült szövetkezetekből ki is lehet lépni, ugyanabban a számban vidám sorok jönnek a téeszcsék életéből, és szinte harsogja később Rákosi szavait: megnőtt a kulákok szarva. Ki se mondta, de mindenki

értette: le kell törni. A kulák az kulák marad, listával vagy lista nélkül. Vezércikk lett Rákosi-ídezetre alapozva, három héttel a hivatalos kormányprogram után is. A dolgozó parasztságra hivatkozva hirdettek hajtóvadászatot a parasztság ellen. Kulákvadászatot.

- Én voltam az első nyúl azon a vadászaton?

- Láttam valahol, újságban vagy irodalmi folyóiratban, nem tudom már, vadászatot rendeztek a Kopasz Király tiszteletére. Beültették egy lesgödörbe, puskával a kézben, és várta, mikor húznak el fölötte a vadrécék. Le is fényképezték, benn a gödörben. Színt akart belevinni a szerkesztő, mert panaszra fakad a képaláírásban Rákosi elvtárs. Nem hitte volna, hogy a természet lágy öle ilyen kemény.

- Akkor az a tizenhat év, amiről könyv is született, csupa ruganyos ágyon telt el a fegyházban? Nekem leginkább priccs jutott.

- Nem vagyunk egyformák, és a természet lágy öle se egyforma. Hogy a vadkacsáknak milyen érzés volt, amikor lesből puffantották le őket, arról senki se szól semmit.

- Ez a lesipuskásság jött volna elő Setét elvtárs kottájában is?

- Nemzeti rangra emelkedett. A nagy Szovjetunió exportálta az ideológiát is, és támogatóját, a bitófát is. Az egész béketábor erre a nótára táncolt. Lapozzunk azonban tovább az aktákban. A tárgyalást helyszíni szemle is megelőzte október 29-én, tehát ugyanazon a napon, délelőtt fél 10-kor. A kazal adatai itt már lépésben vannak megadva, nem méterben. Nincs kecmec, a magasságos bíróság saját szemével akart meggyőződni legalább a méretekről.

- A bökkenő csak az, hogy a kazal leégett. A pernye és a hamu lehetett negyven lépés hosszú, és nyolc méter széles, de az elhamvadt kazalnak végképp nincsen magassága.

- Ha maga lett volna a bíró, biztosan megakadt volna rajta, de szerencsétlenségére vádlott volt. Aranyosan hangzik a tárgyaláson: *Adja elő részletesen, hogy Ön, mint egy kulák családból való, kik tudomás szerint nem állnak le akárkivel italozni, hogyan került össze Harangozó Jánossal?* Micsoda finom lélektani kérdés! Ehhez mérhető a felelet is: *Nem szoktam ismerőseim között személyválogatást tenni, ép úgy leülök egy kulákkal borozni, mint amilyen szívesen együtt vagyok egy szegényebb emberrel.* Ezt azóta is tartja?

- Félrebeszél? Hol van már a kulák? És én se megyek be azóta egyetlen kocsmába se.

- Csak azért mondom, mert az előbb velem is leült.

- Egetverő szerencsém van: csak én ittam. Tehát nem nagyon boroztam magával se.

- Tanúk is vannak egy jó tárgyaláson. Válogatott jó tanúk. Ott volt a 32 éves Barna György. Nem sötét, nem világos, csak Barna. *Kaptam a vasvillát, szaladtam a tűzhöz. Én magam gyermeket nem láttam a kazal környékén.* A bíró nem nyughatott, hiszen a vád sarokpontját fenyegette veszedelem, ki is egészítette mondatát: *Később a gyerekeket megkérdeztem, a nagyobbik azt mondta, anyukám mondotta, menjünk oda szalonnát sütni.*

- Micsoda? Most meg már szalonna? Mit keres akkor az égett kukorica a bűnjelek között?

- Varsányi Péter tanú se látott gyereket a tűznél. Az államügyész kérdésére azonban azt feleli a négyéves gyerek: *anyukám mondta, hogy gyűjtsuk fel.* Négyéves gyerek a pörben?

- Maga csodálkozik? Mert én nem. Amikor a civil ruhás nyomozó a tűz kiütése után azonnal föltűnt a színen, bevitte a két gyereket a szobába, és cukrot adott nekik, hogy azt vallják, anyjuk biztatta őket. Amikor az édesanya tiltakozott ellene, akkora pofont kapott, hogy nekiesett a szekrénynek, és elvetélt. Érti? Elvetélt! Mekkora pofon kell egy tanyai asszonynak, hogy elvetéljen? Na, ez akkorát kapott.

- A vetélés tényét a szegedi nőgyógyászati klinika hivatalosan igazolta, de hogy az a pofontól következett be, azt természetesen nem.
- Ha Harangozóné terhes volt, akkor nem lett volna szabad statáriális bíróság elé állítani. Azóta már ezt is tudom. Egy jól irányzott ávós pofon kiverte belőle a gyereket, ez az akadály tehát nem állt fönn.
- A meg nem született gyerekek akkor még nem voltak személyiségi jogai. Ha lettek volna, akkor is bebizonyosodott volna, a szekrény volt a hibás. Ki vonhatna felelősségre magzatgyilkolásért egy szekrényt? Ötven év múlva!
- Kár ezt már piszkálni. Mire megyünk vele?
- Ott kezdtük, hogy egyszer minden megíródik. Dr. Medve Gyula állandó törvényszéki orvos-szakértő megint helyesbít: *Új adat merült fel. JusznaK olyan részeg volt, hogy kezénél-lábánál fogva tették föl a szekérre. Harangozó is olyan részeg volt, hogy eszméletlen állapotban feküdt a szekéren. Öntudatukat kizáró állapotban voltak. Mit akadékoskodik ez az orvos? Ezen már régen túl vagyunk. A bűnösség kérdésében a rögtönítélő tanács egyhangúan határozott. Vagy mégse?*
- A maga kezében vannak az iratok.
- Itt vannak, hogyne volnának, de van itt egy lezárt boríték is. Rá van írva, hogy fölnyitni nem szabad.
- Jó lenne belenézünk pedig.
- Celluxszal ragasztották le. Abban az időben ezt a ragasztót még a föltalálója se ismerte. Aki később leragasztotta, biztosan belenézett, különben nem ment volna el ragasztót keresni.
- Bontsuk föl!
- Ne rontsuk el, amit eddig összehoztunk. Adnunk kell a levéltári illemre, nehogy időnap előtt kiteljék a böcsület. Itt van Miska bácsi, híres tanár, nyugdíjban már, biztosan tudja. Azt mondja, ha már ide adták, szerinte fölnyitható, de az lenne a legjobb, ha a fölsőbbségtől érdeklődnénk. Érdeklődtem. Ők is azt mondták, ha már itt van, ha már kutatható, akkor a kutatónak föl is szabad bontania, de a személyiségi jogokról nem feledkezhet meg.
- Sokat emlegetik mostanában. Mit jelent?
- Aki benne szerepel, ha még él, neve nem hozható nyilvánosságra.
- Én is élek, névvel szerepelek benne, azért szeretném megtudni.
- Ne legyen harag belőle, de maga itt most a legkisebb. Pontosabban: most is a legkisebb. Kis Jánosnál is kisebb.
- Ki lenne fontosabb nálam? Elítéltek, hajsza! mentett meg a kötélről.
- Sokkal fontosabb, aki osztotta a kötelet.
- Él még?
- Ha ő nem él is, fia, lánya, unokája, dédunokája él. Bepörölhet bennünket, hogy rossz színben tüntetjük föl a legkedvesebb apát, nagyapát, dédapát. És ahogy a bíróságot ismerem, úgy elveri rajtunk a port, hogy belezöldülünk.
- Úgy látszik, fejben gyöngé vagyok. Nem értem. Jól van, ne írjon neveket, ha találna egyáltalán valakit, akit megemlítenie kellene, de nyissa már ki!

- Sűrűn gépelt több oldal cáfolja, hogy az egybehangzónak kihirdetett ítélet nem is volt annyira egybehangzó. Két bíró halálbüntetést indítványozott, három pedig életfogytiglant.
- Azért a kazalért? Amit föl se gyújtottam?
- Dehogya a kazalért. A kulákságért.
- Látja, ezt én nem tudom, mert amikor ezt borítékba írták, engem már kiküldtek.
- Három órát vitatkoztak, hogy mi legyen. Akik a kötélre szavaztak, azok nyilván tudták, ezt várják tőlük. Laci bácsi azt mondta, a vezető bíró többször elment telefonálni, és beugrott Szentesre is, hogy a főnökeivel egyeztessen. Ő addig kiment a dolgára, de megállt, amikor magát meglátta. Azon csodálkozott, hogyan lehet az akasztófa tövében ilyen nyugodtan enni. Igazán ízlett?
- Igazán. Meg se fordult a fejemben, hogy engem baj érhet. Semmit nem követtem el, az igazságnak pedig az a dolga, hogy kiderüljön. Ha sokat vitatkoznak, talán nem akar kiderülni, de mert sokáig húzódik, előbb-utóbb kiderül.
- Itt az áll, hogy a három bíró avval érvelt, egyedül Harangozó János terhelő vallomásán alapszik a vád, aki nem volt beszámítható állapotban. Tökrészeg volt, amikor a szekérre föltették, tehát nem is egyezkedhetett a kazal fölgújtásáról akármilyen csodaparipáért se. Abba is belekapaszkodtak, hogy maga is részeg volt. *Ilyen labilis és gyenge bizonyítékok mellett iff. Jusznaék terhelt bűnösségének megállapítása is komoly gondot okoz.*
- Mennyire igazuk volt! A maga Laci bácsija hová húzott?
- Úgy tudom, vele lett ki a három.
- Akkor nem kellett volna engem fölmenteni?
- Hol él maga? *Tekintettel azonban arra, hogy egyre szélesedő osztályharc folyik, s ennek során a kulákoknak egyelőre háttérbe szorítása és korlátozása, majd később végleges felszámolása elkerülhetetlen, miután a kulákok a fennálló társadalmi rendnek természetes ellenségei, a tanács tagjai e küzdelemben a dolgozó nép oldalán állva, a dolgozók éberségének fokozása és öntudatának fejlesztése céljából marasztaló ítélethozatalát tartották szükségesnek.* Nyílt beismerés - zárt borítékban. Kirakatpör ez a javából. Akkor is, ha háromórás kemény vita után született meg a zárt boríték.
- Akkora lóláb lóg itt ki, a Harangozó Jani ha ezt látta volna, mindjárt a kordé elé fogta volna.
- Ember! Maga már nevetni is tud?
- Gondolom, ette a kezét a vezető bíró.
- Én is azt gondolom. Tessék csak elképzelni! Azért tették erre a posztra, hogy mindenáron szolgálja megbízóit, erre tulajdon társai fűrik meg hajszálpontosan kidolgozott tervét? Setét elvtárs tervét! Kénytelen-kelletlen elfogadta az ellenszavazatokat, de legalább leírta, hogy ő nem így akarta. És leírta azt is, a másik pörben minek kell bekövetkeznie.
- Figyelmeztette vele Setét elvtársat is, hogy oda legyen az esze.
- Megkérdeztem Laci bácsit is. Ha egyszer nem láttátok bizonyítottnak a vádat, mert az csak egy ember vallomásán alapult, aki bizonyíthatóan nem volt beszámítható, miért nem a fölmentésért hadakoztatok?
- Mit mondott?

- Istenem, hát ennyire naiv vagy? Mit mondhattam volna? Még ennél is naivabb. Vissza az iratokhoz. Itt van Jusznák kihallgatásának is a jegyzőkönyve. A maga jegyzőkönyve. Felvétel Szentesen, 1949. október 26-án, délután 16 órakor.

- Na, ez az! Erre vagyok a legkíváncsibb. Tehát a tárgyalás előtt. Emlékszem a vallatásra.

- *Tagadja, hogy szándékosan lerészegítette volna Harangozó Jánost, és kocsijára ülve arra akarta volna rávenni, hogy a termelő csoport téli takarmányát semmisítse meg, és ezért 1 lovat ígért volna.*

- Szóról szóra így volt, de nem hittem volna, hogy ezt bele merik írni. Itt meg már kocsis lett a szekérből? A két ökörből pedig micsoda? Talán szárnyas paripa? És megint takarmány a szalma helyett.

- Nem figyelünk, nem figyelünk? Életveszélyes csapda! Ha maga tagadja, hogy lerészegítette Harangozót, akkor egyúttal állítja, hogy maga nem is volt részeg. Csak az a fontos, hogy a szalmakazal keveredik a szénakazallal, a kukoricásütés a szalonnasütéssel, a szekér a kocsival, és rá se ránt arra, ahol kötélre megy a játék, ott egyedül a kötél a legfontosabb. *Azt is tagadja, hogy Harangozó előtt az egyéni gazdálkodás előnyeiről beszélt volna a közössel szemben.*

- Hogyne tagadtam volna, amikor én is részegen feküdtem a fenékdeshán. De ha már az előbb rám piritott, hogy nem figyelek, akkor ne menjünk el szó nélkül az élet szépségei mellett. Mert ha én tagadtam, akkor valaki állította! Az ki lehetett? A kihallgató rendőr? Az agytröszt beépített nyúlványaként? Mert ha beszéltem volna, ha tudtam volna beszélni egyáltalán, és ha éppen arról beszéltem volna, azért már kötél járt volna? Ki merte csak föltételezni is, hogy negyven év múlva megreped a sziklaszilárd rendszer, fölborul a közös, el is lopják mindenét, és mégiscsak az egyéni gazdálkodáshoz lépeget vissza az ország.

- *Tagadja azt is, hogy kijelentette, rendszerváltozás esetén legelsőknek Rácz János termelő csoporttagot és Harangozó Jánosnét lövetné agyon.* Kötelező fenyegetés.

- Ha füle lett volna a fenékdeshának, az se hallotta volna, mert aludtam. De éppen Harangozónak mondtam volna, hogy a feleségét lelőném? Vagy lelövetném? A legkisebb gyilkos hajlam se élt bennem. Az égadta világon semmi bajom nem volt velük, és ahogy én éreztem, nekik se lehetett velem. Ne felejtsük el, október 22-én vettek engem őrizetbe, szombaton, és a kihallgatás kedden történt. Isten malmai akkor még gyorsan örültek.

- Gyorsan daráltak. Emberhúst. Hol volt szombaton éjfél-től kedd délutánig?

- Rendőrségi fogdában.

- Egy nappal hamarabb, tehát hétfőn hallgatták ki Harangozó Jánost. Éjjel 11-kor.

- Ezek mindent éjjel szerettek csinálni?

- Ismeri a nótát? Nem sajnálta rá a napot, kettőt-hármat egybetoldott. Azt vallotta, négyéves gyermeke ébren volt, amikor este elmondta a feleségének a maga kívánságát. Valami könyvet olvasott a feleség, noha két elemi végzettsége volt csupán. *Mondtam a feleségemnek, nézd csak, az anyja teremtesít, mit akar ez a kulák!?* A feleséget két órával hamarabb vallatták.

- Az is itt van?

- Itt. *Szokásomtól eltérően a gyufát nem a polcon hagytam, hanem a konyhaasztalon felejtettem.* Amikor az államügyész hallgatja ki, ezt is tagadja. Nem férhettek gyufához a gyerekek. Aztán ezeket vallja: *A tűz eloltásán magam is hordtam a vizet, majd közvetlenül ezután Bankovics Jenő rendőr-százados behívott a konyhába, és ott faggatni kezdett.* Ugyan-

akkor a velem lévő 4 éves kisfiamat, a Jancsit is kérdezte, hogy ki biztatta fel a kazal meggyűjtására, mire a gyerek azt mondta, hogy nem az anyukám volt. Ekkor Bankovics Jenő a gyerekekkel együtt bement a szobába, de hogy ott miről beszéltek, azt nem tudom. Utána Bankovics Jenő azt mondta nekem, hogy fogjuk rá a kulákra. Később a civil ruhás rendőrtiszt is azt mondta, fogjuk rá a kulákra. A jegyzőkönyves kihallgatáson Bankovics Jenő is ott volt, s még akkor is biztatott, fogjam rá Jusznákra az ügyet, mert akkor én szabad leszek.

- Még itt is Bankovics néven szerepelt?

- Akkoriban változtatta át Barnára? És később lett belőle Setét? A Rajk-pör hatására talán? Bizonyítani akarta, hogy neki aztán semmi kapcsolata nincsen Tito országával. Vagy annyira szent a jegyzőkönyv, csip-csup mozgalmi név ott nem jöhet számításba? A statáriális bíróság által celebrált első kulákpör vége tehát életfogytiglani fegyház lett akkor is, ha kötélosztásnak kellett volna lennie.

- A Harangozó Janit és feleségét tíz-tíz évre ítélték.

- Nagy ám itt a rend. A kegyelmi kérvény is itt van 1954-ből, szintén zárt borítékban. Erre is rá van írva, hogy nem bontható föl.

- De maga fölbonthatja.

- Bonthatnám, de minek. Anélkül is tudjuk, mi van benne. Kapott kegyelmet?

- Akkor még nem. A feleségem kérvényezte, meg a gyerek. Én nem is tudtam róla.

- Itt van leírva a boríték mellett, hogy 1957-ben, tehát három évre rá engedte el az Igazságügyi Minisztérium a büntetés hátra lévő részét, 1981. február 10-én pedig *a vonatkozó ítélet egyéb rendelkezéseinek érintetlenül hagyása mellett Jusznák Józsefet a büntetett előlethez fűződő hátrányok alól kegyelemből mentesítem.*

- Még mindig csak kegyelemből? Nem azért, mert közben rájöttek, amire már akkor rá kellett nekik jönni?

- Mit hagytak érintetlenül a vonatkozó ítéletből?

- Nagy jogásznak kellene nekem lennem, ha ezt tudnám. Nekem elég volt az is, hogy szabadultam.

- Ehhez is kellett azonban a munkahelyi vélemény, ahogy a színdarabhoz is a színfal. A kitalált játék előadásához.

- Olvassa inkább, mert erről se tudok.

- *Magas kora ellenére becsületesen helyt állt a munkában. Zárkózott, csöndes, szerény magatartású. Tisztelik, becsülik. Munkafegyelmi téren példamutató. Ittléte alatt többször pénzjutalomban részesült.*

- Ezt le merték írni? Az osztályellenségről? Hogy tisztelnek és becsülnek? Pénzt egyébként adogattak. Plecsniket nem mertek, mert Kossuth-díjas elítélt nem létezett, de a pénznek nincsen szaga. És szava sincsen, árulkodni se tud.

- Akkor is hatvan év volt a nyugdíjkorhatár. És maga még ekkor is dolgozott?

- Ha jól számolom, tizenkilenc évvel haladtam meg, de nekem nem járt nyugdíj. Látott már maga nyugdíjas kulákot?

- Nyugdíjasat nem, de közsegélyeset láttam. Jártam is nála többször is. Ördög Istvánnak hívták. A tanácsi adóügyes írogatta neki a fölszólításokat az elmaradt beszolgáltatások és adók miatt, föltehetően ugyanazon a gépen írták meg szolidaritásból folyamodványait közsegély ügyében. Két oldalról fűrták az alagutat, és nem találkoztak össze. Holta napjáig szerencsétlen maradt.

- Mit látott, ha járt nála?

- Megírtam én azt már, ha mindet ide citálnám, azt mondanák, ez a pasas nem tud mást írni.

- Nekem elmondhatja. Nehéz már a betű.

- Diákkoromban okvetetlenkedtünk a fizika tanárával. Amikor azt tanultuk, energia nem vész el, csak átalakul, akkor hoztuk elő, hogy mi lesz avval az erővel, amivel egy rugót összenyomunk, aztán savba tesszük, és szétmaratjuk.

- Vele mi lett? Mindig szeret másról beszélni?

- Megnyomorodott ember volt már akkor. Akiben az összes rugót szétmarta a történelem. Kizsuppolták saját tanyájából, három órát adva a kiköltözésre, és belezsuppolták egy másik kulák tanyájába.

- Kimondottan jól járt.

- Csakhogy ő abba a gangos tanyába be se költözött.

- Hát?

- A melléképület legkisebb kamrájába csak. Mert az a tanya nem az övé. Szeme láttára omlott össze, ecetfák nőttek a belsejébe. A kicsike kályha meg az ágya között csak annyi hely volt, hogy élére fordulva tudott elcsúszni közöttük. Belecsapott egyszer a villám a kéménybe, megperkálódott tőle a fara. Akkor se ment beljebb.

- Akkor maga se sokra ment vele.

- Én sokra. Kitalálni se tudtam volna, ha nem látom. Mindenki elől elbújt. Láta, hogy jön valaki, elbújt. Amikor először mentem hozzá, kiabáltam jó nagyokat, de senki nem felelt. Csak tizennyolc csontsovány süldőmalac futott szembe velem. Mintha vadmalacok lettek volna. Kosztot azok talán soha nem kaptak, amit a hatalmas tanyaudvaron összeturkáltak, azon nevelkedtek.

- Képes volt megszámolni?

- Úgy cövekelt le előttem mindegyik, mint amikor behúzzák a vészféket. Mi mást tehettem volna? Közben jött a nagy gondolat, megfejtettem az egyik közmondásunkat.

- Melyiket?

- Kutyából nem lesz szalonna.

- A kulák az kulák marad. Evvel toldotta meg Rákosi elvtárs. Úgy fölkapták, mintha szentírás lett volna.

- Azért jutott nekem is eszembe. Ismeri a kutyadisznót?

- Nekünk is volt. Hiába etettük, zörgött a csontja, olyan sovány maradt. Gilisztás lehetett. Gajisztásnak mondták.

- Erre jöttem rá. A kutyadisznóból nem lesz szalonna. Elhagyták belőle a disznót, úgyis tudta mindenki. Aztán el is felejtődött, csak a kutya maradt.

- Elmehetett volna maga is bűrszedőnek.
- Mert?
- Akármit vet eléje az élet, mindig csinál belőle valamit.
- Tudja maga, mekkora szíve volt az öreg Ördögnek? A másik kicsi kamrából istállót csinált, mert a marhaját se kötötte be a kulákéba. Kitanulta a marha, hogyan tud az alacsony ajtón kimenni meg bemenni. Fészkét rakott belül egy molnárfecske-pár. Egész nyáron ki-beszálltak, nevelték a fiókáikat minden évben. Egyszer aztán, téli időben lesodorta az öreg Pista ízékszárral a fészkét. Talán le is térdelt imádkozni. Isten madara a fecske, és még vigyázni se tud rá? Milyen ember az ilyen ember? Bevitte a kicsi létrát az istállóba, odatámasztotta a mestergerendához, beáztatott egy marék vályogot, és addig ügyeskedett, amíg fecskefészkét nem csinált belőle.
- Láttá is a fészkét?
- Akkor is ott volt, amikor nála jártam.
- És a fecskemadár?
- Leste szegény, amikor visszajött. Vak lóért nem adta volna, ha legalább figyelemre méltatta volna. Fecskemama és fecskepapa azonban rá se nézett. Rakott mellé egy másikat, egy eredetit, a maga gusztusa szerint.
- Ezt már maga találta ki!
- Nézzen meg jobban. Kinéz belőlem egy mesterséges madárfészkét? Ha karikás ostorral kergetne körbe a körtöltésen, akkor se jutna ilyesmi az eszembe.
- Beszélgetős volt?
- Az Ördög? Először minden szót úgy kellett kihúzni belőle. Később elhitte, én már nem ártani akarok neki. Akkoriban is hadakozott a világgal. A téesztagosításnál elvették a földjét, és tizenöt kilométerrel arrébb adtak neki. Azt intézgettem, hogy ne bántsák már szerencsétlent.
- A süldőket mondja. Mi lett velük?
- Biztattam, adja el a felét, vegyen az árán takarmányt, és hizlalja föl a másik kilencet.
- Én is ezt tettem volna.
- Biztosan nem tette volna. Mert ha eladta volna, azonnal elviszik az árát adóba. Annyi tartozása volt, ha fillér jött be az udvarba, már a kapuban lefoglalták azt is.
- Tudja mire gondoltam most? Jól jártam, hogy becsuktak. Lehet, hogy ilyen lettem volna én is.
- Nem szabad kanyarognunk. Ott hagytuk abba, hogy dolgozott. Hol?
- A Belkereskedelmi Szállítási Vállalatnál. Csöndesen.
- Példamutatóan.
- Pedig az a munka igen nehéz.
- Tudom.
- Honnan az istenharagjából tudná?
- Nem tapasztalatból, de könyvből. Nem magukról íródott a *Történelem alulnézetben*?

- Ilyesmit éntőlem ne tessék kérdezni. Azt se tudom, mi az.
- Akkor hagyjuk. Az akkori idők legjobb könyve. Itt az áll, folyamodott egyszer erkölcsi bizonyítványért, mert portás akart lenni. Fölhozta érvként, hogy 1969-től sokat betegeskedett, 1973-ban súlyos bélműtéten esett át.
- A betegeskedés is, a bélcsavarodás is igaz, de a portásságot nem kaptam meg.
- Lehet, hogy a süldőknek is bélcsavarodásuk volt? Bocsánat a párhuzamért. Hiába bizonyosodott be, hogy az egész vád megalapozatlan, és egyetlen szó nem igaz belőle, itt az áll, hogy felesége folyamodványára azt írta az igazságügyi miniszter 1956. március 26-án, *méltánylást igénylő körülmény hiányában férje ügyében előterjesztést nem kívánok tenni*. Nehogy portás legyen az a kulák, aki semmit el nem követett. És még kulák se volt.
- Kedves uram, mondanék én valamit, jól jegyezze meg. Az el nem követett bűnök soha nem évülnek el.
- Megint tanultam valamit. Leánya 100 ezer forintot kért kártérítésként 1991. május 6-án. Bátor lány volt.
- Nem csak volt, bátor az ma is. Azt mondta, ő megpróbálja. Építkeztek, jól jött volna az a kis pénz. Feleségem, szegény, nem győzte kivárni szabadulásomat, elvált tőlem. Még mielőtt istenigazából a feleségem lett volna. Az igaz, hogy fiam is, lányom is született, tehát voltunk mi együtt is, de sok köszönet nem volt benne. Hogy milyen nyomásra vált el, sejteni lehet. Az ÁVH nem szeretett fél munkát végezni. És a csordás-gyerek is az ÁVH-nál maradt.
- Együtt van itt minden. A Pénzügykutató *kimunkálta*, hogy közel egymillióra tarthatott volna igényt, ha tizenegyezer forintos havi jövedelemmel számol. *Ma még nincsenek meg a politikai és gazdasági feltételei* - válaszolta az illetékes. Ma még? Tehát sejteni lehetett, egyszer majd meglesznek?
- Nem tudom. És azt se tudom, ha meglesznek, megleszek-e még én is. Vagy küldhetik utánam a föld alá.
- *A rögtönítélő bíróságot az ügy elbírálásakor kizárólag politikai koncepció, és nem az igazság feltárása vezette.*
- Ezt is le merték írni? Valami azért mégis változott. Kizárólag koncepció, ráadásul politikai. Mit kerestem én a politikában, azt mondja meg?
- Nem csúfolódom, de mondom. Annyira demokratizálódott akkoriban a napi politika, leszállt a dolgozó tömegek szintjére. Onnan szedte áldozatait. A konyakot is választott képviselői útján fogyasztotta, a demokráciát is. Saját kölkeit falta föl. Látott már anyanyulat, amelyik megette a kisnyulait?
- Azt akarja mondani, hogy véresszájú anyanyúl a politika? Vagy hiénák laknak benne?
- Nem figyelt az elején? Fanyüvő, Vasgyúró, Hegyhengergető. És a hétfejű sárkány. Kiugrik, belevágja, kiugrik az is, belevágja.
- Soha nem lesz vége?
- Egyszer, talán. Majd a messze jövőendőben.
- Mi akkor már fűjhatjuk.
- Talán az utódaink is. Most is jöttek az új urak, hetvenhét párt képviseletében, és mind ott akarta folytatni. Kiirtani, akinek más vágányon forog az esze kereke! Mind erőszakkal akarja boldogítani a népet. Móra Ferenc hetven évvel ezelőtt leírta már, a rendszerben van a hiba.

- Lett volna rá időnk, hogy kinőjük.
- A politika volt olyan, amilyen volt. Setét elvtárs, meg a többi gyülevész ember, egészen a statáriális főbíróig, csak statisztált hozzá.
- Az igazságnak, ha törik, ha szakad, az a dolga, hogy kiderüljön.
- Ezt mondom én is. És ha kiderül?
- Maga kezdte, és maga kérdi?
- Mennyivel jobb magának, ha megtudja, kik voltak ártalmára?
- Már semmivel. Évekig gyűjtöttem a turhát a számban, hogy egyszer majd a szemükbe köpöm, de ezt se tenném. Láttam a minap a televízióban, hogy az egyik ország követségénél tüntettek a kínaiak.
- Láttam én is. Akkora volt bennük a kemény osztályöntudat, körülrondivították a követséget. És aztán?
- Majdnem megszakadtam a röhögéstől. Kimentek a követség emberei, és minden rakásra rátűztek egy kicsi Mao-képet. Volt humoruk, az biztos. Ekkora szégyent nem tudtak elviselni a blokádot alkotó tüntetők. Akik sorra letolták gatyájukat előző nap, most eltakarították az egészet. Azóta én is megnézném, kire pocsékolom tulajdon szám termékét.
- Sok minden kiderült, de kevesen érték meg.
- Egyetlen nagy bajuk volt. Hamarabb fölakasztották őket. Tudja maga, milyen érzés az, hogy léptek kopognak a betonon, és nem tudni, kit visznek el? És milyen nagy marha tud lenni az ember! Még örül is, hogy a másikat kötötték föl, és nem őt.
- Vagy elhaltak, mire eljött az idő. Harangozó János is folyamodott kegyelemért az ormosi bányából, 1954-ben.
- Megkapta?
- Az ítéletnek akkor még minden szava igaz volt. Itt azonban megint az áll, Bankovics nyomozó behívta a szobába a két gyereket, és cukrot adott nekik, hogy azt mondják, ők gyújtották föl a kazlat. Gazemberek ősi játéka. Igaz lehet?
- Az is lehet. Nem voltam ott, nem tudom. Én a vizet mertem.
- Vecsernyés Imre tanú 1949. október 22-ét vagy 23-át említi az ominózus italozás napjául.
- Összekeveri. Akkor én már a lakodalmat ültem. Pardon: ültem volna!
- A bíróság mégis az eredeti vádat vette figyelembe. Jut eszembe: ha a Legfelsőbb Bíróság ennyire határozottan kimondja, politikai töltete volt a pörnek, valóságalapja viszont nem, akkor ezzel azt is mondja, akik elítélték, hazudtak. Miért nem fogta pörbe azonnal, akik még élnek közülük?
- Most mondta, Harangozóék fellebbezését többször is elutasították. Úgy érti, hogy azokat kellett volna becsukni, akik minket becsuktak?
- Fanyüvő, Vasgyúró. Kiugrik, belevágja...
- Én már régen megtanultam, nem szabad civil ésszel bekukucskálni a jog asztala alá. Minden söpredéket észrevesz.
- Látom, a maga fia tartalékos tiszt lett.
- Honnan látja?

- A parancsnokság kérte a bíróságot, küldje meg a vádiratot összes tartozékával együtt. Megakad a gombóc a torkomon, akár Kis Jánosnak a Sarudy-lakodalomban. Miért a vádiratot? Miért nem a bírósági végzést?

- Majd én megmondom. Mert az egy igaz üdvözítő valóságot a vádirat képviselte. Látja, három bíró ellenszegülése képes volt életben hagyni, amikor a törvény szerint föl kellett volna engem kötni. Nem a fiam dicsőségét akarták szidolozni vele, nekik a vádirat kellett.

- Megint előre szalad. A bírósági ítélet úgy kezdődik, hogy a vádirat szerint döntött a bíróság. Ha a végzést küldik el, nem ugyanazt kapják?

- De értetlen ember maga! Avval semmire se ment volna a parancsnokság, ha azt kapja, mégse kötötték föl. Neki az volt a fontos, hogy fölköthettek volna! Mert én is megdönthettem volna a dolgozók államát. Pusztá két kezemmel.

- Mi lett a fiával?

- Megkapták a vádiratomat, azonnal kiszuperálták. Szegény gyerek, fogta magát, lelépett. Svájcba ment. Jól járt, nagyon jól, csak éppen mi veszítettünk ezen is. Nyűglődve fölneveledt a szerencsétlen, és mire egyenesre kihúzhatná a derekát, már idegen ország állampolgára.

- Sajnálja?

- Neki legalább jóra fordult. Hogy nekem mekkora fájdalom? Vér a véremből.

- Nem a levélnek fáj, ha leesik az ágról. Akárhogyan ürgetem-forgatom az iratokat, a végén mégis fölsült az agytröszt. A koncepciót cifrázó passiók banda a betervezett kötelet mégse oszthatta ki.

- Ne lelkesedjen. Én örülhetek, mert megmenekültem, de megvették őket a vámon, amit elvesztettek a réven. Ilyen még egyszer nem fordulhat elő. Ha pusztulnia kell a kuláknak, pusztuljon.

- Tanuló statárium volt az még, maga volt az első pöre. Nálunk az első soha nem sikerülnek. A kutyanak se szokott sikerülni az első kölke. Az előbb emlegettük Fanyüvőeket, meg a Kis Jánosokat. Mondok mást is. Tolsztoj megírta kétkötetes nagy regényét, a Háború és békét. Abban van egy mondat: nincsen bíróság hamisság nélkül.

- Én csak a tévéből ismerem, de nem ragadt meg bennem ez a mondat. Ha elhangzott egyáltalán. De az biztos, sasnak való szeme van, ha abból a rengeteg betűből ezt is észrevette.

- Hogyne lenne hamisság a szempontbíróságban? Előbb volt meg a szempont, aztán lett a bíróság. Statáriumnál nincsen első fok, második fok, legfelsőbb bíróság, ott azonnal az istenek tanácsa van. Amit kimond, az ki van mondva. Kifacsarhatom az egyház szóhasználatát? Amit ők megkötnék a földön, kötéllel van az megkötve.

Szusszanásnyit meg kell állnunk, Józsi bácsinak meg kell mutatnom azt a helyet, ahol legalább két percig zavartalanul férfinak érezheti magát. Az agyam azonban tovább járta a maga táncát. Mire ment ki az egész? Szét kell verni a kulákságot, mert megdönteni készül a nép hatalmát. Még nem csinál semmit, de csinálhat! Légy résen, proletár! Szilaj nekiveselkedésében magzatkorában elkaparja azt is, aminek - akinek? - megszületnie kellett volna. Történelmi abortusz. Bele a kicsi magzatot a vödörbe! A papnövendék Dzsugasvili csinált néhány kaptafát, és erre húzta rá a szocializmust is. A mi szeretett vezérünk pedig minek talált volna ki mást? Neki az volt a legjobb, amit odaát már kipróbáltak. Ha mindnyájan belepusztulunk is. Mindig, mindent a lakosság érdekében. A romló almából ki kell vágni a rohadást.

Megkockázatok legalább magamban két gondolatot.

Aki hangos szándékkal tért el a szentírástól, eretnek lett, és máglyán végezte. Vagy keresztes háborút viseltek ellene, ha országba rendeződött. Esetleg Canossát járattak vele. Aki viszont a marxizmus tanától tért el, revizionistává vált, és ugyancsak likvidáltatott. Nem máglyára küldték, az igaz, de akár naponta véresre verték. Aztán jöhetett a vérbíró, bitófával. Ebből lett minden eddigi idők legnagyobb borzalma, a második világháború is. Kétféle szocializmus zászlaja alatt rohamozták egymást a harcoló felek. Vagy kétféle fasizmusé alatt? Az ember tragédiájában a homouzion, illetve a homoiuzion miatt. Összekapcsolódott az inkvizíció és a statáriális bíróság, mint két kápolna-virág a balladában. Csakhogy itt nem az oltár eleiből nőtt ki az egyik, és az oltár hátuljából a másik, a pokol kapujából mindegyik. „Gondolatrendőrségig” ható horogkeresztes és csillagos fasizmus öntözte, legalább ötvenmillió emberáldozattal, és megmaradt az a szemforgató tétel is, hogy mi lett volna, ha hagyják. Ha Hitlerék például be se gyűjtötták volna a műszaki forradalom legidétlenebb teremtményeit, a krematóriumokat? Vagy Sztalinék az embernyúzó gulágokat létre nem hozzák. Hány szent forradalmat vertek le avval a szózattal utána is, hogy mi lett *volna* belőle? Agyonverték a csecsemőt, nehogy apagyilkos legyen, ha fölnő?

Nem égett le a lóistálló, de leéghetett volna! A világ összes diktatúrájának ez az egyetlen szó a varázsszava: *volna*. Ikertestvére a *lehetne*. Tette pedig a legocsmányabb abortusz. Bele a vödörbe a magzatot, nehogy apagyilkos legyen belőle. Mert minden rendszer méhében hordja saját sírásóját. Akkor is igaz, ha az ifjúkori marxizmus találta ki.

Eszembe jut az öregátkos veretes vicce. Találnak valahol Egyiptomban egy múmiát, szeretnék meghatározni, mikor hunyt el. A világ nagy tudósai közül először az amerikaiak kezére adják, vizsgálgtatják, de nem tudják. Hívják a német tudósokat is, ők se mennek vele semmire. A nagy Szovjetunió tudósa is átveszi, és azonnal át is adja Ivánnak. Fél óra múlva bejön Iván, fölgyűrt ingujjban, megizzadva, és jelenti: négyezer-kétszázhatvanhárom éves, három hónapos és tíz napos. Leesik az álla a világ tudósainak:

- Honnan tudja?

- Bevallotta!

Amikor visszaérkezett, elmondtam neki is. Azt felelte rá, nem jó engem magamra hagyni, mert mindjárt kitalálok valamit. Hajtottam a magamét. Mostani pápánk vette a bátorságot, hogy „rehabilitált” pokoltűzre ítelt néhány koponyát. Rendre bocsánatot kér egyháza nevében a protestánsoktól, elment megkoszorúzni Debrecenbe a gályarabok emlékművét, elzarándokolt a Szentföldre, megbocsátást kérve zsidóktól, és a filiszteusok utódaitól, a palesztinoktól is. De a pápa se átkozza ki akár a szentek sorából is azokat, akik a csúfos halál ítélőszékén dolgoztak, és nemcsak azokat küldték pokolra, akiket most maga mellé fölemel, de szinte a földkerekség kereszténylakta részeit bevilágították a máglyatüzek. Néró idején szurokba mártott emberek világítottak eleven fáklyaként keresztre feszítve az utak mellett, ők máglyát raktak. Ártatlan emberek égtek mindben. Ugyanúgy jár körbe a világi kerék is, örök védettséget élveznek besúgók, a bírák és ügyészek is. Akkor is, ha hadsereget tesz ki áldozataik száma. Azok is állami nyugdíjon élnek, akik dróton rángatták ezeket. Vagy dízsírhelyen nyugosznak.

Közbeszólt.

- Nem maga akarta, hogy álljon meg a menet, ne folytatódjék a belevágta-kiugrik játék?

- Most is ezt akarom. De legalább ne személyiségi jogokra hivatkozva fogják meg a kezünket. Ne kelljen magamban meggyónnom, ha csak gondolok is rájuk. Vannak, akik úgy tudják, három év alatt másfélmillió ember ellen indított alaptalan eljárást a hatalom, a „tisztá” eszme

érdekében. Tízmillióból másfél millió. Kiégetni a tövét is! Micsoda inkvizitori lelkiület kellett ide?

Tömörebben fogalmazott:

- Mekkora bunkóság!

Gyöngye hajszálon visszafordultunk oda, ahol már jártunk. Tisztult az egyház, az égiek földi mása, talán tisztul az evilági hatalom is. A sarkok előbb-utóbb lecsiszolódnak. Az ősember akkor rájött már erre, amikor a pattintott kőszerszámaikat összeütögetve belecsúszott a csiszolt-kő-korszakba. Mennyi ütés és mennyi szikrázás kellett például egy szakóca megalkotásához! Ma is gyönyörűség kézbe venni. Akaratlanul is simogatja az ember. Csakhogy a kőkorszaki szaki humánus lelkiülettel rendelkezett, legalábbis ezen a téren. Követ ütött a kőhöz. És a fasizmus? Meg a szocializmus? Hirdette ugyan az örök üdvösséget, de emberfejeket vert a kősziklához.

- Aki pedig ma is vallja ezt az ideológiát, azt mondja, Krisztus vallása maga a legteljesebb kommunizmus.

- Lehetne! Ha Lucifer is nem lenne. Mindenesetre aranyos mesék is születtek. Ha igaz lenne, magának jobban kellene tudnia róla, mert azokban az években történt, amikor maga is töltötte életfogytiglani büntetését. Ő a szegedi Csillagban várta, hogy leteljen.

- Akárki kerekedik ki belőle, biztosan nem hallottam róla. Én nem időztem annyit a Csillagban.

- Elmondom azért. Csöndesfolyású ember volt, eltelve csöppentett jó szándékkal, azért kapott csak életfogytot. Nem volt vele az égadta világon semmi baj, azt is elnézték neki, hogy trombitát csinál magának. Honnan vette hozzá a rezet, nem tudni, de még azt se, réz volt-e egyáltalán, vagy csak bádóg, mindenesetre dallamot is tudott játszani rajta. Kidugta az ablakrácsra piacos napokon, és szívszaggatóan fújta rajta. Tudja mit?

- Honnan tudnám?

- A legszovjetebb szovjetet.

*Drága föld szülőhazánknak földje,
Drága kőnél drágább kincset ad.*

- Nem tudom, mi ebben a pláne.

- A refrén. Mert utána csak ezt fújta:

Nincs a földön gazdagabb, szebb ország,...

- Ebben se látok semmit.

- De sietős! Várja ki. Nem ismeri?

- Hallottam már, de bennem nem ragadt meg annyira, mint magában.

- Már csúfolódunk? Most jön a csattanó:

Minden ember érzi, hogy szabad.

- Azannyát. A börtönben. A börtön ablakából! Ezt aztán jól kitalálta.

- Még csak nem is mondhatták neki, hogy ne fújja. Azt szerették volna, ha az egész ország ezt fújja. A piacos népek kiértették belőle, mekkora keserűség szorult bele. Persze, akiket úgy támogattak, mint akasztott embert a kötél, azok nem trombitáltak.

- Remélem, ezt is csak olvasta. Mert normális ember ilyent kitalálni se tudna. Hogy a kötél támogatja az akasztott embert.

- Vannak dolgok, amelyeket jobb olvasni, mint megtapasztalni.

- Nekem mondja? Ha csak álmodhattam volna, amit végigélnem kellett, akkor is rossz napom lett volna. Belém mászott a nagy fárontó, végig fürta minden porcikámat. Amikor kiment belőlem, azt mondta, élj boldogan. Ha még tudsz.

Elég ennyi egy napra. Taxit hívtam, hazavittem.

Füzes

Kitaláltam régen már, elhívom még egyszer. Nem őt kellene igazándiból, hanem Füzes Ferencet, de őt már nem lehet. Addig-addig támogatták kötéllel, amíg föl is akasztották. Mert ő is gyújtogatott. Nem téesz-kazlat, hanem téesz-istállót. Igaz volt, nem volt igaz, nem tudhatom. A kazal egyszer már nem jött be, nagyobb ágyú kellett. Mondom, statárium volt a gyújtogatásra, 1946-ból való. Akik megalkották, legrosszabb álmukban se gondolhattak rá, hogy osztályharcos szerepkörbe avanszál majd. Vagy süllyed? Amikor becikkelyezték, még jó volt, bár ha akasztófa van a végén, akkor ezer kérdőjel is terem a tövén. Még így sem elég elrettentő. A politikának nem ad semmit. Ellenben ha hozzá tehetik, hogy kulák gyújtotta föl a téeszcsé istállóját, mindjárt más a csengése. Akár a repedt harang kondulása. Azonnal vigyázállásba húzza magát a bitófa. Mert egyszál maga ártott a szent - ennél fogva soha nem volt - közösségnek. Minden rókáról minden bőrt le akartak húzni akkoriban. A nép nevében, természetesen.

Erre hangolta magát Setét elvtárs már az első fordulóban. Kicsit mellé kalapált, a három bíró lelkiismeretét kihagyta a számításból. Azt hitte, ha a tanácsvezető az ő emberük, meg még egy, akkor hozzájuk húz az egész. Jobbra át, balra át, hátra arc, ahogy a vezényszó hangzik. Mintha dróton rángatnák őket. A fő rángató Setét elvtárs, de hogy az ő madzagját ki rángatta, talán soha nem tudjuk meg.

Mondtuk már, ahogy a kutyának nem szokott sikerülni az első kölke - az első alom -, ez se ment első nekifutásra.

Pedig volt olyan szimata, mint a rókának. Szél ellen is megérzi a tyúkszagot. Ahogy a róka föl nem adja, ha kell, hetvenhétszer is megpróbálja, nem adta föl ő se. Ha elcsúszott az elsőn, célba ér a másodiknál. Elbeszélgetésre hívták be egyenként a bírakat, és mindnek megmondták, merre fordul most a szél. Fáklyának, lángoszlopnak kell lenniük, és nem a tömegek uszályában vergődő senkiháziaknak. Mikor valósul meg a lánglelkű Petőfi álma, ha nem a népi demokratikus államban? Ehhez tartsák magukat! Átcsasztuskázta fejében megint a passiót, *a mi urunk, Jézus Krisztus kínszenvedését, Máté evangéliuma szerint*, nekihasalt éjnek évadján, egy üveg vörös mellett, és mire megpitymallott, mire a rózsaujjú hajnal fölött az égre, egy csöpp se volt az üvegben, már össze is csukhatta a partitúrát. Az újabb pör koreográfiáját. Volt az is majdnem akkora tett, mint Homérosz eposza.

Előkertem ennek is az anyagát, bogarásztam is benne. Hej, de jó lett volna ezt is avval megbeszélnem, akire leginkább tartozott, de annak már a testi nyomát se találnám meg. Csontjait se. Az van írva az utolsó bírósági papirosra, amikor a kötélről levették, nekiajándékozták a szegedi egyetem orvoskarának. Szép ajándék, mondhatom. Hadd tanuljanak rajta az egyetemisták. Csak anatómiát, és nem autonómiát. Nem is kötötték át nemzetiszínű szalaggal.

Nem szóltam előre a két bottal járó Jusznák Jánosnak, hogy tervem lenne még vele, de amikor hazaérve kisegítettem a taxiból, csak előrukkoltam.

- Találkoznunk kéne még.
- Addig lehet, amíg két bottal járok. Mert ha ezt is eldobom, akkor már nem.
- A levéltárban.
- Okosabbat nem tud kitalálni? Itt nálam. Egy üveg bor mellett eldarvadozhatnánk.
- Okosabb szeretnék lenni, azért találtam ki.

- Engem csak egyszer akartak halálra ítélni, mit kutakodik még rajtam?
- Ismerte Füzeset?
- A Ferit?
- Azt.
- Akit fölakasztottak?
- Azt.
- Nem mondom, hogy oda látszott hozzánk az ő tanyája, de azt se, hogy túlságosan messze volt. Harmadik vagy negyedik szomszéd. De ezt úgy tessék érteni, hogy egy szomszéd egy kilométer. A kakasaink kukorékolása se hallatszott át egymáshoz. Éjszakai horkolását ki nem hallgathattam, de sokat tudtam róla. Kitűnő gazda volt, aranyat érő földön gazdálkodott. Annyira zsíros volt a birtok, kenyérre lehetett volna kenni. Értette, nagyon értette, amit csinált. Olyan állatai voltak, dülledt is tőle a melle. Rátarti is volt. Talán gőgös is. Fényes csizmában járt. Mintha az urasági intéző mozdulatait utánozta volna, hajszálla olyan volt. Mintha ráján varrták volna a lelkét is.
- Együtt kellene átnéznünk az iratait. Szó van azokban is a fényes csizmaszárról.
- Nem nagyon kellek én már ahhoz. Ki van az már fényesítve.
- Nagyon kell. Ha magát meglegyintette az akasztófa szele, egészen másként látja.
- Ülepedni kéne a magam dolgainak is. Nyakamba lötytyintette, azt se tudom még, mennyire áztam el tőle. A lelkem csücske is lucskos lett. Legalább száradni hagyjon.
- Jobb lenne már holnap.
- Mindig siet?
- A mi korunkban akármi történhet. Ültem már mentőben, lehet, hogy ülök is még, csak azt nem tudhatom, mikor.
- Ennyire finoman szokott beszélni? Mert ezt, ugye, úgy is érthetem, értem is eljöhet akármikor a meseautó.
- Habár biztosítva vagyunk holtunk napjáig. Amíg előtte vagyunk, addig kellene.
- Azt nem lehetne, hogy elhozza ide az iratokat? Én meg állom a bort.
- Ha egyszer megkaparintotta a levéltár, ki nem adja a kezéből.
- Egy centit nem képes engedni? Csak hogy magának legyen igaza? Mindent kitalál, csak kapálni ne kelljen? Elküldi értem ezt a kocsit?
- El.
- Holnap?
- Holnap.
- Hajnali ötkor?
- Délelőtt tízkor.
- De rákapott az úri tempóra! Hányat kell nekem még addig aludnom?
- Egyet.
- Meg egy fenét. Ötször is fölébredek hajnalhasadásig.

- Fél tízkor itt vagyok én is.

- Nem elég a sofőr?

- Nekem elég lenne, de hátha magának nem lesz elég. Aki ötször fölébred egy éjszaka, hamar kitalál mindent - csak kapálnia ne kelljen. Hátha meggondolja magát.

- Ne tartson maga is gyereknek. Amit mondtam, megmondtam.

A levéltár kapujában vártam. Pontos volt, mint a svájci óra. Föllifteztünk, ugyanoda ültünk, ahol tegnap voltunk. Kiterítve ugyanúgy a dosszié, de nem ugyanaz. Szerencsétlen Füzes Ferenc élete és halála, Setét elvtárs evangéliuma szerint.

- Kezdhetjük?

- Kezdjük is, de mindenokvetetlen, mert azt találta mondani tegnap, senki nem tudja, meddig forog még az esze kereke. Hátha meghúzza valaki a vészféket időnap előtt. De a bort én azért elhoztam. Álltam a szavamat, hogy az italt én állom.

- Füzes bőrére?

- Annak már, szegény szerencsétlennek, mindegy. Rámás csizmájának se ártunk vele. Ha maga elő nem szedi, talán szóba se jön a neve.

- Egyszer minden megíródik.

- Ahogy minden bor is megivódik.

- A megívás pillanatnyilag a maga ügye, a megírás meg, úgy látom, az enyém.

Először azt akartam megmutatni, mekkora ökörségek születtek, ha bunkó emberre bízták a ceruzát. Vagy az írógépet. Beleolvastam a jegyzőkönyvbe. *A megelytett tűzvizsgálat szándékos gyulytogatást állapított meg, a keletkezett kárt 28 000 Forintra becsüli.* Kicsivel arrébb: *Ő pipálni szok, azomban a pipályát sohasem szokja az istállóban használni.*

- Nem értem ám, mit akar evvel.

- Mert csak hallja, és nem látja. Ha valaki elipszilonnal írja a *gyulytogatást* is, meg a *pipályát* is, az már nagyon okos embernek akar látszani. Az már fösti magát. Bizonyítani akarja, még ezt is ismeri.

- Maga meg ennyire finom ember lett? Csak nem a pörökön kupálódott ki?

- Nem ismerte?

- Kinek hitták?

- Muskó Mihálynak.

- A csárdás kis kalapját! Nem üsmertem, de kicsit se szégyellem. Csak remélem, ű se üsmert engem, így aztán hajszálra kvíttek vagyunk.

- Rendörtizedes volt.

- Gondolhattam volna. Ámbár láttam én már cégéres gazembert, aki hajszálpontosan tudta, mikor kell elipszilont írni. Még bíróban is láttam. Azt mondja meg inkább, Setét elvtárs keze benne volt?

- Nem tudhatom.

- És a Gémes gyereke?

- Azt se. Fél betű se utal rá, hogy akármelyik ott lett volna a tárgyaláson. Vagy a kihallgatáson.

- De az sincsen, hogy ne lett volna ott.

- Az sincsen.

- Csak a mihöntartás végett mondom. Ami nem biztos, arról egy szót se szóljunk. Nem tudom elképzelni se, hogy kihagyták volna. Ha pedig Setét elvtárs ott volt, az árnyéka se maradt el.

- Képzelné egyedül nekem van jogom, ne felejtse el. Úgy kitanulta tegnap az én szakmámat, akár helyet is cserélhetnénk?

- Ülje csak meg mindenki maga a maga székét.

- Nyert. Én se ültem volna a magáéban.

- Még azt se mondhatom erre, pedig de nem bántam volna. Mert senki emberfiának nem kívántam soha, és nem kívánom ezután se. Isten engem úgy segítjen. Nincsen itt két facér pohár? Kaparja a gigámat az ájer.

- Amikor akasztófa köteléről kezdünk beszélni, mindjárt kaparja valami? Tud üvegből inni?

- Tudni tudok, de illemt is tudok. Nem ihatok bele abba, amiből maga is iszik.

- Engem ne sajnáljon. Tudja, úgyse iszom. Majd krákogok, hogy föl ne tűnjön senkinek. Most nincsen itt benn senki, húzza meg.

Lehajolt az üveghez, fölemelte szatyorral együtt, de vissza is engedte. Jött a kutatószoba őre, majdnem meglátta. Szerencsére csak a szemüvegéért jött, aztán ment is mindjárt.

- Rám hozod a szívbját, kicsi galambom! Na, Isten-Isten!

Rövidet kortyintott, lehet, valóban a torkát kaparta a történelem.

- Ilyen a világ. Akik megcsinálták ezt a sok disznóságot, azoknak semmi se birizgálja a nyeldekölőjét. Hány embernek a gigáján szorították el a szuflát, biztosan több mégis a nyugdíjuk, mint a magáé meg az enyém együtt. Hallott a dülőfelelősről?

- Élet és halál ura volt. Ha ő azt mondta valakire, hogy a nép ellensége, akkor annak vége volt. Undok teremtese a világnak, nekem elhiheti.

- Csak azért kérdezem, mert a minap hallottam tudós ember szájából, hogy a középkorban utcafelelősök voltak. Utcabíráknak is mondhatnánk utólag. Nekik kellett intézniük az ott lakók ügyeit. Hozzá tette azt is, eltartott ez a hivatal egészen a XIX. századig. Félig-meddig demokratikus mázt adott még a feudalizmusnak is. Mondtam neki, nagyot téved. Elfelejtette a dülőfelelőst.

- És? Mit mondott?

- Elismerte. Csakhogy neki már egyirányú volt az utcája. Alulról vitt fölfelé. Ha a föld férgét jelentette föl, annak is vége lett. És a ringlispilt ismeri?

- A bolondkocsit? Minden búcsúban ott volt.

- Ült is rajta?

- Ültem. De mit akar vele?

- Olyan a történelem, mind a ringlispíl. Körbe forog. Hányszor fordult már rá a demokráciára? Mindig a világ megváltásaként üdvözölték, és mindig belerondított valaki. Mindig előállt a legnagyobb demokrata, és visszacsinálta a diktatúrát.

- Jégre tette a demokráciát. Jól mondom?
- Emlékszik rá?
- Erről beszélünk egyfolytában. Nem a mindent befagyasztó jégszekrényt akarja megírni?
- Komolyodjunk vissza. Mintha-mintha azt a hírt verte volna a tanyai szellő, hogy saját nyakára is kötelet kötött, aki a Ferenc nyakkendőjét megkötötte. Erőszakkal ment az Isten nyakára.
- Elképedhetett Szent Péter, amikor meglátta a kapuban. Hát te, Isten borja, hogyan kerülsz ide? Az előbb még a kezeden volt a kötél, most meg a nyakadon hordod? Pusztulj a pokolba, de azonnal! Kezdjük el inkább, mert a mi időnk fogy.
- Szentigaz. Azt vallotta Nemes Sándor, hogy december 2-ára virradó éjjel kint járt a lakása előtti folyosón.
- Őt is üsmertem. Emlékszem rá, Füzesének meg kellett osztani azt a tanyát Nemeséssel. Öregembernek ki kell menni éjszaka, többször is, kiment ő is. Mit látott?
- Azt, hogy Füzesné a kutyákat uszította, de nem az udvaron, hanem a folyosón. Megkérdezte, kire uszítja? Valami dobogást hallott a padlásföljáró tájáról, arra. Körülnézett az öreg Nemes, semmit nem látott.
- Gádor volt az, nem folyosó. Ne felejtjük el, éjjel két óra van. Olyan nagyon nem is láthatott volna semmit. De a kutyák meglátták volna, ha lett volna ott valaki.
- Ne találgassunk, mert le van írva, hogy negyed ötkor érkezett a tanyába Kokas István állatgondozó. Ahogy megérkezett, mindjárt elkezdett kiabálni: segítség, segítség, tűz van!
- Nem maga csinálja ezt az egész cirkuszt? Összevághat ennyire minden szála? Hajnali negyed ötkor ki érkezik? A Kokas. Mert hajnalok hajnalán a kakas ébred leghamarabb?
- Ha nekem ennyi eszem lenne, akkor el se hívtam volna segítőnek.
- Jó, jó, mindenki azt mond, amit akar. Lehet, hogy a tüzet ugatták a kutyák már kettőkor? Ha valaki lett volna ott, akkor nem a gádorból ugatják, hanem oda mennek, és lehúzzák. A tüztől azonban a kutya is fél. Ugat, mert az a kötelessége, de oda nem megy. Csak azt nem értem, miért uszította őket Füzesné, ha mindenképpen ugattak már.
- Na, itt kilukadt a jegyzőkönyv, mert erről egy szó sincsen. Talán nem is uszította, inkább csitította. Az is lehet, a dobogás már az istállóból jött, és nem a padlásföljárótól. A ló is fél a tüztől, és nem nyugszik.
- És ha mégis járt ott valaki? Mert a ló doboghat a tüztől, de tüzet csinálni nem tud. Meglehet, hogy a kutyák ismerték, aki ott járt, azért nem húzták le, de a tűz szokatlan volt nekik.
- Azt vallotta tovább Nemes Sándor, tudomása szerint Füzes a tűz keletkezéséig nem ment el hazulról, mégse ment ki, hogy segítsen eloltani.
- Egész éjjel a szomszédját leste volna Nemes? Gondolom, ő is bement, lefeküdt, és aludt tovább. Ha így lett volna, akkor nagy disznóság lett volna, de én nem hiszem. Abban a tanyában az istálló és a ház egy földél alatt van. Elöl az emberek laknak, hátul az állatok. Kigyullad az istálló, vele ég a Füzesék lakása is, meg a Nemeséké is. Hogy valaki nem megy oltani, pedig benne lakik, azt nekem ne mondja senki. A félhalott is kapja a vödört, és megy vízért.
- Muskó tizedes kinyomozta, hogy Füzes vagyona tizenkét hold szántó. Iskolai végzettsége pedig négy „ellemi”.

- Ennyi lehetett Muskónak is. Nem a földje, hanem az iskolája. Négy ellemi. Mert ha neki a tüzről azonnal a holdak jutnak az eszébe, ahhoz iskolai végzettség kell. De azt tudnia kellett neki, a tizenkét hold kevés a kulákságra. Hacsak nem szorozták.

- Azt is kinyomozta, hogy a Pompás meg a Mirza lovak előtt gyulladt meg az alomszalma.

- Minden lónak van neve, ahogy az ökörnek is. Láttam is én azt a kettőt. Pompázatosan szép ló volt mindegyik. Mintha a mennyország kapujában táncoltak volna, olyan szépen jártak, amíg eke elé nem fogták őket. De ne siessünk, mert nekem előbb meg kell rágnom mindent falatot. Csak utána szabad lenyelnem. Úgy járnék, mint Kis János a mócsingos hússal. Tizenkét holdat mondott? Láthatatlanban mondom, akkor az nem volt még tíz se.

- Van itt magyarázat mindenre. Füzes felesége nevelt lánya volt a Kalaposnak. És Kalapos valóban kulák volt. Varjúnak varjú a fia, kuláknak kulák a lánya, még ha nevelt lány is. Csak a vágányára nehéz ráállítani a passiót, de ha beindul, megy, mint a parancsolat. A lényeg azonban most az, hogy itt van, leírva, Füzes Ferencet 1952. december 3-án 8^h 40^{-kor} őrizetbe vettem.

- Mondja még egyszer: mikor?

- December 3-án.

- Na, te bitang Setét, megint élveztél? Értem az esküvő éjjelén jöttél el, Füzeset pedig neve napján vetted őrizetbe? Előtte este voltak nála, megköszöntötték, ivott is mindenkivel. És arra ébredt, miután egyáltalán el tudott aludni, hogy ég az istálló. Csipkeverő nem tud olyan finom csipkét csinálni, ahogyan ő kicsipkézte az egészet. A tizenkét holdnál azonban álljunk meg még egy kicsit. Az se a Füzesé volt. Mondtam már, nevelt lánya volt Kalaposnak az Annuska, a feleség. Jól viselkedett, szerette őket, és ők is szerették. Kiházásították tisztességgel, és amikor a második gyerekük is megszületett, az özvegy ráíratott tíz holdat. Nem Annusra, nem is a Ferire, hanem a két lányra. Öt hold az egyiknek, öt a másiknak. De se szántani, se vetni nem tud a két kiskorú lány, azt művelte Füzes. Holtig tartó haszonélvezet járt neki. Rá is fizetett. Korán halt meg.

- A felesége volt a hibás. Hiányzott belőle az osztályöntudat. Képes volt cselédként kiszolgálni a kulákokat, még magatehetetlen öregségükben is, ahelyett, hogy hagyta volna őket saját mocskukban elpusztulni.

- Nagyon megtanulta az ígét, legalábbis fölmondani nagyon tudja, de nincsen igaza. Nem magának, az ígének. Nem cselédjük volt, hanem fogadott gyerekük. Kicsi kora óta dédelgették. Azt is később tudta csak meg, hogy nem vér szerinti anyja meg apja a két öreg. Amikor már föltűnt neki, hogy a többi gyereknek fiatalabbak a szülei. Magtalan család volt, ő jelentette a fényességet. Ő adott értelmet az életüknek. Amikor előregedett a mustohája, akkor se dobta ki a szemétdombra, tisztába tette, fürösztgette, etette. Mondta is Terus néni, neki nem volt alkalma egészen kicsi korában babusgatni, pelenkázni, megszoztatni, gügyögni hozzá, ajnározni, mesével megnyugtatni, Annus mégis úgy bánik vele, mintha tulajdon édesanyja lenne. Vagy jobban. Erre maga előhossa az osztályöntudatot? Fojtotta volna meg őket? Dobta volna bele a kútba? Mi különböztette volna meg akkor Setét elvtárstól, meg a Gémes Feritől?

- Vannak olyan gubancok az életben, akármelyik végén esünk neki, akkor se tudjuk kibumbujucolni.

- Mit csinálni nem tudunk?

- A lányom mondta, az első, amikor még kicsi volt. Apa, bumbujucold ki. A madzagot, amivel meg akart kötni valamit, de összegubancolódott.

- Ezt a szót se hallottam soha.
- Addig én se, és azt hiszem, a lányunk se. Minden gyerek jégtörő Mátyás. Ha nem talál, csinál. Apa, bagyibáld meg!
- Az meg?
- Csináld meg. Az áll a jegyzőkönyvben, Muskó Mihály tizedes írásával, hogy *F. hó 2-án a Petőfi TSZCS istállójában lévő alomszalmát Füzes Ferenc 50 éves kulákszarmazású tszcs-tag meggyújtotta. Az istállóban 9 ló közül kettő elpusztult, kettő pedig megbetegedett a füsttől.*
- Mindig tanul az ember.
- Lehet, hogy kilenc ló volt. Nem tudom.
- Az állatorvos jelentése csak nyolcra tud.
- Számított ez?
- Semmit. De nekem föltűnt, hogy Péntek Kálmán államügyész a kihallgatáson még vagyontalan embernek írja be Füzes. Negyvenöt előtt is vagyontalan volt. A téeszcsébe viszont tizenegy kishold földdel lépett be. A tíz hold a két gyereké, az egy hold meg saját erőből való gyarapodás.
- Így lehetett.
- Mégis kulák lett. És ehhez mit szól? Azt vallja Füzes, beteg volt, az orvosok pihenést ajánlottak.
- Göthös ember volt meglehetősen.
- Vigyázat, nem orvosi konzíliumra hívtam. A következő mondat az érdekes: *cselekményemet nem bosszúból, hanem idegességemben követtem el.* Tehát elismerte, hogy ő gyújtotta föl az istállót?
- Meggyőzték. Vagy csak beleírták.
- A rendőrség levelet küld az államügyészségnek: *egyben értesítem, hogy a TSZCS-tagok, valamint az MDP szervezet is, és a dolgozók is helyszíni tárgyalást kívánnak elrendelni.*
- Jámbor óhaj volt. A nép szava Isten szava. Hát még a párté! Dupla istené. Gondolom, első szóra teljesítették.
- Nem akartak a tömegek uszályába kerülni. A szentesi járási tanács nagytermében volt a tárgyalás. Péntek Kálmán államügyész értesítette a megyei bíróság elnökét, hogy ott lesz. A bökkenő azonban az volt, tudhatta-e Füzes, hogy cselekménye rögtönítélő bíráskodás alá esik?
- Honnan tudta volna?
- Olyan szépen föl van öltöztetve a menyasszony, szebb már nem is lehetne. A szegedi megyei bíróság elnöke 1952. december 11-én értesíti az államügyészség vezetőjét: *Igazolom, hogy a 6330/1946.M. E sz. rendeletet, amely a rögtön bíráskodást az ország egész területére a gyújtogatás büntetettét illetően is kiterjesztette, a szegedi törvényszék elnöke a saját területén hirdetmény formájában 1947. évi július 28. napján 1947. EI. IB. 39/376/84. szám alatt megfelelően közhírré tette, s ezt a hirdetményt Hódmezővásárhely város polgármestere a város egész területén és a tanyavilágban - 3327/1949. elsz. sz. értesítése szerint - 1947. évi augusztus 15. napján a szokásos módon közhírré tette.*
- Rend a lelke mindennek.

- Muszáj volt ezt tudni neki? Román Pál jegyzőkönyvbe vallotta 1952. december 12-én a kutasi tanácsházán, hogy Miklós János, a szövetkezet elnöke mondta neki, egyszer már föl akarta gyűjtani Füzes a cséplőgépet is, és utána, cséplés közben a szalmakazlat is. Birkás János meg azt vallotta, hogy szintén Román Pál szerint Füzes azt az utasítást kapta volna, gyűjtsa föl a téesz tulajdonát képező cséplőgépet. Hogy kitől kapta az utasítást? Erre nézve fölvilágosítást adni nem tudok. Fontos dolgokat mindig fölbujtásra követnek el. A sötétben bujkáló ellenség keze a fölbujtó.

- Ebből nekem azt kellene kiértenem, hogy Füzes megrögzött gyűjtogató?

- Nemcsak magának, de az igazságszolgáltatás minden emberének. És a közvéleménynek. Mert nevelő jellege volt ennek, el ne felejtjük. Ha tudta volna, hogy kötél a fizetség, egyszer se próbálkozott volna. Ezt a gubancot is elfelejtette valaki kibumbujucolni.

- Azt azért mondja meg, legyen szíves, mert maga tanult ember, hogy miféle lehetett Miklós János, a szövetkezet elnöke. Én ismertem, de maga nem. Miért nem lehetett őt megkérdezni, miért Román Pál mondja, amit tőle hallott? Birkás János meg Román Pál szavaira emlékszik.

- Nem tudom. Így volt megírva a koreográfiában? És Kokas István, a már említett állatgondozó a szegedi államügyészség szentesi kirendeltségén jegyzőkönyvbe mondta még: *Füzes Ferenc úgy viselkedett, mint egy kulák. Mindig fényes csizmában járt, hátratett kezekkel. A kocsisok úgy hitták: na, jön a Ferenc gazda. Ezzel a cselekményével Füzes nagy kárt okozott nekem, mert mint kocsis elestem a munkakeresetemtől.*

- Mert megdöglött a két lova. Itt kezd ráragadni a kulákság?

- És folytatódott annak rendje szerint. Ferenczi Imre párttitkárhelyettes ezt vallja: *szegény-parasznak álcázta magát, de kulákosan viselkedett. Cseszkó Sándor is ezen a nyomon jár: szegényparasznak álcázta magát, de úgy csúfolták, hogy megy a kulák az istállóba...*

- Na, ebből is lehetett volna Cseszkó-csasztuska! Megy a kulák az istállóba... Itt buktál el, Ferkó! Olyan voltál, mint a kulák, tehát kuláknak kellett lenned. Hagytad volna az örökölt fényes csizmát megpenészedni a kamrában. Most már csak azt kellene tisztáznunk, miért kellett kulákká lennie annak, aki egyébként nem volt kulák, de gyűjtogatott. A törvény csak gyűjtogatóra vonatkozott.

- Nem kéne úgy tennünk, mintha semmit nem értenénk. Megszületett a törvény mindenféle gyűjtogatók ellen, amikor annak volt a szezonja. A háborús fölfordulásban. Elővették akkor is, amikor már nem volt fölfordulás, de lehetett csinálni másikat. A kulákot meg kellett fojtani, ez volt a parancs. Mivel lehet megfojtani? Avval a törvénnyel, amelyiknél nincsen idő játszódásra. Kimondják a kötelet, és mire észhöz tér, föl is kötik. Példa kellett. Elrettentő, földbe verő, rettegést hozó. Erre lett volna jó maga is a kotta szerint, de félre vitte a kórus, nem vált be mégse. Generálozták a bíróságot, újra gyűrűzték a dugattyúkat, hogy tökéletes legyen a sűrítés. Másodiknak jó lett a Füzes. Olyan volt, mint a kulák, és fényes volt a csizmája.

- Értem ám én, nagyon is értem, csak arra voltam kíváncsi, maga is érti-e. Úgy érti-e? Érti? Mert akkor mi csak díszkuláknak kellettünk. Akinek ismertetője nem a gomblukba tűzött kökörccsin, hanem akasztófa. Nekem az a szerencsém, hogy támasznak hányta a lábát az akasztófa tövében a három bíró, és nem lett belőlem díszhalott.

- Rosszul számol, azt hiszem. A három-kettő azt jelenti, csak egy szavazaton múlt, hogy nem tették kötélre.

- Hadd áldjam én akár haló poraiban is azt a hármat, különbség nélkül.

- Akkor is, ha voltak közöttük, akik a későbbiekben már tudták a leckét, és kiosztották a kötelet?
- Ne rakjon mindig mázsákat a lelkekre.
- Az a maga szerencséje, hogy Madách Imre már éppen száz évvel azelőtt megírta Az ember tragédiáját.
- Mégpedig?
- Benne a varázsos mondatot: *Ezúttal a nyakazás elmarad.*
- Benne van?
- De ezt is Lucifer szájába adja.
- Mekkora vipera lakik a maga nyelve alatt? Kimondja a legszebb mondatot, aztán bele is veri a csúfot mindjárt: azt is az főördög mondta.
- Meg azt is, hogy *lásd a hangyát meg a méherajt. Vakon cselekszik, téved, elbukik.* Ez is az ember tragédiája. Hangya és méheraj. Vakon cselekszik, téved, elbukik. Időnként mindig elbuknak valakik, de *az egész kitűzött tervét bizton létesíti.*
- Nagy disznóság, ha azt mondom, tojok az *egészre*? Én csak én vagyok. Engem csak a magam sorsa érdekel.
- Hagyjuk a filozófusokra. Hatalmas csapda, ne essünk bele. Lépünk inkább. Ifj. Kiss József vizsgálta ki a tüzet. *Éjjélig esett az eső, azután szél kerekedett fel. Az egész istálló leéghetett volna. A góré, a sertésól, az istálló, a gépszín, mind könnyen leéghetett volna.*
- Egyik se égett le, de mind leéghetett volna?
- Noha jól megázott mind. Az a szerencsém, maga mindig tudja, melyik sarok hova vág. Ötvenhatban is az volt a főbűn, hogy mi lehetett volna! Egy-két hibbantfejűnek jutott eszébe legfőljebb valami, de eszébe juthatott volna mindenkinek. Miklós János tévesz-elnök szerint éjjeliőr volt a tanyaközpontban Füzes. *Háromszor-négyszer elaludt, szerencséire nem történt baj, de történhetett volna.*
- Nincsen éjjeliőr, amelyik el ne aludt volna már szolgálat alatt. És mindnél történhetett volna valami.
- Különben is eltagadta, hogy apjának 27 hold földje volt, és apósáról se beszélt.
- Mostohaapós!
- Azt például, hogy valamikor az egész környék az övé volt. Az asszony is milyen volt? Meghúzta magát, úgy viselkedett, mint aki a légynek se tudna ártani, de közben arra számított, ha fordul a helyzet, a padolt tanyát meg tudja menteni.
- Tehát ő is álcázta magát. Olyan szépen kitalálták ezt a szót, el ne felejsük. Ezt az asszony vallotta?
- Dehogyan vallotta! Minek azt vallani, amit mindenki tud? Gondolkodnia se kell, ha más gondolkodik helyette. Azt gondolja, hogy ő azt gondolta. Ennél kopogósabb tények már ártanak az ügynek. Azt gondolta, fordul a kocka. Tehát várta, hogy forduljon. Hogy tönkremenjen a nép állama. És közben úgy mutatja magát, mint aki a légynek se tudna ártani. Ha nem is folyt kulákvér az ereiben, mert fogadott gyerek volt, folyhatott volna. Eltanulta a kulákságot. Legalább a padolt tanya maradjon meg. Mert az is az ő öröksége.

- Azt mondom én, most lenne jó abbahagyni az egészet. Akinek maga szánja az irományát, úgyse hiszi el. Nem is érdekli. Legszívesebben fölállnék, és hazamennék. Elég nekem a saját megszabadulásom tegnapi története, mit nyomaszt még evvel is? Elkéstünk vele.
- Egyszer minden megíródik.
- Ja, és minden bor megivódik. Már el is felejtettem.
- December 11-én elmeorvosi vizsgálaton is átesett Füzes.
- Na! Miért nem evvel kezdte? Beletúrtak a fejébe? És mit találtak benne?
- Semmit.
- Üres volt a fazék?
- *Nem emlékezett rá, hogy ő gyújtotta volna föl az istállót. Amikor már kiment segíteni az oltásban, akkor se gondolta, hogy ő gyújtotta volna föl. Csak arra gondolt, hogy ideges lett.*
- Megállni! Nekem lett igazam. Tehát kiment oltani. És ideges lett. Mert egy földél alatt lakott az istállóval. Én is ideges lettem volna, pedig én akkor már börtönben ültem.
- *A kihallgatáson jutott eszébe, hogy ő gyújtotta föl.*
- Őt is meggyőzték. Megmondták neki az egy igaz, üdvözítő, szent igazságot.
- *Nem tudja, a 9x9 mennyi. Azt se, 8x8 mennyi. A 2x3-at tudja, de a 3x3-at nem.*
- Nem tudod az egyszeregyet? Te vagy a gyújtogató!
- *A legkülönbözőbb kérdésekre azt a választ adja, nem tudom. A 10 és az 1 forint is azt mondja, nem tudja. Kijelenti, nem tudja, miért van letartóztatva. Nem tud semmiféle bűncselekményről.*
- A végkövetkeztetés?
- Honnan veszi, hogy az is van?
- Láttam már bírósági tárgyalást. Az ilyesmi megragad az ember fejében.
- *A terheltnél semmiféle idegrendszeri betegség nincs, bár felmerül a tudat beszűkülésének a gyanúja.*
- Megint a gyanúja? Azt azért el kell ismernünk, tudta az elmeorvos a dolgát. A szorzótáblából meg lehet állapítani, semmiféle idegrendszeri betegsége nincsen, csak egy kicsit szűk az esze. És nem veszi észre, saját esze szűkösségéről is kiállítja a bizonyítványt. Lehet arra nem emlékezni, amit megcsinált? Ha bolond lenne, nem emlékezne, de ha bolonddá nyilvánítják, akkor nem lehet fölakasztani. Nem bolond tehát, csak egy kicsit szűk az esze. Akasztófára annyi is elég.
- A rögtönítelő bíróság kihirdeti a halálos ítéletet. Fekete macskává lesz a boszorkány, de amikor belevágják a sarlót, azonnyomban átalakul ő is. Kegyelmi tanácsá válik, és kihirdeti: *A kegyelmi tanács Füzes Ferenc terhelte kegyelemre javasolni nem tartja érdemesnek.* Itt van aláírva a teljes bírói testület, az ülnökökkel és a fogalmazóval.
- Megadták a módját.
- Várjunk csak, várjunk! Ez még csak a bíróság. Ezt még szentesíteni kell. Péntek Kálmán államügyész csak ezután szögezi le: *az elítéltet kegyelemre nem tartja érdemesnek, mert a terhelte személyében rejlő nagyfokú társadalmi veszélyességre, valamint a bűncselekmény tárgyi súlyára tekintettel közrend és köznyugalom helyreállítása szükséges.*

- Ő is megadta.
- Ezután az államügyész eltávozik.
- Ez már tisztára a passió. Ott Poncius Pilátus adta át a zsidóknak Jézus Krisztust.
- Az államügyész távollétében a tanács egyhangúan azt a határozatot hozza, hogy az elítéltet kegyelemre méltónak az államügyész által említett okok miatt nem tartja
- Kergeti a macska a saját farkát? Az államügyész nem tartja méltónak, mert előtte a bíróság nem tartotta, tehát a bíróság nem tartja. És a lezárt boríték?
- Miféle boríték?
- Az én pörömben itt következett a lezárt boríték, amiből kiderült, az egyhangú bírósági döntés mégse volt egyhangú.
- Mostanra mindenki megtanulta a leckét. Mondom, elbeszélgetés után vagyunk. Ugyanazok is itt vannak, akik magánál még nem látták megalapozottnak a vádat. Ellenben van jegyzőkönyv az elítélt halálbüntetésének végrehajtásáról.
- Borítékban?
- Csak magában. Mezítláb.
- És maga el merte olvasni?
- Ha erre ment ki a játék.
- Jó kis játék, nem mondom.
- Jelen van: a megyei bíróság elnöke, az államügyész, a többi bíró, a megyei bíróság orvosa, a kórházi segédorvos, az ÁVH. főhadnagya, a szentesi rendőrkapitányság részéről valaki, a szentesi városi tanács VB-elnöke, és a jegyzőkönyvvezető. A tanácselnök kihirdeti az ügyben hozott halálos ítéletet, és az elítéltet az ítélet végrehajtására az államügyésznek átadja.
- Na, Ponciuskám-Pilátuskám, hiába mostad kezeidet, visszakaptad.
- Az államügyész fölhívta az ítéletvégrehajtót, a halálbüntetést hajtsa végre.
- Elvégeztetett.
- *Az ítélet-végrehajtás 17.37 órakor megtörtént, és 17.50 órakor orvosszakértők jelentik a tanács elnökének a halál beállítását. Ezután fél óráig a halott a bitófán függve maradt.*
- Tizenhárom és fél perc. Addig füttyülhetett a talpa alatt a szél. Így is túllépte a tisztelt bíróság a törvényes munkaidőt.
- Megdolgozott a teljes napidíjért. Itt van az elszámolás. A két orvosszakértő részére egyenként 100-100 forintot, összesen 200 forintot utaltak ki. Az ítélet végrehajtásánál jelen lévő orvosok fejenként 40 azaz negyven, összesen 80 azaz nyolcvan forintot kaptak. A négy ülnök napidíja és ételmezési költsége 250,-; a tanács kiszállási díja és ételmezési költsége 157,70; a tanú díja 43,80; a kirendelt ügyvéd díja és ételmezési költsége 51; szakértői díj az elmeállapot megállapításakor 200,-; az ítélet végrehajtásakor 80,-; a tárgyaláson való jelenlétéért 54,50; az ítéletvégrehajtó költsége 490,-; az orvosszakértők úti- és ételmezési költsége 114,40; a tanúk költsége 166,40; az összes költség 1625, 30 forint.
- Jól van ez összeadva? Szegény Ferkó! Ennyibe kerültél az államnak. És meg se dolgoztál érte.

- Legtöbbet a hóhér kapta. Egyedül ő a nélkülözhetetlen, Nála nélkül nincsen előadás. Mindez történt tehát 1952. december 12-én. Több mint egy hónapra rá, 1953. január 23-án keresi Füzesné a férjét. Semmi hírt nem kapott, azt se tudja, hol van. Az ítéletről és ruházatának hollétéről kér értesítést.

- Nem tudta, hol van, de sejtette. Ha már a ruhája a kérdés, akkor biztosra vehette, nincsen már, aki viselje. Egy hónapig tulajdon felesége se tudta, mi történt vele? Mert hiába hangoztatta az államügyész, hogy a téesztagok is kérnék, meg a párt is a nyilvános tárgyalást, a helyszínen nem lehetett.

- Rá egy hétre utasításért folyamodik a közvádoló, *a ruházati tárgyak* a szentesi járásbírószági börtönben vannak, hová küldje azokat? Az államügyészszég értesíti Füzesnét, személyazonosságának igazolásával a *ruházati tárgyakat* átveheti a járásbírószági börtönben.

- Lehet egy kérdésem?

- Akár ezer is.

- Mit jelent a közvádoló?

- Jól megfogott. Nem tudom. A mai bírószági tárgyalásokon az ügyész a vádoló, de itt az ügyész államügyészszékként jön elő.

- Azt hittem, mindent tud.

- Ezt se tudom, meg sokat még, de egy valami azért eszembe jutott. Mintha vissza akarnák államosítani az ügyészszéget.

- Hogyan?

- Állami gondnokság alá akarja helyezni az új kormányzat. Mert mégiscsak lehetetlen az, hogy a független királyi bírószág mintájára létrehozott független magyar bírószág mellett az ügyészszég is független legyen.

- Nekem ebből a fajtából Péntek Kálmán bőven elég volt. Slussz-passz, vége.

- Még nincsen. Zárólap is van még. Szegeden kelt, 1953. augusztus 7-én. *Füzes Ferenc szentesi lakos dossziéját 79. oldalszámmal irattárbahelyezés végett lezártam, mivel nevezettet halálbüntetésre ítélték.* Aláírás: *Kerek István főhadnagy.*

- Mit keres még itt is a főhadnagy? Nem bírószági iratok ezek?

- Meg kellett vizsgálni, hogy rendben van-e benne minden.

- Volt rá majdnem nyolc hónapja. Megvárták, hátha föltámad?

- Jó munkához idő kell.

- De a hitványhoz is. Nekem ne mondja, hogy a bírószág aktáit főhadnagynak kell szálára szedve irattárba helyezni. Milyen bírószág mondta ki az ítéletet?

- Most én mondom, sasnak való szeme van az úrnak. Tömörkény István elsütötte már. A szegedi megyei bírószág, mint rögtönítélő bírószág a 0072/1952/2 szám alatt, a Népköztársaság nevében.

- Külön indoklás?

- Le van szúrva itt is az eszmei lándzsa. *Ez a vádbeli eset, és az ezzel kapcsolatos ítélet szolgáltatson tanulságot mindenki számára az osztályellenség, különösen a kulákság aljas támadásainak felismerését és leleplezését illetően, legyünk éberek, mert a szocialista építéshez ez a követelmény feltétlenül szükséges.*

- Erre nem mondja, hogy jó vezércikk lett volna az aznapi újságban? Azért kellett Füzesnek meghalnia, hogy éberségüket mindenáron bizonyítsák?

- Eltalálta.

- Azt se értem én, hogyan nincsen benne, miképpen gyújtotta volna föl Füzes az istállót.

- Precíz volt Setét elvtárs kottája, benne volt az üveg vörös borban ez is. Úgy látszik, átlapoztam. Bement éjnek évadján az istállóba, miután odakint elvégezte a dolgát, és bent pipára gyújtott. A bűnjeljegyzék szerint lefoglalva a pipa. Ugyanavval a gyufával gyújtotta meg a Pompás meg a Mirza előtt az almot, amivel a pipát. Nedves volt a szalma, és ráadásul az egyik ló az egyik végében volt az istállónak a másik meg a másikban.

- És arról egy szó se, milyen hosszú volt a gyufa? Kétméteres? Remélem, ott van a bűnjelek között a két méter hosszú gyufaszál is. Szavát ne felejtse, pipát mondott. A legjobb pipa se fog tüzet első szóra. Előtte esett az eső, nyirkos a dohány is. Szipákolni kell, mire meggyullad. Parazsat szoktak rátenni parasztkénnál inkább, mert a gyufa még mindig kincset ért. Tudok embert, aki hittelt állítja, náluk éles bicskával négyfelé hasították, hogy tovább tartson. Neki azonban nem a pipa a fontos tovább, hanem az, hogy elballag a gyufával a Pompás elé, meggyújtja a szalmát, aztán átballag Mirzához, ott is meggyújtja. Lehetetlen, hogy a bűnjelek között ott ne volna a skatula gyufa.

- Nincsen róla egy szó se. Égett kukoricacső sincsen. És a fényes csizmáról is csak annyi, hogy abban járt.

- Pedig a csizma is fontos. A vagyontalan embernek hétköznapi használatra nem tellett rá, az biztos, még akkor se, ha hirtelen kulákat csináltak belőle. Az apósától örökölte. Neki lehetett, mert volt földje bőven, és a birtokhoz járt a fényes csizma is. Legalább annyira, mint a féderes kocsi. Amikor misére ment, hadd lássák! Beszédes csizma volt, még nyikorgott is, amikor lépett benne. Erre mondták, nincsen kifizetve az ára, azt követeli. Meghalt az após, a legszebbet fölhúzták a lábára, hogy a másvilágon se jusson kódis sorsra. Eltemették benne, de ott lógott még a szögön másik két pár, vagy három. Azért a szögön, hogy az egér bele ne fialjon. Kidobni? Nem lehet. Cigányoknak adni? Ha bolondok lettek volna. Ha nagy volt Ferkónak, szalmacsutakat tett bele, ha meg kicsi, beáztatta, és kisámfázta. Amikor a feje tönkrement, még nem dobták el a szárát, újra megfejeltették.

- Emlékszem rá, talán a Parasztpártnak volt a jelszava a háború utáni választáson, hogy egy mázsa búzáért egy pár csizmát.

- Mondtam az elején, rátarti volt, illet is hozzá. Nem volt arra ráírva, hogy mostoha apósa lábára mérették.

- Ha már ennyire szakértővel áldott meg az Isten, kérdeznék még. Ott van a két legszebb ló, a Pompás meg a Mirza. És mellette még hat vagy hét. Bemegy hozzájuk az egykori éjjeliőr. Tessék mondani, hol volt közben a későbbi? Mert Füzeszt leváltották. Megegett, hogy elaludt. Oda megbízható ember kellett. Hol volt most a megbízható ember?

- És maga engem mond szakértőnek? Ezen én fönn se akadtam. El nem tudom képzelni, hol volt.

- És éjszaka volt. Töksötét. Az istállóban semmit nem lehet látni. Előbb meg kell gyújtani a viharlámpát.
- Gondolom, meggyújtotta, csak azt nem kellett bevallania.
- Egyetlen szál gyufa a szereplő csak!
- Minden ló rá figyel. Bejött valaki, gyufát gyújt, hogyan figyelne? Megismeri mind, hiszen azelőtt ő vigyázott rájuk minden éjjel. Beszédes viszonyban volt minddel. Végignézi, hogyan szutyakol a pipával. Azt is nézi, hogy meg akarja gyújtani ugyanavval a gyufával Pompás alatt a szalmát. Gondolom, nem a faránál, mert ott nedves szokott lenni. Lehet, hogy elől se volt a legszárazabb, tehát időbe tellett. Pompás föltétlenül ismerte, ezért elviselte, hogy bemegy a saroglyához, ahol a széna is szokott lenni. Talán azt is elviseli, hogy égő gyufával megy be, ámbár ez már bizonytalan. Lehajol a kicsi lánggal, és meggyújtja. A lába előtt, vagy a hasa alatt. De attól kezdve oda a barátság! Pompás elkezd táncolni, még akkor is, ha a legjámborabb ló a világon. Hogyan jön ki onnan Füzes Ferenc? Kijött. A még mindig égő gyufával! Elballag Mirzához. Mirza már tud mindent, látta, mi történt Pompás előtt, érzi is a füstöt, de példásan viselkedik, és beereszti maga elé, hogy ott is leguggoljon ugyanavval az égő gyufával, és tüzet szuggeráljon. Mirza is ló azonban, fél a tűztől, ő is táncot jár. Biztosan dobog is. Füzes innen is kijön, bemegy, és lefekszik? Nem uram, nekem elhiheti, ezt nem tudja megtenni.
- Pedig tűz volt, ez az egy biztos.
- Meg az is, hogy nem Füzes gyújtotta meg. Az a lódobogás, amire a kutyák annyira ugattak, az valóban megtörténhetett, de más volt a tettes.
- Idegen nem mert volna bemenni a lovak közé.
- Egyrészt nem biztos, hogy annyira idegen volt, bár mentsen Isten, hogy bárakárkit is beáztatni akarnék utólag is. Nem lehetett éppen az új éjjeliőr? Hátában Setét elvtárs pisztolyával? Bement, de nem a lovak elé, a hátul lévő szalmát gyújtotta meg.
- Maga mondta az előbb, az hugyos, nem fog tüzet.
- Száraz csóva megteszi. Meggyújtja, először Mirza mögött, mert az van legbelül, aztán Pompás mögött. Fontos a sorrend, hogy belül kezd, és úgy megy kifelé, mert ha nagyon jól sikerülne, elzárna maga elől is a menekülés útját. Tehát rossz a Setét-recept, amely szerint először a Pompás alatt gyújtotta volna meg. Mire kimegy, már ugatnak a kutyák, de nem őt kergetik, a tüzet érzik. Avval vannak elfoglalva. Ehhez mit méltóztatik szólani?
- Száz ávos veszett el kendben.
- Vagy legalább egy Setét elvtárs?
- Választhat kedvére. De a Gémet ki ne felejtjük!
- Hát akkor, kedves uram, köszönöm a találkozást. Végeztünk is, és a borból is maradt.
- Kár lenne elsietnünk a dolgot. Mondtam már, precíz ember volt Kerek főhadnagy, később ide csatlakoztatta az összes fejleményt. Füzesné később rehabilitáció iránti kérelmet nyújtott be.
- Szerintem azt se tudta, mi az a rehabilitáció. És még mindig Füzesné a neve?
- Ördöge van kendnek, Marosi Endréné, abból is özvegy.
- Csak nem bitófán fejezte be Marosi is?

- Magának kéne jobban tudnia. Azt mondta, harmadik szomszéd volt a tanyájuk.
- A Marosi nem a mi fajtánkból való, az biztos, de az nem biztos, hogy ő költözött be a gyújtogató tanyájába.
- Itt már az is le van írva, hogy mi volt a szövetkezet neve. *A szőkehalmi Petőfi TSZ-ből vitték el a férjemet. A boltban, a hangosbemondóból tudtam meg, hogy fölakasztották. Két kiskorú gyerekemmel éppen ott voltam. Akkor kérdeztem meg, hol van eltemetve. Azt felelték, a szegedi orvostudományi intézetbe adták. Ott végezte szegény, pedig soha nem volt beteg.*
- Szegény asszony! Meg a szegény két kiskorú gyerek! Ez magának igazság?
- Vegyük már végre tudomásul, a bíróság nem az igazságot szolgálja, hanem a jogot.
- De azt is megsértették. Addig toldozták-foltozták, amíg a nincstelen emberből kulákot nem csináltak. És nem a bíróság hozta meg az ítéletet, hanem az államügyész. Miután Isten tudja, hányszor elment telefonálni, hogy főnökei parancsához tudjon igazodni.
- Nem lenne szép, ha összekevernénk valamiket. A maga pörében járt telefonálni és egyeztetni, de nem az államügyész, hanem a tanácsvezető bíró.
- Akkor is az államügyész kezében volt az ítélet. A bíróság csak rábiccentett. Majdnem leesett a feje bele, akkorát biccentett.
- Ne tessék féltetni azt a fejet. Bele van teremtvé a bíróságba. Ahogy a karéjozó magyar huszár a nyeregbe. És azt tudja, minek nevezték el a hangosbemondót?
- Nem.
- Pléhkurvának.

A harmadik tükör

A nagy szovjet példa alázatos és erőszakos követése termelte nálunk a kulákságot, és a kulákpöröket is. Nem tudhatom, odaát maradt-e valaki a háromnegyed évszázad alatt, akit érdemes lett volna rehabilitálni az akkori megnyuvasztások miatt, hiszen a veteránok közül is eltűntek azok, akik még látták Lenint. Nálunk is kevés van már, nem az érintettek rokonságából, inkább az elkövetők felelősségre vonhatósága tekintetében. Ahogy a vad nyilásból igen sokszor lett még vadabb kommunista a háború után, az összeomlás is meg tudta tenni ugyanezt. A bírák és államügyészek neve még elő-előkerül, magukba roskadt szerencsétlen öregek vonszolják álcájuk alatt magukat. Nem is hallottam róla, hogy bárkit is elmarasztaltak volna akkori ítéletei miatt. Az ötvenhatos vérbírák is tisztességgel nyugdíjat kapnak, legföljebb lelkiismeretük háborog, ha maradt még nekik. A besúgókkal van elfoglalva a ma embere. Nem mind, kezd ez is unalmas téma lenni, bár a primitív álnevek alatt meghúzódó meztelen csigák nyálkája undort vált ki a legcsöndesebb emberben is.

Mit tehettek volna? Legtöbbjüket beszorították, valami bagatell ballépésük végzetes következménye lett, hogy rendre jelenteniük kellett valakiről valamit. Igen sokszor semmitmondó jelentések voltak ezek. Áldott jámbor emberekből csinált a rendszer ellenséget magának, nem is akartak, és nem is tudtak volna ártani. Azért viszolyog a beépített spionoktól a hétköznapi ész, mert ezer alkalmuk lett volna odasúgni, figyelj, komám, nekem jelentenem kell rólad. Talán nem fertőződött volna el örök időkre szóló fekély az akkori barátság. Állítólag külföldön szépen megcsinálták ugyanezt, nem tudni, miért nem gyűrűzött át hozzánk is a példa. Az a legfurcsább, hogy az utóbbi hetekben-hónapokban a legtöbb besúgó valamilyen dicsőség révén hatalmas cikkekben - régen úgy mondtuk, beöntésekben - szerepel az újságban. Akik írják, biztosan nem tudnak múltjukról, akik viszont tudják, egyre inkább nem értik.

A lényeg azonban, ott kanyarodtunk el a mi gyalogútunkról, hogy lejárt már korszakunk legaljasabb cselekedeteinek is a szavatossága. Azt számon tartja a történelem, hogy keresztre feszített emberekkel volt kirakva a birodalom országútja, meg is tanulják a gyerekek az iskolákban, el is borzadnak rajta tisztességgel, és megvan a véleményük Néró fáklyáiról, de hogy akár kirakhatták volna akasztófákkal a mi országútjainkat is a demokráciából elvadult legocsmányabb diktatúra nagyobb dicsőségére, arról szinte szó se esik.

Talán majd kétezer év múlva.

Harmadszorra is elhívtam a levéltárba Jusznák Jánost, mind a két botjával. Azt hittem, megismétlődik a vonakodása, de még csak nem is neheztelt érte. Mintha beleszokott volna.

- Talált megint valamit?
- Találtam.
- Kötelet is?
- Egyszerre kettőt.
- Két nyaka nőtt valakinek?
- Monstre pör volt. Harminc ember a vádlottak padján, mind a maguk vidékéről való.
- A Bohó lenne, meg a Faragó?
- Az első kettőt eltalálta. Tud róluk?

- Csak annyit, amennyit még beszéltek róla, amikor kiszabadultam. Biztosan mondtak volna többet is, de nem akartam én belekeveredni újabb históriákba. Maga idézte a főnökeim véleményét is, meghúztam magamat, amennyire engedték. Haza csak látogatóba jöttem, amikor ügyes-bajos családi bonyodalmakat kellett eligazítanom. Jöttek volna rakásra a régi cimborák, de megüzentem nekik, hagyjanak még gyógyulni. Aztán az lett belőle, aminek törvény szerint lenni kellett: szépen, sorban elmentek a föld alá, akik tudtak volna mondani bármit is.

Fölolvastam előtte a harminc nevet. Szép csapat, ez volt az első nyilatkozata. Néhányat ismert közülük név szerint, vagy inkább csúfnév szerint, de sokról semmit nem tudott.

- Ha már ide citált, legalább lesz annyi hasznom, magától megtudom, mi történt velük.

- Tőlem ugyan nem! A magasságos bíróságtól legfőljebb.

- Nem az ügyészségtől? Abban maradtunk, a bíróság kitanulta a törvényt, csak ráütött a fejével.

- Bírósági tárgyalásnak álcázott államügyészi ítélet. Így jó?

- A legjobb. Ámbár nekik, Isten szerencsétlen báránykáinak ez volt a legrosszabb. Mondjuk inkább Setét elvtárs ármánykodásának.

- Termelnie kellett, szorította a szovjet történelem. Ha ott volt fehér-gárda, akkor nálunk is lennie kellett. Ki-kitette esténként az üveg vörös bort az asztalra, elénekelgette a Passiót, és reggelre kelvén letette főnöke elé a megdönthetetlen bizonyítékokat. Semmi más dolga nem volt az igazság embereinek, csak hozzá kellett igazítaniuk a soha meg nem történt valóságot.

- Valami vigéc-féle volt az a Bohó. János talán?

- János volt akkor a világ, meg Jóska, István, Mihály. Nagykereskedő. Tehát kizsákmányoló.

- Ezt mondja, vagy olvassa?

- Olvasom. A vásárhelyi és az orosházi kulákokkal szervezkedik a kizsákmányolásra épült kapitalizmus restaurálására. Ki is lóg a lóláb mindjárt, a vádirat is kimondja, hogy az oroszországi „Fehér Gárda Mozgalom” volt a minta. Fegyveres felkelésre készült.

- Vagy szélhámós volt, vagy beteg. Fantasztá. Mikor játszódtott le az ő ügyük?

- A pontot 1951. január 11-én tették ki, akkor született meg az ítélet. A vádirat 1950. december 2-án keletkezett.

- Akkor maga most jól összekever mindent. A Fűves ügye később volt.

- Nem én keverem, hanem a történelem. Az én fejembe később lőtte be. Amikor a maguk viselt dolgait bogarásztam, akkor akadtam rájuk.

- Nekem különben mindegy, csak azért szoltam, hogy ne menjünk el szó nélkül mellette. A Faragónál hagytuk abba.

- Két Faragó volt. Az egyik István, a másik Bálint. A Bálinttal egyezett meg, hogy a tanyáján átad neki egy szobát.

- Maga érti ezt? Miért tanyára tették át ezt is? Annyira szerették a tanyát?

- Annyira nem ismerték. Csak azt látták benne, hogy ott el lehet bújni a világ elől. Most is tanyán rendezik be a pancsolt borok birodalmát is, elásva a tankállomások előregedett benzintartályait. Belerakják a búzadarát, a műtrágyát meg a cukorszirupot, egy-kettőre olyan bor lesz belőle, attól tántorog a fél Alföld. Az olajfodrászok is tanyán dolgoztak.

- Mit lehet az olajon bodorítani?
- Olajszőkítők. Nem hallott róluk?
- Dehogynem. Avval van tele minden újság. Úgy tűnnek el a vasúti szerelvények, háztartási tüzelőolajjal megrakva, mintha másvilági lények vitték volna át más világrendszerekbe.
- Na, itt még csak az elején tartunk. Egyezsége lépett a Bohó Nagy Ferencel.
- A katonatiszttel?
- Ismerte?
- Csak hallomásból. Mire egyezkedtek?
- Ő volt katonatiszt Horthy alatt, vegye kezébe a fegyveres felkelés előkészítéseként induló kiképzés megszervezését.
- Mit akartak valójában?
- Csak azt tudom, amit mond róluk az akta. Úgy tervezték, hogy csatlakoznak az amerikaiak és a velük tartó jugoszlávok által várható támadáshoz.
- Tehát megint csatlakozásról van csak szó. Mert a magyar csak csatlakozni tud az átkos Nyugathoz.
- Kéretik tisztelettel nem sietni. Ha nem jönnek az amerikaiak, és nem jönnek a jugoszlávok se, mert elalussza az alkalmat a láncoskutya, akkor önállóan döntik meg a fönnálló hatalmat. De ehhez meg kell erősödniük.
- Ezt szolgálta tehát a katonatiszt. Laktanyákban?
- Különböző kuláktanyákon. Este és éjszaka.
- Nincsen az a tanya, amelyiknek szomszédja ne lenne.
- És ha benne volt a szomszéd is?
- Annak is van szomszédja. És tudja, mikor megy el, mikor jön haza. Nem különös kíváncsiság hajtja, csak az egymásrataltságból következik. Ha az egész határ minden tanyája benne van, akkor még több a szomszéd, aki csupán megfigyelője az eseményeknek. Annyi szomszéd közül lehetetlen, hogy ne akadna meztelen csiga is.
- Föladom. Maradjunk a betű mellett. Nagy Ferenc az esti és éjszakai órákban a Horthy-hadsereg szolgálati szabályzata és harcászati szabályzata szerint képezte ki az embereket, és térképolvasást is tanított.
- Szolgálati szabályzattal nem lehet megnyerni egy fölkelést.
- Pisztolykezelést mutatott be Bohó 1950 tavaszán.
- Pisztollyal se lehet.
- Faragó Istvánnal együtt vezetve 25-30 fő részvételével hadgyakorlatot is tartott.
- Jó nagy lehetett az a kuláktanya.
- Udvara is van a tanyának, és lucernaföld is van mellette. Én mondjam magának?
- Csak azért szóltam.
- Két részre osztották a csapatot, az egyik támadta a kútát, a másik védte.
- És a kút végül megadta magát?

- Ki volt mondva, hogy az a kút nem kút, hanem rendőrőrs. Gyakorlaton minden lehet. Ahogy a gyerek játékában is lehet bűgő röptülő egy fadarab is. Ha a csapat egyik fele lehet ellenség, akkor a kút is lehet rendőrség.
- Minden hadgyakorlat zajjal jár. Azt se vette észre a szomszéd? Aztán?
- Motorbiciklire ült Bohó és Faragó, elmentek a Dunántúlra.
- Minek?
- Rejtekhelyet kerestek a katonaszökevényeknek. Vagy a körözött személyeknek.
- Huha! Nagyban ment a rongyrazás.
- Jártak Németbányán, Balatonalmádiban és Balatoncsicsón. Csicsón akarták elrejteni a tizenötödik vádlottat, Szalma Kálmánt, amikor még csak katonaszökevény volt, és nem vádlott. Fegyveres próbariadót rendelt el 1950 májusában és júniusában Faragó Bálint tanyájára. Mintegy 14-15 személy jött el elsőre, de a másodikon már 150 ember előtt mondott beszédet Bohó. Hamarosan eljön az idő, amidőn fegyveresen átveszik a hatalmat.
- El is hitte mind a százötven?
- Nem tudom. Tömegpszichózis is van a világon. Be lehet hergelni a tömeget.
- Én csak azt mondom, ahogy nem lehet belelátni egy emberbe se, százötvenbe még nehezebb.
- Május végén lefogta a rendőrség a kulcsfigurát, Faragó Istvánt.
- Valaki mégiscsak köpött?
- Fegyverrejtegetésért.
- Megtalálták nála az egyszem pisztolyt?
- Résen volt Bohó. Nem menekült el, hanem fegyveres riadót rendelt el újra. Ki akarták szabadítani Faragót. Erre csak azért nem került sor, mert Faragót időközben a rendőrség szabadlábra helyezte. Maga is elment a riadóra.
- Jól váltott Setét elvtárs agya. Így kitalálni!
- Lehetett ez igaz is. Alapítványuk is volt. Ma mondanánk alapítványnak, akkor csak gyűjtöttek. A szervezőktől és a tagoktól 19 ezer 400 forintot szedett össze Bohó, ebből vettek három motorbiciklit, különböző útiköltségeket fedeztek, és Nagy Ferenc előadói tevékenységét is díjazták. És ebből élt maga Bohó is. A szervezet saját bélyegzőjével ellátott nyugtát adott minden fillérről. Kék alapon fehér kereszt, ez volt a pöcséten, a csonka-Magyarország körvonalában.
- Tehát azonnal országos szervezet lettek volna?
- Voltak vagy nem, nem tudom, de ezt írják róluk. Ha a Dunántúlra is elért a kezük - ha elért egyáltalán! -, akkor alapvető szervezeti szempontjaik biztosan voltak. Bohó föl akarta venni a kapcsolatot az USA követségével is.
- Ha lúd, legyen kövér? Nem akarom elhinni, hogy a tanyai ember odáig bátorodik.
- Levelet küldött Faragóval és Naggyal. El is indultak vele, de útközben fölbontották. Kiolvasták belőle nagyra törő terveit, fölágaskodott bennük az öntudat, és Nagy Ferenc kijelentette, ő nem lesz ugró deszkája senkinek. A levelet megsemmisítették, és hazajöttek.
- Lehetett ez is igaz is, meg nem is. Bőrüket is menthették, ha ezt vallották. Tegyük föl, valóban megdönteni akarták a fönnálló rendet. Az egyszem pisztollyal?

- Gyöngye pontja lehetett a nyomozásnak. Bohó maga ment föl egyszer Pestre, kapcsolat-fölvétel céljából, de a kapcsolat nem jött létre. Útközben azonban lebukott. Házkutatást tartottak lakásán, és találtak egy darab 7.65-ös pisztolyt, egy darab 6,35-ös pisztolyt, töltött tárral.
- Megtalálta, aki oda tette? Úgy szokott ez menni. Azt tessék nekem megmondani, a mostani napokban hogyan nem tud a rendőrség megtalálni sokkal veszedelmesebb bűnözőket. Előnti az országot a terrorizmus, néha-néha megtalálják az elkövetőt, de csak a balekját.
- Valóságos arzenál volt. Egy darab orosz mintájú géppisztolyt is találtak, és egy darab német mintájút is. Két darab kézigránátot is.
- Krumplipuskát nem? Azokat a bizonyos hadgyakorlatokat söprűnyéllel rendezték? Amikor a kút volt a rendőrőrs.
- Faragó István önként jelentkezett 1943-ban a Horthy-hadseregbe, tiszthelyettes-képzőre.
- Nagy plecsnit érte Setét elvtársnak. Mi mindenre gondolt!
- A háború Nyugatra sodorta, amerikai fogságba esett.
- Ecc-pecc, kimehetsz alapon kiszámolta, hogy nem szovjet fogságba esik, hanem amerikaiba? Mert, ugye, olyan világ volt, szabadon választhatott mindenki. Neki bűdös volt az orosz, édes az amerikai.
- Amikor hazatért, befurakodott az EPOSZ-ba.
- Várjon csak! Mi is volt az?
- Találgatni tudom csak én is. Egyesült Parasztfiatalok Országos Szövetsége talán? Kommunista irányultságú volt.
- Tiszta sor. Egyszer az amerikai fogságra jött ki a cérnára, cinegére, most meg a kommunis-tákra.
- Meg is választották titkárnak.
- Megint előállt tehát a régi kotta. Az ellenség köztünk van, belülről akarja szétmorzsolni a pártot. Rajkhoz nem volt köze?
- Rajk akkor már a világon se volt. Nem akarták fölmelegíteni az ügyét, de mindent elkövettek, hogy a nóta meg ne álljon. Beépült a fiatalok szervezetébe, nyakába akasztotta a kolompot is, de csak azért, hogy megakadályozza a fiatalok demokratikus nevelését.
- És senki észre nem vette, hogy kilóg a lóláb?
- Amikor lólábból áll az egész rendszer? Itt van a vádirat és az ítélet másodpéldánya, az összes függelékkel. Érdeemes figyelni minden mondatra.
- Könnyen beszél. Mire másra figyelhetnék?
- *A demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetése miatt jogerősen halálra ítélt Bohó János és Faragó István életben történt megvizsgálásáért és az ítélet végrehajtásánál való jelenlétéért dr. Kovács Sándor bírósági orvos részére 2x14, azaz 28,- Forintot, a 45000/1948. I. M. sz. r. 1. §1. táblázat 10. pontja alapján; 2x40 azaz 80 Forintot állapítok meg a 70041/1947. I. M. sz. r. b/ pontja alapján. Ugyanennyit dr. Gaál részére.*
- A jó munkát meg kellett fizetni. Ha a két orvos meg tudta állapítani, hogy mindkét embert halálra támogatta a kötél, és erről írásbeli jelentést is készített, akkor ami járt, az járt.

- Szabott ára volt a halálnak. Levél ment a Törvényszéki Orvostani Intézetnek is Szegedre 1951. március 30-án.
- Kitalálhatom? Bohó János és Faragó István holttestét tudományos célra elküldték.
- Hajszálla ez áll benne. Papírtakarékosság is volt azonban, ugyanerre a lapra gépelték az Igazságügyminiszter úrnak szóló levél másolatát is. Dr. Rutai Vendel á. ü. jelenti, hogy *a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének büntette miatt jogerősen halálra ítélt Bohó Jánoson és Faragó Istvánon az ítélet a mai napon végrehajtatott.* A dátum ugyanaz.
- De közel jártam én is ehhez. Tehát először elküldték, aztán jelentették? És a többi huszonnyolccal mi lett?
- Megkapta mindegyik a maga porcióját. A bűnök felsorolásánál derül ki, a két vezér beszervezte a székkutasi rendőrörs szinte minden tagját, három szakaszvezetőt és egy rendőrtizedest.
- Ismét bebizonyították, hogy az ellenség belülről támad.
- Faragó István februárban részt vett Kocsonya György lakásán szervezett összejövetelen, amelyen Amerika Hangját hallgatták meg. Kocsonyát is elítélték. Már hallgatni se szabad? Tatár Imre lakásán szintén házkutatást tartottak, és találtak egy darab villámgéppuskát töltött tárral, négy darab kézigránátot, egy darab forgópisztolyt töltényekkel, két darab katonai puskát, egy darab géppuska-hevedert 50 darab tölténnyel, és 373 darab puskatöltényt.
- Szépen gyarapodik a hadi készlet. A háború után biztosan össze lehetett szedni ennél többet is, és akinek akármilyen kedve volt gyűjtögetni, meg is tehetette, de segíthettek az elrejtésben itt is a megtalálók. Ők tudták legjobban, hol kell keresni. A géppuska-hevedert például a szalmazsákban. Géppuskahevederen édes a pihenés.
- A személyre szóló felsorolások közé itt-ott bedugva újra meg újra előjön a mozgalom végső célja. Nemzetiszocialista rendszer létesítése Magyarországon. Az összes kommunistát külön bíróság elé kell állítani, a zsidókat Magyarországról eltávolítani.
- Nyilas karszalagot nem találtak?
- Nem.
- Micsoda mulasztás!
- Ne tessék humorizálni. Életről és halálról van szó most is.
- Én meg a humor? Ne tessék viccelni.
- Szitás János összesen hét 20-as csoportot hozott létre Vásárhely tanyavilágában. Koncz Ferenc beszervezte a kiskiráltsági őrs parancsnokát, a rendőr-őrmestert és a szakaszvezetőt, és többször hallgatta Amerika Hangját. Konczéknál is találtak egy darab vadászpuskát, két doboz puskaport, két darab aknajutacsot...
- Micsodát?
- Jutasi őrmester lehetett a megtaláló, és ez annyira bele ivódott, a gyutacsot is jutacsnak írta. És hetven darab különböző töltényt is találtak.
- Sörétet egy darabot se?
- Mihez kellene a sörét?

- Koncz ezek szerint vadászott. Ha igaz egyáltalán a vadászpuska. Maga csinálta a töltényt, megtöltötte a hüvelyt puskaporral, lefojtotta, belerakta a sörétet, és lezárta. Ehhez kellett neki a két doboz puskapor.
- Mostantól kezdve váltakoznak a vádpontok a puskák és Amerika Hangja között. Elásva találták meg az egyik vádlott katonai puskáját, 50 darab tölténnyel. A másik részt vett a Fehér Gárda egyik összejövetelén, amelyen az előadás elmaradt, mert az előadó nem jelent meg.
- De meghallgatta volna!
- Megint egy ideológiai alapvetés. Cél volt még a magántulajdon védelme, és a vallásszabadság biztosítása.
- Maga itt nem állna meg?
- Éppen megállhatok.
- Vád volt tehát, hogy a vallásszabadságot akarták *biztosítani*. Hogy a maga kedvelt szava ki ne maradjon megint. De akkor azt a vallásszabadságot más valakik mégse akarták *biztosítani*! Benne volt az alkotmányban a vallás szabad gyakorlása. Aki az alkotmányban foglaltakat biztosítani akarta, az tehát alkotmányos bűnöző volt?
- Ne tessék engemet provokálni. Folytatódik a házkutatás, és a fegyverek megtalálása.
- Aki keres, talál.
- Az egyik lakásán két darab csőre töltött pisztolyt, és két darab kézigránát találtak.
- De nagyon tetszhetett a tisztelt fogalmazó elvtársnak a csőre töltött pisztoly. Gondolom, a fejpárnája alá volt eldugva. Mert ott szokták megtalálni az ilyesmit. Csak képzelje el, ha rosszul talál fordulni éjszakai nyughatatlanságában! Egyszerre két pisztollyal lövi fejbe magát. Még szerencse, hogy a két kézigránát nem volt kibiztosítva.
- Állandó téma: ki kinek adott át fegyvert. A FÉG-lépuska is fegyvernek számított.
- Meg a bodzapuska is. Mert az is nagyot tudott szólni.
- A nyomozás során a szártetőben is találtak eldugott fegyvert.
- Még szerencse, hogy a puska nem a kukoricaföldön termett. És kukoricagránátot nem találtak a szárból rakott tetőben?
- Könnyen beszélünk mi itt. Képzelje csak magát az ő helyükbe.
- Egyfolytában oda képelem.
- A vádlottak nagyrészt kulákok. Vagy saját jogon, vagy hozzátartozóik révén.
- Meg egy fenét. El tudja képzelni azt a kulákot, aki fényesszárú csizmában jár, de kukoricaszárból rakja a háza födelét? És el tudja képzelni, hogy annyi kulák betüremkedett előtte a rendőrségekre is? Őrmester, szakaszvezető is lehetett? Hol éltek ezek az emberek?
- Néhány dolgozó parasztot is be tudtak vonni, félretájékoztatással. A kormány most csak a kulákokat korlátozza, de a következő a középparaszt lesz.
- Nem lett. Neki kegyelemből a termelőszövetkezet lett. Ha befogadták egyáltalán.
- Fölolvasnám a vádirat végét, ha isteni félelemmel tudná hallgatni. *A történelem arra tanít, hogy a halódó osztályok soha nem hagyják el önként a színteret; a kapitalista elemek sem akarják a színteret saját jószántukból elhagyni. Ellenállnak, és ellent fognak állni a szocializmus építésének, mert látják, hogy létük utolsó napjai közelednek...*

- Megakaszthatom? Emlékszik a viccre? Amikor bányában dolgoztam, akkor hallottam. Disszidálni akart a cigány, de elfogták. Mit akartál odakint, te cigány? Akkor még nevén lehetett nevezni, a roma meg az etnikum még nem volt fölhalálva. Azt akartam megnézni, tisztelt nyomozó úr, a szakadék széléről, hogyan rohad odalent az a mocskos kapitalizmus.

- Inkább folytatom. *Amíg a mezőgazdaságban a kisárutermelők gazdasága túlnyomó - és nálunk túlnyomó, mert a kollektivizált mezőgazdaságunk mindössze 14 százalékot tesz ki -, mindig fennáll a kapitalista restauráció veszélye, különösen azért, mert számít a kapitalista környezet támogatására. A népidemokratikus országok munkássága, élén a forradalmi munkáspárttal, körültekintő politikai és gazdasági felvilágosító és szervező munkát végez a mezőgazdaság önkéntességen alapuló kollektivizálása felé.*

- Jól emlékszem? A felé is a bögyében van.

- Akkor még csak elvétve jött elő, azóta már a templomi szószékekről is ez hangzik, mintha isteni törvény lenne.

- Csak azt akarom közbevetni, megint szépen fölmondták a Szabad Nép aznapi vezércikkét. És a körültekintő politikai, gazdasági felvilágosító és szervező munkába a statáriális bíróság is bele tartozik.

- Van ez tovább is. Ha már elkezdték, nem lehetett félbehagyni a vezércikk közepén. *Az egyre élesedő osztályharcban a proletár diktatúra funkcióit betöltő népi demokratikus államapparátusnak feladata az eddig elért eredmények megvédése, a további fejlődés, a szocialista Magyarország felépítésének biztosítása.*

- Hosszan tartó taps? Mint Rákosi elvtárs beszédében?

- Bíróságon nem lehetett tapsolni. Azonnal kiürittetném most is a termet, ha hasonló indulatra fakadna.

- De jól adja!

- Tele van jobbnál jobb csemegével ez a dosszié is.

- Jellemző. Maga már csemegének mondja. Véres komolyság volt annak minden szava.

- Bocsánatot kérek. Megkövetem az összes érintett emlékét, ha már nem élnének, és magukat, ha még élnek. Azt akartam csak mondani, vannak itt még érdekességek.

- Szégyellni valók vannak.

- Értettem! Tehát szégyellni való kegyelmi kérvények is vannak itt.

- Nehezen talál rá az igazság vágányára. Az a szégyellni való, hogy kegyelmi kérvények is voltak, és az is, hogy rendre elutasították azokat. Lezárt borítékban, ahogy látom.

- Kék és sárga borítékban. Meg lehetne tudni már ránézésre is, melyiket zárták le már akkor, és melyiket később, mert egyszerre nálunk csak egyféle borítékot gyártottak.

- A börtönökben. A rabok.

- *Kegyelmi vélemény. Nem bontható fel!*

- De nekünk lehet.

- Megelőztek bennünket. Már fölbonthatták. Szitás János, Szalma Kálmán és Szendi József: *nyolc évi börtön, teljes vagyonelkobzás, 10 év közügyektől eltiltás.*

- Csak a börtön a ráadás, a teljes vagyonek Kobzást a téesz is megcsinálta, és a közügyektől is el volt tiltva állampolgári jogon minden magyar.
- Meg se hallgatom az ellenség szirén szavát. Büntetéséből 5 év, 3 hó és 15 napot kitöltött, és ekkor, 1956. febr. 24. napján feltételeesen szabadult. Feltételese 1958. szept. 15. napján járt le. Foglalkozása: bányában szocialista brigádvezető.
- Csak nem! Föltörtél te is, János, mint a huszár segge.
- Lehetett ilyen? Bányászati kényszermunkán szocialista brigád? Szocialista módon dolgozni, élni és gondolkodni?
- Minden lehetett. Fából való vaskarika is.
- Itt a csattanó! *Figyelemmel a bűncselekmény jellegére, arra, hogy a bírósági mentesítéshez szükséges időnek ezideig csak kb. fele telt le, szocialista brigádvezetői s szakszervezeti bizalmi volta ellenére sem javaslom a kérelem teljesítését. Szeged, 1966. évi május hó 7. napján. Dr. Benedek István mb. bír.*
- Mindig másról beszél maga is, mint Bodóné, amikor a bor árát kéri. Jó a csattanó, de még azt se tudom, ki mennyit kapott?
- A két kötetet már mondtuk. Az ítéletet végre is hajtották, és kegyes ajándékként a két holttestet elküldték az orvosegyetemnek. Négyen kaptak életfogytiglani büntetést, a többi tizenöt évi börtönt. Juhász Nagy István az eljárás tartama alatt a börtönben meghalt.
- Vehetjük háromnak a halálos ítéletet. Kötél általi volt a harmadik is?
- *Lócsei Ferenc, a megyei bírósági fogház vezetője a mai napon 15 óra 55 perckor telefonon jelentette, hogy Juhász Nagy István előzetes letartóztatott a cellájában törülközővel magát felakasztotta, meghalt, és a törülközőről levágták. 1951. január 3-án. Az intézeti orvos jelentésében a precíz mintaképeként ez áll: A vágás éles szerszámtól eredt.*
- Ez a legfontosabb annak, akit levágtak. Képzelve csak el, ha gyasztolták volna.
- *Temetési engedélyt telefonon megadtam. 1950. jan. 4.*
- Valaki túlteljesítette a tervét. Meghalt 1951-ben, de már egy évvel korábban eltemethették?
- Megesik az, amikor friss még az új esztendő, hogy rájár az ember keze az elmúlt évre. Magával soha nem fordult elő?
- Emberel esik meg a tévedés. Csak azt a vágást, azt tudnám feledni. Kitől is való ez?
- Madáchra illik legjobban. *Csak az a vég! - csak azt tudnám feledni!* - Pontos leírása következik az önakasztásnak. *Nyakán összezsavart törülköző, az ablak keresztfája alsó részén a törülköző másik fele volt.* Ezt vágták volna le éles szerszámmal.
- Mennybe mehetett a gyönyörűségtől a folyton passiózó Setét elvtárs. Keresztezni tudta Jézus Krisztus ablakba kitett keresztfáját a kötéllel. Élete legfőbb célja beteljesedett. Pistának tehát már az Isten kegyelmezett. És a többinek? Mert kegyelmi vélemény van a borítékokra írva.
- A Legfelsőbb Bíróság a fellebbezéseket elutasítja, mert az ítéletet a tényekre alapozta az elsőfokú bíróság. És még mindig ugyanaz az eszmei lándzsa, föltehetően megint a Szabad Nép vezércikke szerint: *Túl a szervezkedés rendkívül nagy tárgyi súlyán, és az államrend fennállását súlyosan veszélyeztető jellegén - ez a szervezkedés csirája egy polgárháborús ellenforradalmi készenlétnak - igazolja a gyakorlatban a leninizmus tanítását azzal, hogy a kulák a legveszélyesebb ellenség nemcsak származásánál, az a dolgozó parasztsággal való kapcsolatánál fogva, hanem a proletariátus hatalmával szemben érzett olthatatlan gyűlölete*

és elszántsága folytán is. Helyesen mutat rá az elsőfokú bíróság, hogy a tervbe vett fegyveres felkelés megindulásának következményei beláthatatlanok, és hogy kirobbantása alkalmas lett volna arra, hogy hazánkkal szemben az imperialisták aktivitását fokozza. Ennek is van dátuma, 1951. febr. 22. Ez az ítélet jogerősnek mondatott ki 1951. április 6-án.

- Miközben a két fölakasztott ember holttestét már március 30-án elküldték a törvényszéki orvostani intézetnek. Még jogerőre se emelkedett az ítélet, már fölakasztották őket. Juhász Nagy István pedig már január elején elment erőszakkal az Isten nyakára. Csak azt nem tudni, maga követte el az erőszakot, vagy más tekerte meg azt a törülközőt.

- Ne csináljunk több gázságot, mint ami biztos. Soha nem érünk a végére. Elégedjünk meg avval, amit a Csongrád Megyei Bíróság 1991. évi okt. hó 15. napján kimond: *Az elítélés az 1990. évi XXVI. törvény 1 §-a értelmében semmisnek tekintendő.* Aztán szépen, sorban, a többi is semmisnek tekintendő.

- Fújhatják azok, akiket összezsavart törülközővel támogattak.

- Aranyos dolgok következnek itt, lapról lapra. Mintha a maga esete ismétlődne huszonhétszer. Egyszer csak mentesítik valamennyit a büntetett előélethez fűződő hátrányos jogkövetkezmények alól is. Az elsőt már 1975. január 17-én.

- Addigra elhitték, hogy fűrészporral volt megtöltve az egész?

- Szendi Józsefet is mentesítették, aki Várpalotán, a Cseri-bányában vájárként dolgozott, később gépkocsivezető lett. Öt esetben részesült jó munkája elismeréseként kitüntetésben. Azokat is mentesítik, akikre a téesz elnöke és párttitkára is terhelő vallomást tett, de se az elnököt, se a párttitkárt nem vették elő, miért vallottak hamisan.

- Pedig a bíró minden tanú kihallgatásánál figyelmeztet: a hamis tanúzást a törvény bünteti.

- Akit tehát eláztatott az elnök is, meg a párttitkár is, a bányában kétszer lett Kiváló Dolgozó, és négyszer kapta meg a szocialista brigád jelvényt.

- Mondhatjuk földalatti szocialista brigádnak?

- Nem tudja kihagyni egyszer se? Hány kígyó lakik a kend nyelve alatt?

- Nem lehet, hogy eredetileg is ilyen becsületesek voltak? Csak a büntetés tette volna ilyenné őket? Most inkább azt hallani, a becsukott latroknak valóságos továbbképző intézete a börtön.

- Az egyik minősítése így hangzik: nevezett személy *zárkózó* életet folytat. Nyilván nem neki ártott meg a zárkózó élet, a leíró kezében botlott meg a toll. Ahogy az előbb jutacs lett a gyutacsból. Barátai nincsenek, feleségével, mint 1 kth. földdel is rendelkeznek. A mintegy se volt még így leírva! Szalma Kálmán első feleségétől 1956 tavaszán törvényesen elvált, második felesége tanárnő, a Pedagógus Szakszervezet tagja, marxista továbbképzésre jár, az 1956-os ellenforradalomban nem vett részt. Szitás Lajos, aki életfogytiglant kapott, kiváló dolgozó lett, és jutalomból Moszkvába is elmehetett.

- Nem kellett volna lekáderezni a vélemények adóit is?

- Akkor már talán nem. Csak az a furcsa, hogy előtte majdnem mindnek elutasították a kegyelmi kérvényét. Az urasági cselédsorból kulákká avanszált szerencsétlen emberekét is, meg a megtévesztett szegényparasztokeket is. A rendőrségieket is. Aztán hirtelen átfőstötték az eget, kiköpött tisztesség állt a latorság helyébe. A rendőrségi elítéltekre a rendőrség későbbi főnöke mond fölmentő véleményt. Egymás után oszlanak föl a reggeli ködök, rozsdásodnak meg a leszúrt eszmei lándzsák. *Minden előre megtett lépés ezen az úton csapás a falusi kizsákmányolókra, a kulákságra, akik eszeveszett gyűlölettel viseltetnek a szocializmus építé-*

sével szemben. Ezen gyűlöletükből fakad ellenállásuk a termeléssel, a beszolgáltatással, az adófizetéssel, a tagosítással szemben, és ez a gyűlölet irányította a jelen fegyveres szervezkedést is, amely döntő jelszavául tűzte ki a kulák érdekek megvédését.

- Miközben alattomban, földalatti szervezkedéssel kiváló dolgozók, többször kitüntetett szocialista brigádtagok lettek.

- Mindig elakaszt. *De ha a felkelésnek nem is sikerült volna megvalósítani azt, hogy közvetlenül kapcsolatba kerüljön a déli határunkon irántunk ádáz gyűlölettel leselkedő és nagy hadsereget fegyverben tartó Titóval és ádáz bandájával, ennek azonban okot szolgáltatott volna az, hogy esetleges rendcsinálás ürügye alatt (mint ahogyan az imperialisták rendcsinálás ürügye alatt gyilkolják a koreai hazafiak százezreit), megtámadja népi demokráciánkat, hogy ezzel is szolgálatot tehessen a háborúra uszító gazdáinak, az imperialistáknak. De ezen túlmenően a felkelés leverése kétségkívül értékes emberélet áldozatokat is követelt volna, és erősítette volna a háborúra spekuláló, és még kétségkívül meglévő ellenforradalmi erőket.*

- Ha a volna ott nem volna. Akár a cigány a meggyfára mászni akaró gyerekével. Még el se ültette a magot, de már arról álmodik, majd fölmászik rá. Két egyforma pofont kap érte, mert letörik az ága.

- Ha az elmélet behatol a tömegekbe, akasztófává válhat. Mintha a tervtörvény az ÁVH-ra is vonatkozott volna: termelj többet, jobban élsz! Mi a legcsalhatatlanabb jele a többtermelésnek? A kiosztott kötél. Minden orvosságnak van mellékhatása, a társadalmi bajok gyógyszerének is: a mellékbüntetés. A teljes vagyonelkobzás.

- Hogyan is van ez a Passióban?

- Jézus köntösére sorsot vetnek. Megosztozott rajta az államgépezet. Ne felejtsük el, még 1956-ban is hoztak életfogytos ítéletet. A vagyonelkobzás ott is mellékbüntetés csak.

- Abba kéne már hagynunk. Van még valami érdekes ebben a pocokfészekben?

- Senki nem róhatja föl senkinek, hogy nem ismeri Arany Jánost.

- Megint valami bölcsesség következik?

- Korabeli közhely lehetett, de belefogalmazta a Csaba-trilógia utolsó dolgozatába. *De te birodalmad sírját magad ásod: / Buda vérhalála lesz a te bukásod.*

- Magas ám ez nekem.

- Mondtam már, a mi időnkben úgy tanították, minden rendszer méhében hordja saját sírásóját. Azt hiszem, annak a rendszernek az ÁVH ásta meg a sírját.

- Vagy ásatta. Mert se egyenruhában, se civilben nem láttam én ásni egyet se. Pallérből is túlteljesítették a tervet, az biztos.

- Gyerekkoromban borsót szedni jártunk Pölöskére, az állami gazdaságban. Éjjeli munka az, hogy ki ne pörögjön. Taknyos kölökként éjszaka dolgoztunk, de majdnem annyi fölügyelő járt közöttünk, ahányan dolgoztunk. Meg-megesett, talán minden éjjel is, hogy a bögyösebb-farosabb lánkákat el-elhívta valamelyik pallér éjszakai külön munkára. Rengeteg borsócsomó volt szerteszét, és az éjszaka sötét. Hogy belefektette a nagylányt, arról tudtuk meg, dupla napszámot számolt el neki.

- Külön munka, külön bér. Nem ez a demokrácia?

- Kicsivel nagyobb lettem, gimnazista már, nyári munkára Zsófia-majorba mentünk. Mi négyen, a markosabb legények közül silógödört ástunk reggelitől ebédig, hattól kettőig, a lányok pedig valami mást csináltak. Mi akkor végeztük el a harmadik osztályt, talán a másodikba lépő lányok között volt egy szemüveges kislány, akit vasárnap délután elvitt az ugrómókus elvtárs motorozni.

- Jól emlékszem? Az agronómus lett volna az?

- Ő hát. „Kapuzárás előtti” pasas volt, akinek megfájdult a foga a pipihúsra. Aranykeretes szemüvege volt neki. Bekanyarodott vele a Bakony erdejében egy „áléra”, addig-addig kedveskedtek egymásnak, amíg esteledett. Kereste akkor már őket a sümegi gimnázium minden tanulója, és természetesen kereste Annuska néni is. Apácahagyott tanítónő volt szegénykém, teljes vénkisasszonyi fegyverzetben. Nyári besegítőként kísérte el a lányokat. Mire ezek hazaértek, már értesítette a gimnázium igazgatóságát. Másnap összeült a „vészbíráóság”, és úgy határozott, hogy a kislánynak haza kell mennie. Az iskola megkezdésekor derült ki számunkra, már nem jöhetett másodikba a kislány. Soha nem láttuk utána.

- A silógödörhöz mi köze volt mindennek?

- Annyi csak, hogy másnap délig anatómia-szemináriumot tartottunk a gödörben. Mert láttuk, amikor megérkeztek, hogy a kislány fenekét nem a motorülés törte föl. Őszintén szólva meg is sajnáltuk szegényt. Akkor még szóba se nagyon jöhetett, hogy a lányok esetleg gimnáziumba lépés előtt átestek volna a tűzkeresztségen.

- Maguk tehát silógödört ástak, de előtte a rendszer méhében hordozott sírásóról beszéltünk.

- Panaszom nem lehet, látom, minden szóra figyel. Annyira jól ment nálunk még így is, az emberi boldogság legragyogóbb szigetéről, a nagy Szajuzból is menekültek ide. A győztes csapat katonáiból is maradtak a legyőzött országbán.

- Könnyen beszél. Maga nem volt bányamunkára ítélve.

- Adoma is lehet. Igaz is lehet. Történeosztól hallottam, azt mondja, igaz, de adomának is jó. A legjobb adomákat az élet hozza.

Hogyan történt, hogyan se, másik ember is elkallódott a háborúban. Neki is elég volt a rohamból, a vérből, a halálból, és történetesen Ivánnak hívták. Nevenincsen Ivánnak mondom, mert ezen a néven nálunk senki nem ismerte. A szerencse forgandó, elébe forgatta a kertek alatt Bimbó Mihály iratait. Fölvette, eltette, aztán bekopogtatott a házba. Megtudta, most temették el szegényt. Addig-addig segített gyászolni a menyecskének, amíg föl nem vette Bimbó Mihály nevét, átvette házáat és feleségét.

A szerencse azonban csak néha sóher, máskor viszont bőkezű. Nemcsak a Bimbó nevet örökölte, de a vele járó hatvan holdat is. Eszébe se jutott, hogy egyszer majd huszonöt hold is elég lesz a kulákká nyilvánításhoz, mint ahogy azt se tudta, hogy hajdanán a jobbágytelek is megütötte némely helyeken a negyvennyolc holdat. A fél jobbágyból is kulák lett száz évvel a jobbágyfölszabadítás után. Ha a szorzótábla is életbe lépett, kevesebb is elég volt. Az ő hazájában gyerekkorában lezajlottak már a nagy likvidálások, minek törődött volna vele?

Nem azért gyűrűzött azonban át az ideológia selymesnek nem mondható szárnyán a nagy szovjet példa, hogy Nevenincsen Ivánt Bimbó Mihállyá válva elkerülte volna. Azt se lehet tudni, követett-e el valamit, vagy csak a titkos agytröszt koholta rá a vádat, ahogy az ősemler a tüzet csiholta a taplóra, kimondván, hogy a kulák is szüli napról napra a kapitalizmust, tehát ki kell tekerni a nyakát. Ha nem volt bűne, csináltak neki. Behozták Szegedre, a Csillag börtönbe bezárták, életfogytig szóló ítélettel.

Bimbó Mihálynál jámborabb ember talán nem is lakta addig ezt a komor házat. Szóval volt, és engedelmes, a tűrhetőség határán is túl. Állítólag jól megkésve ugyan, és inkább csak következtetve a lehetetlent, egyszer az a hír is betüremkedett, hogy meghalt volna talán Dzsugasvili is.

Szíven ütötte ez a hír is. Bánkódott, kesergett, de neki se a nevét, se másféle jószágát nem akarta örökölni. Kihallgatást kért a börtön parancsnokától. Jól is néznénk ki, ha azonnal fogadta volna a piszkos imperialisták láncoskutyájának örök bérencét. Egyszer aztán mehetett.

Mit akar, Bimbó? Azt, hogy nem vagyok Bimbó. Nem Bimbó? Hát akkor mi? Iván.

Itt aztán el is akadt az adoma, ahogy az igaz történet is ködbe vész. Biztosan van folytatása, és biztosan elő is találja valaki itt a régi iratok között, de az nem én leszek. Nekem az is elég, hogy a hatvan holddal börtönt is örökölt, és egészen elhihető az is, hogy földbe gyökerezett a parancsnok lába, amikor meghallotta, hogy Szibériába zsuppolható embert hamis váddal rejtegetett a börtönben.

- Jól ki van találva. Ha nem igaz, akkor is.

- Itt lenne legjobb abbahagynunk.

- Mondtam már az előbb én is.

- Ki kéne mondanunk a legnagyobb tanulságot.

- Mondjuk ki!

- Az élet legeslegnagyobb ajándéka maga az élet.

- Ha valaki nem hiszi, erősítésnek itt vagyok én. Még ennek a nyavalyás két botnak is örülök. Pedig mennyire bedughattak volna a föld alá.

- Vagy betették volna a spirituszba az orvosegyetemen.

- Nem szabad elfutni az élet elől, ez a lényeg.

- Maga se szabad akaratából futott volna el előle. Füzest is az akasztófa állította meg.

- Bölcselkedjünk még. Nagy mese az élet. Csak az a baja, hogy minden szava igaz.

- Ha kiderül az igazság.

- Kiderül. Mindig kiderül. Ha nem ma, akkor holnap.

- Csak nem szabad közbejönnie ablakkeresztre kötött összezsavart törülközőnek se, és teremtetett akasztófának se.

- Fanyüvő komát nem hozzuk elő még egyszer?

- Kéznél van, hogyne hoznánk. Időnként nagy sárkányok járnak be Európát.

- Szerintem az egész világot.

- Elzúgatják buzogányukat, és ritkán van kéznél Fanyüvő, aki visszazúgatná. És aki elbirkózná a földbeverés stációt: bokáig, térdig, derékig, nyakig.

- Folytathatom? És aki kicsike baltájával levágná tüzet okádó tizenkét fejét, vagy a huszonnégyet.

- És Setét elvtárs?

- Volt, van és lesz. Keze alá dolgozó Gémes Feri is lesz mindig. Aki végig énekli a falut a búcsúsokkal, hogy megkapja a rántott csirkecomb, és beáll csicskásnak, ha azt hozza az élet. Most úgy látszik, a kuvikbatár ment ki a divatból, de nem mernék mérget inni rá, hogy vissza nem jön. Sokan vannak, akik sóhajtoznak utána. Hej, te Rákosi, térj vissza egy szóra!

Ötvenhat leveretése még a Rákosi-restauráció jegyében történt. Láttam ávosokat hirigelni Pesten is, Szegeden is. A rendcsinálás jegyében úgy vágtak falhoz fáradtságtól elnyűzott utasokat a pályaudvaron, csak úgy nyekkent. Eljött megint a bitófák kora, dolgozott előtte a sűrített marxizmus. A gumibot. És eljött megint az az idő, amikor az arra kiszemelt balekoknak életfogytiglanig vagy akasztófájukig tartott a rendszer. Éltek, éltek, aztán belehaltak a szocializmusba.

- És indult a birkózás újra. Bokáig, térdig, derékig, nyakig. Ez a világ ilyenre van teremtvé. Megy a magasságos áldemokrácia előre, kakaslépésekkel ugyan, de halad, bele a dicsőségbe, aztán annyira erősödik az elámított öntudat, hogy a nyomorú pór nép szabad akaratából választ diktátort magának. És újra itt a mókuserék, Napóleon, Hitler, Sztalin, a hozzájuk rendelt kismillió kisistennel. Nincsen ember a világon, aki meg tudná mondani, hány megy majd vágóhídra, hányból lesz ágyútöltelék, és hánynak a talpa alatt fűtyül el a szél. Amikor már nincsen szemtől szemben álló ellenség, akkor megzörgetik a bokrokat, mint körvadászaton, és akit kiugrasztanak, annak a magasságos Isten irgalmazzon. És nincsen újságíró, aki a vég nélküli bűnökben a végeláthatatlan protokoll-listát össze tudná állítani. Örökkön örökké kezdődik és folytatódik *a mi urunk Jézus Krisztus kínszenvedése, Szent Máté evangéliuma szerint*.

- Ahogy az újságok gyászközleményeiből látom, mostanában mennek föld alá, akiknek elgyászolniuk se volt szabad halottaikat. Akiknek egész életükben fekete kárpit borította be az eget, a nagy és pokolian szent ideológia föstötte feketére fölöttük a szivárványt, és halottak napján legszívesebben megkoszorúzták volna a spirituszos üveget is, mert spiritusz nyelte el földarabolt apjukat. Talán egyetlen perc nem volt életükben, amikor ne cuppogott volna föl lelkük valamelyik csücskében a mocskos áradat, amelyik az egész ország minden bokra alatt csicsogott.

- Adj, Uram, örök nyugalmat nekik!

Horváth Dezső

Nemesszalókon született, 1936-ban. Iskoláit szülőfalujában, majd Magyarpolányban, Sümegen és Szegeden végezte.

Adassék tisztelet egykori magyartanárának,
Kiss Károly Ernőnek.

Megjelent kötetei:

A tizedik ember
(Magyarország felfedezése, Szépirodalmi, 1985)

Klinikai föltámadás
Magánkiadás, 1991

Móra kőpárnája
Somogyi-könyvtár, 1994

A röhögő katona
Agóra-Print, 1996

Aranyhajcsár
Agóra-Print, 1997

Terus ágyi
Bába és Társai, 1998

Ezredes úr, hadra vágva
Bába és Társai, 1998

„Mivé lettél, csángómagyar?”
Bába és Társai, 1998

Vipera
Bába és Társai, 2000

Parasztpassió
Felsőmagyarországi Kiadó, 2002